

TRENDWEB 2026

**16 TRENDS VOOR DE
TOEKOMST VAN OVERIJSEL**

TRENDBUREAU OVERIJSEL

VOORWOORD

Voor u ligt alweer het vierde Trendweb dat we publiceren. Aanleiding voor de editie van 2026 zijn de provinciale staten- en waterschapsverkiezingen die plaatsvinden in maart 2027. Met deze publicatie willen we schrijvers van verkiezingsprogramma's helpen om snel relevante en wetenschappelijk onderbouwde informatie te vinden over uiteenlopende onderwerpen die van belang zijn voor de komende jaren. Trendweb 2026 is een aanvulling op het web dat we in 2025 maakten, in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen.

De inzichten uit [Trendweb 2025](#) zijn nog steeds relevant. Vooral het inhoudelijke accent ligt anders: in deze editie komen vooral thema's en ontwikkelingen aan bod die in de eerdere editie minder of niet aan de orde kwamen, zoals ontwikkelingen in de landbouw, de energietransitie, water en ruimtelijke ordening. Thema's die juist in aanloop naar de Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen de volle aandacht verdienen.

Net als voorgaande edities biedt ook deze editie geen uitputtend overzicht van relevante trends en ontwikkelingen voor de toekomst van Overijssel. Het besteedt bijvoorbeeld veel aandacht aan de fysieke leefomgeving, en minder aan sociaal-culturele thema's.

Eén woord kwam in alle onderwerpen opvallend vaak terug: de term '**weerbaarheid**'. We starten dit Trendweb dan ook met een stuk waarin we dit begrip verder onderzoeken en waarin we ook terugkijken naar de rode draden van de afgelopen drie edities.

Het Trendweb vormt een eerste ordening in de overvloed aan informatie en onderwerpen die om aandacht vragen. De thema's staan niet op zichzelf, maar hangen nauw met elkaar samen. Aan het einde van elk onderwerp staan suggesties voor verdere verdieping in gerelateerde onderwerpen. De geraadpleegde bronnen bieden daarnaast uitgebreide verwijzingen voor wie meer wil weten.

**U kunt het Trendweb verkennen
via HET WEB of DE LIJST.**

DE
LIJST

HET
WEB

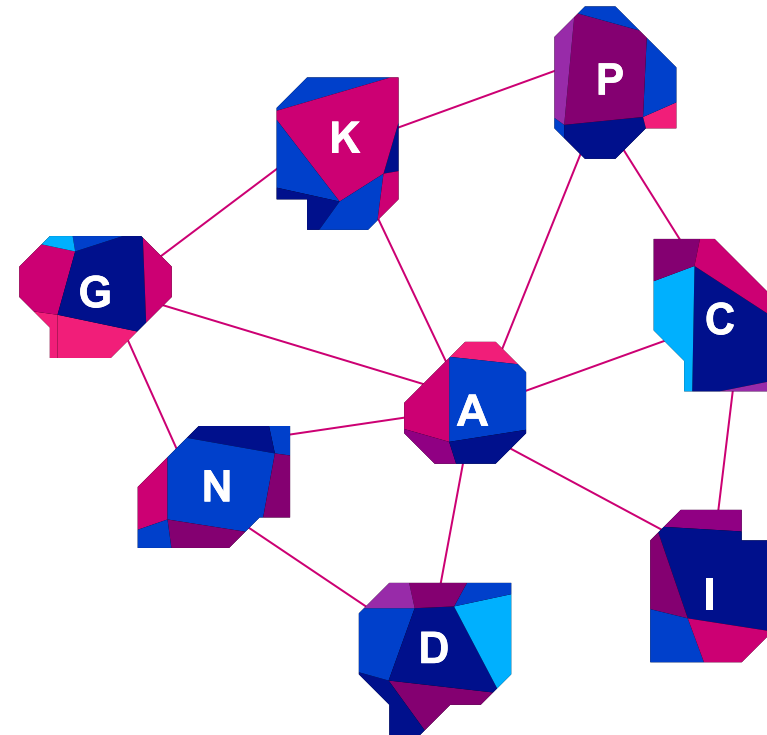
LEESWIJZER

Dit document beschrijft diverse ontwikkelingen in Overijssel in zestien lemma's. Een andere ordening was mogelijk geweest. Ook de volgorde waarin we deze onderwerpen in het document hebben geplaatst is willekeurig. Er is geen ordening naar belang: onderwerp A is even belangrijk als onderwerp P. Ook inhoudelijk is er geen ordening: onderwerp N volgt niet automatisch op M. Dat blijkt ook wel uit de verwijzingen aan het eind van ieder onderwerp. De verwijzingen leiden de lezer kriskras door het gehele rapport. U kunt dus net zo goed al bladerend een eigen route door het document vinden.

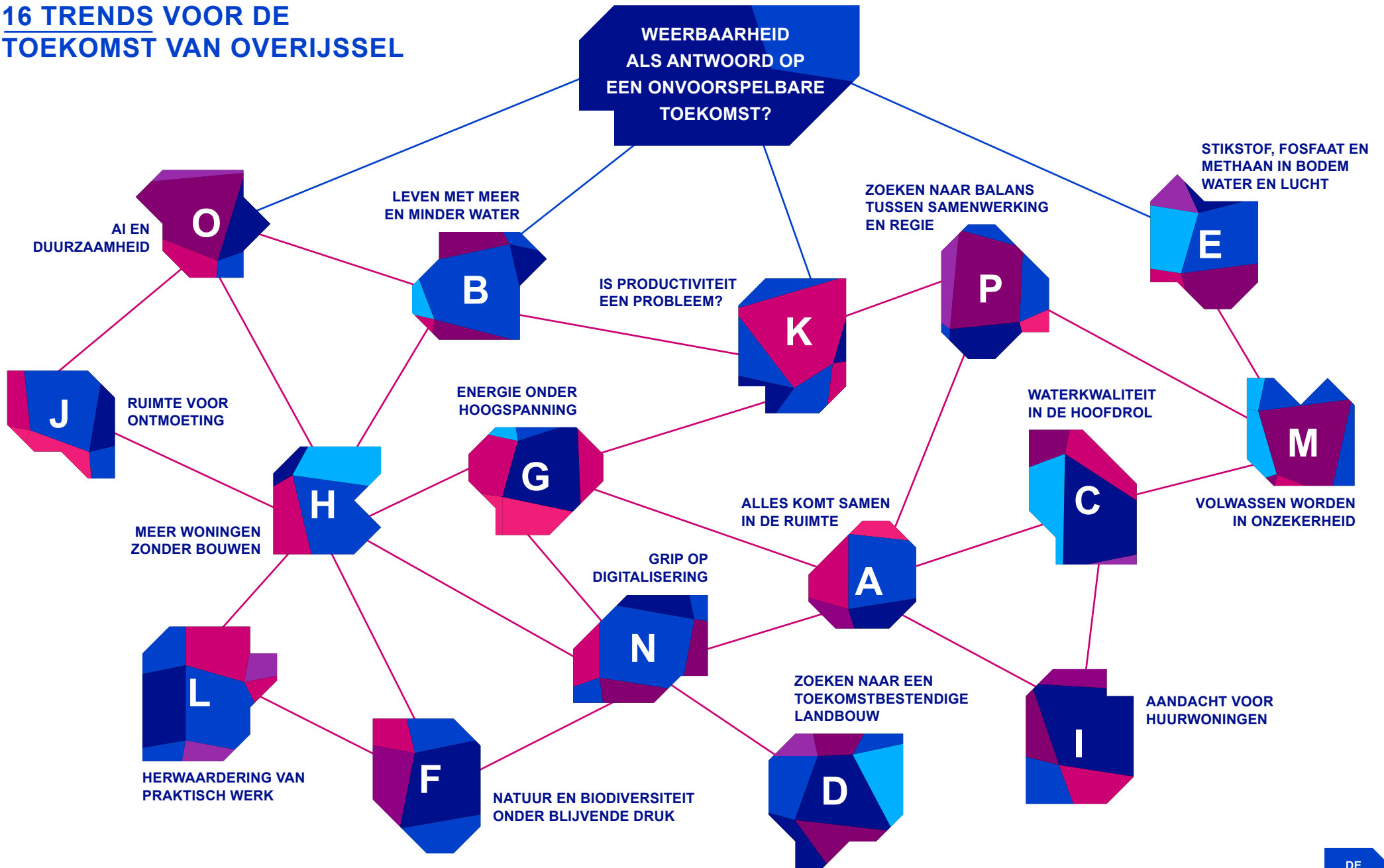
De willekeur komt ook naar voren in de vormgeving van dit document. Het laat zien dat de onderwerpen niet op zichzelf staan, maar onderling verbonden zijn. De navigatie van het document vindt daarom hoofdzakelijk plaats vanuit **HET WEB**.

Bovenaan **HET WEB** is de rode draad 'weerbaarheid' te vinden. Deze tekst gaat in op een overkoepelende observatie, die we hebben gedaan op basis van alle lemma's in dit web. Daaronder zijn de letters A tot en met P te vinden, die corresponderen met de onderwerpen.

U kunt ervoor kiezen om bij één onderwerp te beginnen en vervolgens via de verwijzingen aan het einde van de onderwerppagina verder te lezen, of weer terug te keren naar **HET WEB** en vanuit daar verder te navigeren. Bent u op zoek naar een specifiek onderwerp? Dan kunt u er ook voor kiezen om vanuit **DE LIJST** te navigeren. Daar zijn alle lemma's op alfabetische volgorde gezet.

16 TRENDS VOOR DE TOEKOMST VAN OVERIJSSEL

DE LIJST

VOORWOORD	2		
LEESWIJZER	3		
WEERBAARHEID ALS ANTWOORD OP EEN ONVOORSPELBARE TOEKOMST?	6		
A ALLES KOMT SAMEN IN DE RUIMTE	12	I AANDACHT VOOR HUURWONINGEN	72
B LEVEN MET MEER ÉN MINDER WATER	20	J RUIMTE VOOR ONTMOETING	79
C WATERKWALITEIT IN DE HOOFDROL	29	K IS PRODUCTIVITEIT EEN PROBLEEM?	83
D ZOEKEN NAAR EEN TOEKOMSTBESTENDIGE LANDBOUW	34	L HERWAARDERING VAN PRAKTISCH WERK	92
E FOSFAAT, STIKSTOF EN METHAAN IN BODEM, WATER EN LUCHT	44	M VOLWASSEN WORDEN IN ONZEKERHEID	97
F NATUUR EN BIODIVERSITEIT ONDER BLIJVENDE DRUK	52	N GRIP OP DIGITALISERING	103
G ENERGIE ONDER HOOGSPANNING	60	O AI EN DUURZAAMHEID	112
H MEER WONINGEN ZONDER BOUWEN	67	P ZOEKEN NAAR BALANS TUSSEN SAMENWERKING EN REGIE	117
		COLOFON	124

WEERBAARHEID ALS ANTWOORD OP EEN ONVOORSPELBARE TOEKOMST?

KLIK EN GA NAAR:

DE LIJST

HET WEB

Trends zijn op verschillende manieren te beschrijven. Wie op zoek gaat naar trendbeschrijvingen leest al snel over micro-, meso-, macro- en megatrends. Vaak is het idee dat een beperkt aantal allesoverstijgende ontwikkelingen de drijvende krachten zijn achter alle andere ontwikkelingen. Als Trendbureau Overijssel claimen wij niet dat we inzicht hebben in dergelijke stuwende krachten. Maar dat neemt niet weg dat we bij het schrijven van onze Trendwebs van de afgelopen jaren (2021, 2022 en 2025) vaak terugkerende thema's zagen. Motieven, woorden of oproepen die als rode draden door uiteenlopende ontwikkelingen zichtbaar worden, als je door je ooghaan naar het geheel kijkt. Soms als een heel dun draadje, dat alleen opvalt door de herhaling.

Bij dit Trendweb was dat anders. Al snel werd ons duidelijk dat één woord steeds terugkwam, in uiteenlopende contexten: **weerbaarheid**. Het kwam terug als zorg – het vermeende gebrek eraan – en als belofte, in de vorm van programma's die de weerbaarheid moeten vergroten. Daarom hebben we ervoor gekozen om ons dit jaar te beperken tot één rode draad: **weerbaarheid als antwoord op een onvoorspelbare toekomst**. Daarbij viel ons nog iets op. De rode draden uit eerdere Trendwebs klinken door in de analyses over het gebrek aan weerbaarheid en de voorstellen om die te vergroten. Daarom blikken we eerst terug op deze rode draden, en bespreken daarna weerbaarheid als een mogelijke oplossingsrichting.

Alles hangt met alles samen

Onze beschrijving van trends heeft de vorm van een web omdat iedere trend raakt aan andere ontwikkelingen. Ongeacht welk onderwerp we beschrijven – werkgelegenheid, mentaal welbevinden, de Overijsselse economie, energie- en drinkwatervoorziening of de leefbaarheid op het platteland of in binnensteden – ze beïnvloeden, en worden beïnvloed door vele andere ontwikkelingen binnen

Overijssel of elders in de wereld. Die wederzijdse afhankelijkheden betekenen ook dat een overtuigende hiërarchie tussen trends ontbreekt.

Wij zijn niet de enigen die hier tegenaan lopen. Er is bijna geen stuk over hedendaagse ontwikkelingen dat niet begint met de verzuchting dat het 'complex' is. Complex betekent precies dat: samen (com) vervlochten (plectere). Tijdens de coronacrisis werd dat duidelijk uit het feit dat er geen sprake was van één medische crisis, maar een samenkomst van diverse, samenhangende crises die zich over verschillende domeinen (sociaal, economisch, logistiek, cultureel, psychologisch) én over geografische grenzen heen manifesteerden (rode draad: 'Crisis, welke crises?', [Trendweb 2021](#)). Dat alles met alles samenhangt, kwam ook terug in een rode draad van [Trendweb 2022](#): 'Alles komt samen in de provinciale ruimte'. Daarmee beschreven we dat de oplossing voor veel vraagstukken werd gezocht in meer fysieke ruimte, letterlijk meer vierkante meters: voor woningbouw, voor natuur, voor landbouw, voor wateropvang. Met de voortdurende militaire dreiging vanuit Rusland en de groeiende onbetrouwbaarheid van de Verenigde Staten als militaire en economische partner is daar sinds 2022 ook een ruimteclaim vanuit defensie bij gekomen. De rode draad uit 2022 is in dit Trendweb terug te vinden met een eigen lemma ([lemma A. Alles komt samen in de ruimte](#)).

Niet alles kan en de noodzaak voor politieke afwegingen

Het beeld dat in 2022 door Haagse onderzoekers en politici werd geschetst over die ruimtelijke claims, was dat van een ruimtelijke puzzel, die lokale en provinciale partijen zo zouden kunnen oplossen dat alles een goede plek kreeg. Inmiddels klinkt er steeds vaker dat 'niet alles kan' en dat er politieke keuzes moeten worden gemaakt. Keuzes die per definitie normatief zijn. In [Trendweb 2025](#) viel het ons op dat dit ertoe leidde dat er steeds vaker werd gesproken over waarden en ethiek, relevant voor het maken van normatieve keuzes. Een goede puzzelaar kan zich nog baseren op kennis en slimheid om alles bij elkaar in te passen. Maar als er

moet worden gekozen, vraagt dat ook om een afweging tussen soms tegenstrijdige belangen en waarden: hoe weegt de kans op een ondergelopen kelder op tegen de parkeerbehoeften in een wijk? Een vraag die aan de orde komt als je gaat nadenken over het klimaatbestendig maken van de bebouwde omgeving.

Noodzaak om het anders aan te pakken

Tal van beschrijvingen van ontwikkelingen gaan samen met de constatering dat beleid om ongewenste ontwikkelingen te keren onvoldoende succesvol is geweest. Soms omdat nieuwe omstandigheden tot nieuwe inzichten leiden, zoals tijdens de coronacrisis (rode draad: 'Nieuwe inzichten over het hier en nu', Trendweb 2021). Soms omdat signalen over ontwikkelingen of het gebrek aan resultaat van beleid, niet tot beleidsveranderingen hebben geleid (rode draad: 'Verstoorde kringlopen', Trendweb 2022). Een terugkerende vraag daarbij is in welke mate lessen uit het verleden kunnen bijdragen aan betere oplossingen in de toekomst. Al is het maar om opgedane inzichten niet uit het oog te verliezen (rode draad: 'Lessen vasthouden voor de toekomst', Trendweb 2021).

De roep om het anders te doen kwam de afgelopen jaren vooral terug als een oproep om meer en beter samen te werken (lemma Q: 'Intensiever samenwerken is noodzaak, wereldwijd', Trendweb 2021; rode draad 'Samenleven is een werkwoord', Trendweb 2022; rode draad 'Samenhang en Samenwerking', Trendweb 2025). In dit Trendweb komt het thema weer terug in een eigen lemma ([P. Zoeken naar balans tussen samenwerking en regie](#)). Daarin laten we ook zien dat er, zeker op regionaal niveau, heel veel wordt samengewerkt. Helaas zonder dat dit grote succesvolle veranderingen tot gevolg had. Het roept de vraag op of samenwerken alleen voldoende antwoord geeft op de onvoorspelbaarheid van complexe vraagstukken.

Weerbaarheid als antwoord op een onvoorspelbare toekomst

De term weerbaarheid valt steeds vaker. Weerbaarheid tegen geopolitieke dreiging.¹ Weerbaarheid tegen digitale aanvallen en cybercriminaliteit.²

Weerbaarheid in een veranderend klimaat.³ Weerbare gemeenschappen.⁴ Mentale weerbaarheid.⁵ Weerbaar erfgoed.⁶ De lijst lijkt eindeloos.

Dat brede gebruik heeft misschien wel te maken met een combinatie van wat we in eerdere Trendwebs beschreven in termen van rode draden. Enerzijds groeit het besef dat veel bestaande systemen hun grenzen naderen en dat 'meer van hetzelfde' niet langer werkt. Anderzijds biedt weerbaarheid iets wat andere beleidsbegrippen minder goed doen: een manier van omgaan met het feit dat alles met alles samenhangt, zonder te vervallen in verlamming. Daarmee lijkt het begrip zich de afgelopen jaren te hebben ontwikkeld tot een soort verzamelnaam voor ons verlangen om beter te kunnen omgaan met een wereld die steeds onvoorspelbaarder lijkt.⁷

Het begrip zelf is niet nieuw. In de wetenschap bestaat het al lang, vooral in de ecologie en in onderzoek naar *wicked problems* – weerbarstige vraagstukken waarbij alles met alles samenhangt waardoor een ontwikkeling of de uitkomst van een maatregel onvoorspelbaar is.⁸ Weerbaarheid, veerkracht of weerstand, is, volgens wetenschappers, het vermogen van een systeem (gemeenschap, economie, bedrijf, huishouden of ecosysteem) of individueel wezen (mens, dier, plant) om zich te beschermen tegen bedreigingen, schokken op te vangen of, zo nodig aan te passen en zich snel te herstellen van schokken.

Maar wat betekent die weerbaarheid in de praktijk? Om die vraag te beantwoorden, helpt het om eerst scherp te krijgen *van wie of wat* weerbaarheid nodig is, en *tegen welke risico's*. Niet alle weerbaarheid is namelijk wenselijk: criminele organisaties zijn vaak uiterst weerbaar tegen politioptreden, en financiële systemen bleken na financiële crises ook opmerkelijk bestand tegen hervormingen.

Daarbij is het onderscheid tussen specifieke en generieke weerbaarheid belangrijk. Naast weerbaarheid tegen een specifiek, bekend risico (een spamfilter tegen

phishing), is er ook een meer generieke weerbaarheid: het vermogen om om te gaan met onzekerheid, verrassingen en onbekende risico's. Juist die generieke weerbaarheid lijkt steeds belangrijker te worden in een tijd waarin de ene verrassing op de andere volgt.

Vier vormen van weerbaarheid

De wetenschap geeft ook inzicht in de vele verschillende manieren waarop weerbaarheid zich manifesteert. Op basis van inzichten van het Stockholm Resilience Centre⁹ en het United Nations Office for Disaster Risk Reduction¹⁰ zijn er grofweg vier vormen van weerbaarheid:

1. De aanwezigheid van **barrières die beschermen** tegen verstoringen. Denk aan de aanwezigheid van dijken, brandgangen, een spamfilter en grensbewaking. Weerbaarheid betekent hier het vermogen om risicovolle verstoringen buiten de deur te houden. Ook het vergroten van de capaciteit en slagkracht van defensie heeft als doel verstoringen door andere landen buiten de deur te houden.
2. Het vermogen van een systeem om verstoringen zodanig **op te vangen** dat ze geen schade berokkenen. Ook hier biedt het leven in een delta veel mooie, eeuwenoude voorbeelden: de uiterwaarden en het bouwen op terpen. Geen van beide voorkomt overstromingen, maar ze zorgen er wel voor dat hoogwater geen schade veroorzaakt. Ook het aanleggen van een noodpakket met contant geld, een voedselvoorraad en kaarsen is een voorbeeld: in een crisissituatie kun je zo de ergste gevolgen ondervangen.¹¹ Ook helpt het om je burens te kennen, zodat je elkaar kunt helpen. Als het over mentale weerbaarheid gaat, bedoelt men vaak dit vermogen om tegenslagen op te vangen.
3. Het **aanpassingsvermogen** van een systeem wanneer omstandigheden fundamenteel verschuiven. Het gaat dan om structurele aanpassingen, zoals het klimaatbestendig inrichten van de bebouwde omgeving met meer groen in de stad, en het vergroten van de sponswerking. Of aanpassingen in het natuurbeleid omdat eerdere uitgangspunten niet meer houdbaar zijn.¹²
4. Het **herstelvermogen** na een verstoring. Herstel krijgt in veel beleidsdiscussies nauwelijks aandacht, maar de snelheid en rechtvaardigheid van herstel zijn cruciaal voor de lange termijn. Denk aan hoe snel mensen medische hulp krijgen na een ramp, of hoe verzekeringen en overheidsregelingen bijdragen aan (of juist belemmeren bij) herstel. Als het goed gaat, zorgt een verzekering ervoor dat een ziekte of brand niet ook tot grote financiële problemen leidt. Maar als uitkeringen op zich laten wachten kan een verzekering ook een voorbeeld zijn van een 'regen in de drup'-situatie. Treurig genoeg is er veel overheidsbeleid dat tegenslag in het leven van mensen juist verder laat ontsporen. De toeslagenaffaire is wellicht het bekendste voorbeeld, maar het rapport 'Weten is nog geen doen' van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) uit 2017 laat zien dat dit zeker geen uitzondering is.¹³

Vier vormen van weerbaarheid

De aanwezigheid van barrières die beschermen tegen verstoringen

Het vermogen van een systeem om verstoringen op te vangen

Het aanpassingsvermogen van een systeem

Het herstelvermogen na een verstoring

Het is daarbij goed om ook na te denken over de combinatie van verschillende vormen van weerbaarheid. De verschillende vormen van weerbaarheid versterken elkaar niet automatisch en kunnen elkaar zelfs tegenwerken. Sterke barrières kunnen het lerend en aanpassend vermogen verminderen, omdat verstoringen te lang buiten beeld blijven. Snel herstel naar de oude situatie kan voorkomen dat noodzakelijke structurele aanpassingen worden doorgevoerd, waardoor kwetsbaarheid in stand blijft, zoals verzekeringen die na wateroverlast alleen uitkeren als de parketvloer vervangen wordt door een nieuwe parketvloer, in plaats van de mogelijkheid te bieden voor het leggen van plavuizen. Weerbaarheid vraagt daarom niet om het maximaal inzetten op alle vormen tegelijk, maar om bewuste keuzes en afwegingen tussen bescherming, aanpassing, verandering en herstel.

Hoe vergroot je weerbaarheid?

De verschillende vormen laten duidelijk zien dat er ook verschillende strategieën zijn waarmee weerbaarheid kan worden vergroot, afhankelijk van het type risico waarvoor het systeem weerbaar moet zijn. Uit onderzoek blijkt dat er bepaalde eigenschappen zijn die systemen structureel weerbaarder maken.¹⁴

1. Vergroten van diversiteit: systemen met meer variatie, waarin verschillende opties of alternatieve routes mogelijk zijn als er een verstoring plaatsvindt. Denk aan een diverse energiemix. Ook kan worden gedacht aan het vergroten van de diversiteit aan productie- en verdienmodellen in de landbouw om minder afhankelijk te zijn van melkvee. En in de natuurbescherming is het belang van diversiteit al lang onderkend: een hoge biodiversiteit is vaak een goede graadmeter voor een gezond ecosysteem. Het is ook te zien bij de arbeidsmarkt: de economie is gebaat bij een diverse mix van praktisch en theoretisch opgeleide arbeidskrachten.

2. Modulaire opbouw: systemen die uit losse, maar verbonden onderdelen bestaan, waardoor verstoring in één module niet het hele systeem platlegt. Denk aan de mogelijkheid om een deel van het elektriciteitsnet te ontkoppelen als er een incident plaatsvindt, of aan polders die kunnen worden afgesloten bij hoogwater zodat niet alles overstroomt. Het is ook te zien bij digitale systemen: als cybercriminelen bijvoorbeeld een systeem platleggen, kan modulaire opbouw de gevolgen beperken.

Hoe vergroot je weerbaarheid?

Vergroten van diversiteit

Modulaire opbouw

Versterken van lerend vermogen

Buffers inbouwen

3. Versterken van lerend vermogen: systemen die informatie van binnen en buiten toelaten, kunnen beter en sneller reageren op verstoringen. Dat verklaart ook het belang van de vele regionale samenwerkingsverbanden. Denk aan het vroegtijdig delen van informatie tussen waterschappen, provincies, natuurbeheerders en agrariërs om beter om te kunnen gaan met droogte. En een goed ingericht meetnetwerk met duidelijke procedures om snel beslissingen te nemen. Ook op het niveau van buurten en gemeenschappen vergroot lerend vermogen de weerbaarheid. Het kennen van je burens, weten wie waar woont en wie kwetsbaar is, bepaalt in hoge mate hoe goed mensen elkaar weten te vinden bij verstoringen. In crisissituaties zoals langdurige stroomuitval of overstromingen blijkt dat ‘samenredzaamheid’ vaak effectiever is dan zelfredzaamheid.¹⁵ Informele netwerken functioneren dan als snelle informatiekanalen en als eerste vangnet. Een gebrek aan lerend vermogen kan grote problemen veroorzaken, zoals de toeslagenaffaire, waarin signalen van burgers en rechters jarenlang werden genegeerd. Fouten leidden niet tot aanpassingen in het systeem, waardoor het niet in staat was zichzelf te corrigeren. De les die daaruit getrokken kan worden, is dat systemen die zich eenzijdig richten op controle en handhaving kwetsbaar zijn voor eigen fouten.

Oftewel, systemen met meer variatie, ruimte om (van elkaar) te leren, en wat extra speling gaan niet kapot als er één onderdeel faalt. Deze eigenschappen bieden mogelijk oplossingsrichtingen voor het vergroten van weerbaarheid. Ze wijzen erop dat we risico’s niet alleen moeten proberen buiten te sluiten, maar systemen ook zo kunnen ontwerpen dat zij kunnen omgaan met het onverwachte.

Weerbaarheid als antwoord?

Weerbaarheid is een manier van denken die van pas kan komen bij vrijwel alle trends en ontwikkelingen die we beschrijven in dit Trendweb. De populariteit van

4. Buffers inbouwen: extra ruimte, middelen of capaciteit om schokken op te vangen. Weerbaarheid gaat niet altijd goed samen met efficiëntie. Om weerbaar te zijn, moet je wat ‘over hebben’, of ‘spek op de botten hebben’ voor mindere tijden. Dan kun je tegenvallers beter opvangen. In een samenleving die grotendeels is gericht op efficiëntie en ‘just-in-time’ kan een kleine verstoring grote gevolgen hebben. Denk aan de problemen met olie- en gasvoorraden na de blokkade van de Straat van Hormuz in 2026. Het belang van buffers komt ook naar voren in heel andere domeinen. In de fysieke leefomgeving helpt het om wat ruimte over te hebben voor spontane ontmoeting. Dat kan bijdragen aan grotere sociale verbondenheid.

het begrip heeft echter ook een keerzijde. Juist omdat het zo breed toepasbaar is, bestaat het risico dat het een containerbegrip wordt waar zeer verschillende problemen onder worden geschaard, zonder dat duidelijk is wat er precies mee wordt bedoeld. In sommige contexten lijkt weerbaarheid vooral te worden gezien als een individuele opdracht, in plaats van een systeemeigenschap: burgers, bedrijven of gemeenschappen moeten zich aanpassen aan een onzekere wereld, terwijl de onderliggende oorzaken van kwetsbaarheid buiten beeld blijven.

Dat roept normatieve vragen op. Niet iedereen beschikt in gelijke mate over de middelen, kennis of ruimte om weerbaar te zijn. Buffers zoals financiële reserves, sociale netwerken, tijd, en mentale ruimte zijn ongelijk verdeeld. Beleidskeuzes die sterk inzetten op zelfredzaamheid en veerkracht kunnen daardoor bestaande ongelijkheden vergroten.

De vraag is dus niet alleen hoe we weerbaarder worden, maar ook waarvoor, voor wie en ten koste van wat? Weerbaarheid vraagt daarmee niet alleen om technische en organisatorische oplossingen, maar ook om expliciete politieke en maatschappelijke afwegingen. De vraag die beleidsmakers zich zouden moeten stellen is dan ook: **is weerbaarheid een antwoord op een onvoorspelbare toekomst, of vooral een uitnodiging om scherper te bepalen welke toekomst we gezamenlijk weerbaar willen maken?**

- ¹ Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (z.d.). [Weerbaarheid](#); Ministerie van Defensie (z.d.). [Nationale Weerbaarheidstraining \(NWT\)](#); Nederlands Instituut Publieke Veiligheid (12 maart 2026). [Weerbaarheid en veerkracht - Nederlands Instituut Publieke Veiligheid](#). Geraadpleegd op 8 april 2026.
- ² Platform Digitale Weerbaarheid (z.d.). [Digitale Weerbaarheid](#); Nationaal Cyber Security Centrum (z.d.). [Noodpakket digitale weerbaarheid](#); Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (z.d.). [Veiligheid, weerbaarheid en privacy](#). Geraadpleegd op 8 april 2026.
- ³ Europese Commissie (20 januari 2026). [Strategie voor waterweerbaarheid](#). Geraadpleegd op 8 april 2026.
- ⁴ Sociaal en Cultureel Planbureau (27 juni 2025). [Wat ons verbindt - Bouwstenen van een veerkrachtige samenleving](#). Geraadpleegd op 8 april 2026.
- ⁵ Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (29 september 2025). [Brenge de hypernerveuze samenleving tot rust](#). Geraadpleegd op 8 april 2026.
- ⁶ UNESCO Nederlandse Commissie (z.d.). [Actiedag Weerbaar Erfgoed 2026](#). Geraadpleegd op 8 april 2026.
- ⁷ Van Langen, L. (11 november 2025). [Weerbaarheid: een steeds urgenter thema](#). Berenschot. Geraadpleegd op 13 april 2026.
- ⁸ Trendbureau Overijssel (2020). [Dynamisch balanceren – de toekomst van publiek leiderschap in Overijssel](#), p.15.
- ⁹ Stockholm Resilience Centre (z.d.). [What is resilience?](#) Geraadpleegd op 13 april 2026.
- ¹⁰ United Nations Office for Disaster Risk Reduction (2017). [The Sendai Framework Terminology on Disaster Risk Reduction: 'Resilience'](#). Geraadpleegd op 13 april 2026.
- ¹¹ Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (4 maart 2026). [Informatieboekje: bereid je voor op een noodsituatie](#).
- ¹² Ecologische Autoriteit (6 november 2025). [Klimaatverandering en Natura 2000-gebieden](#).
- ¹³ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (24 april 2017). [Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid](#).
- ¹⁴ Stockholm Resilience Centre (19 februari 2015). [Applying resilience thinking](#). Geraadpleegd op 13 april 2026; Meuwissen, M.P.M., Feindt, P.H., Spiegel, A., Termeer, C.J.A.M., Mathijs, E., De Mey, Y., Finger, R., Balmann, A., Wauters, E., Urquhart, J., Vigani, M., Zawalińska, K., Herrera, H., Nicholas-Davies, P., Hansson, H., Paas, W., Slijper, T., Coopmans, I., Vroege, W. et al. (2019). [A framework to assess the resilience of farming systems](#). Agricultural Systems Vol. 176.
- ¹⁵ Van den Brink, P., Duijnhoven, H., Kerstholt, J. en Neef, M. (mei 2016). [Samenredzaamheid in crisismangement: van losse verbanden naar slim verbinden](#). TNO.

ALLES KOMT SAMEN IN DE RUIMTE

KLIK EN GA NAAR:

DE
LIJST

HET
WEB

Water, natuur, wonen, infrastructuur, bedrijvigheid, landbouw en energievoorziening: ze vragen allemaal om ruimte, terwijl het in een dichtbevolkt land als Nederland soms lijkt alsof daar voortdurend tekort aan is. En dan is er ook nog behoefte aan landschappelijke kwaliteit en een prettige leefomgeving met ruimte voor ontmoeting en recreatie. In Trendweb 2022 schreven we al dat alles samenkomt in de provinciale ruimte en dat is de afgelopen jaren niet minder geworden. Er is ruimte nodig voor het klimaatbestendig inrichten van het landschap¹, woningbouw² en bedrijvigheid, verduurzaming van de landbouw, windmolens en elektriciteitsverdeelstations³. Daar is de laatste jaren nog een behoefte bij gekomen: meer ruimte voor Defensie. Onder meer voor kazernes, laagvlieggebieden, oefenterreinen en opslagplaatsen, waaronder een grootschalige munitieopslag in Staphorst.⁴ Al deze ruimteclaims passen simpelweg niet in het beschikbare oppervlak. Dat vraagt om keuzes.⁵

Al lijkt het misschien een nieuw vraagstuk, dat is het allerminst: ook in de periode van de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog stond Nederland al voor de grote uitdaging om het land in te richten voor de toekomst. Met het oog op de stapeling van uitdagingen wordt ook wel gesproken over de ‘wederombouw’ van Nederland.⁶ Misschien is de huidige opgave nog wel ingewikkelder dan de opgave van de naoorlogse periode, door de stapeling van doelen, beleid en regelgeving. Ruimtelijke ordening is daarmee veel meer dan het naast of op elkaar leggen van puzzelstukjes, want niet alles kan overal.⁷ Zo zijn er nationale en Europese regels en voorwaarden voor waterkwaliteit, natuurbescherming en geluidsnormen waar ruimtegebruik aan gebonden is. Toch is ruimtegebruik niet alleen een technische puzzel, maar ook een politieke belangenafweging. De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) benadrukt dat veel ruimtelijke opgaven vastlopen omdat de onderliggende waarden onvoldoende worden besproken.⁸ Besluitvorming

richt zich vaak op ‘feitelijke opgaven’, terwijl het echte gesprek zou moeten gaan over de principiële keuzes: welke waarden willen we beschermen of voorrang geven? Zolang dat gesprek niet wordt gevoerd, blijft volgens de Rli ‘gesteggel over feiten’ bestaan en dreigt een gebrek aan maatschappelijk begrip voor ruimtelijke keuzes. Dat betekent dat keuzes over ruimtegebruik niet alleen technisch en juridisch zijn, maar vooral ook politieke keuzes over wat we belangrijk vinden in de leefomgeving.

Ruimtelijk beleid in Nederland: regie naar het Rijk?

Nederland kent een lange traditie van nationale ruimtelijke ordening. Tientallen jaren voerde het Rijk de regie over de inrichting van het land via verschillende Nota's, zoals de Vierde Nota Extra (VINEX), die leidde tot de grootschalige woningbouwlocaties uit de jaren '90. Deze nationale plannen maakten expliciete keuzes over locaties voor woningbouw, infrastructuur, natuur en economische ontwikkeling. Daarmee boden zij helderheid aan provincies, gemeenten en marktpartijen. In de afgelopen decennia veranderde deze situatie. De nationale regie werd losgelaten en met de komst van de Omgevingswet in 2024 verschoof de nadruk naar lokaal maatwerk en belangenafweging op gemeentelijk en regionaal niveau.⁹ De nieuwe wet bundelt tientallen wetten en verplaatst het zwaartepunt van besluitvorming naar decentrale overheden, met het idee dat ruimtelijke opgaven het beste dicht bij de leefomgeving kunnen worden ingevuld.

Omgevingswet

Sinds 2024 werkt Nederland met de Omgevingswet.¹⁰ Deze wet regelt het gebruik en de bescherming van de fysieke leefomgeving in Nederland, met aandacht voor milieu, water, natuur, duurzaamheid, cultureel erfgoed en gezondheid. De wet vervangt en bundelt verschillende bestaande wetten en regelt hoe gemeenten, provincies, waterschappen en het Rijk samenwerken bij ruimtelijke plannen en

activiteiten. Het doel is snellere besluitvorming, minder regels en meer ruimte voor lokaal maatwerk. De wet is van toepassing op alle activiteiten die gevolgen hebben voor de fysieke leefomgeving, zoals bouwen, waterbeheer, natuurbeheer en milieuactiviteiten.

Het Rijk, provincies en gemeenten stellen omgevingsvisies op, waarin ze strategische plannen voor de leefomgeving vastleggen.¹¹ Daarnaast heeft iedere provincie een omgevingsverordening, waarin alle provinciale regels voor de fysieke leefomgeving staan. Waterschappen hebben een waterschapsverordening. Waar gemeenten voorheen tot in detail in bestemmingsplannen moesten vastleggen welke functie waar kan plaatsvinden, maken zij nu omgevingsplannen, die inwoners en bedrijven meer flexibiliteit geven om hun plannen uit te werken. Ook kunnen inwoners en bedrijven terecht bij één digitaal loket voor het vinden van informatie over regelgeving en aanvragen van vergunningen: het Omgevingsloket. De Omgevingswet stimuleert participatie van burgers en bedrijven bij plannen en projecten.

Volgens Adviesbureau Berenschot werden ruimtelijke vraagstukken van schaarste de afgelopen decennia vaak benaderd als samenwerkingsvraagstukken.¹² Het idee was dat partijen binnen een bepaald gebied er samen wel uit komen als ze maar goed met elkaar overleggen. Dat werkte lange tijd best goed, maar de afgelopen jaren is de druk op de ruimte zo sterk toegenomen dat overleg alleen niet meer volstaat. Volgens de Rli werkt het poldermodel steeds minder goed voor ruimtelijke vraagstukken waarbij waarden vaak botsen. De zoektocht naar overeenstemming leidt dan tot uitstel in plaats van keuzes.¹³ Die groeiende behoefte aan sturing maakt ook duidelijk waarom de ontwikkeling van een nieuwe Nota Ruimte niet uit de lucht komt vallen. De afgelopen jaren heeft het Rijk al stappen gezet om meer richting te geven, eerst met de Nationale Omgevingsvisie (NOVI)¹⁴ uit 2020 en het programma NOVEX in 2022. Die geven vooral procesmatig richting en leggen

de nadruk op samenwerking met de regio's. NOVEX bestaat uit twee onderdelen: afspraken tussen Rijk en provincies via zogenaamde 'Ruimtelijke Arrangementen' en 16 NOVEX-gebieden waar de ruimtelijke ordening dusdanig complex is dat Rijk en decentrale overheden gezamenlijk gebiedsgerichte processen doorlopen.¹⁵ In Overijssel geldt dat voor de NOVEX-Regio Zwolle (zie kader).

In het Ruimtelijk Arrangement Overijssel van 2025 staat bijvoorbeeld hoe de provincie werkt aan een klimaatrobuust watersysteem, hoe landbouw en natuur in balans moeten worden gebracht, en hoe de provincie ruimte maakt voor woningbouw en economische ontwikkeling zonder de landschappelijke kwaliteit uit het oog te verliezen.¹⁶ Ook nationale belangen zoals energie-infrastructuur en defensielocaties worden meegenomen.

NOVEX-Regio Zwolle

De ruimtelijk opgave in de Regio Zwolle is om te groeien als klimaatadaptieve delta, met ruimte voor 50.000 nieuwe woningen en 20.000 extra banen, terwijl water, bodem, mobiliteit en leefkwaliteit centraal blijven staan. De regio kiest daarbij voor de zogeheten Warmehartenstrategie: nieuwe groei zoveel mogelijk binnen bestaande kernen, zodat dorpen en steden stap voor stap kunnen transformeren zonder het landschap onnodig onder druk te zetten. In de laaggelegen delta betekent dat ook: bouwen op plekken die het aankunnen, en bestaande wijken juist versterken door ruimte te maken voor water, groen en klimaatadaptieve maatregelen. De regio werkt aan vijf grote programma's, waaronder de Regionale Sponsstrategie, de mobiliteitstransitie, en het programma Stedelijk Zwolle, waarin de stad wordt ontwikkeld als het 'warme hart' van de regio. Daarnaast werken betrokken gemeenten samen aan de toekomst van stationsomgevingen en vitale kernen, zodat ook kleinere plaatsen kunnen meebewegen met de groei.¹⁷

Met de Ontwerp-Nota Ruimte (2025–2026) wil het Rijk een nieuwe langetermijnvisie neerzetten die ruimtelijke keuzes vastlegt voor 2030 en 2050, met een doorkijk naar 2100.¹⁸ De Nota Ruimte vervangt de NOVI. Het idee is om duidelijke nationale lijnen uit te zetten: waar gaan we bouwen, waar komt ruimte voor energie-infrastructuur, welke gebieden moeten we juist ontzien vanwege water, bodem of natuur? De Ontwerp-Nota markeert daarmee een terugkeer van nationale regie, bedoeld om versnippering te voorkomen. In de nota zijn onder meer ruimtelijke hoofdprincipes opgenomen, zoals het centraal stellen van bodem en water, het versterken van natuur en landschap, en het clusteren van verstedelijking rondom bestaande infrastructuur.

Kanttekeningen bij de Ontwerp-Nota Ruimte

Verschillende organisaties plaatsen kanttekeningen bij de Ontwerp-Nota. Volgens het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) bevat de nota nog onvoldoende scherpe keuzes en overstijgen de ruimteclaims de fysieke mogelijkheden van Nederland. Ook ontbreekt volgens het PBL de samenhang tussen de grote thema's (wonen, energie, water, landbouw en natuur) die juist essentieel is voor een effectieve nationale visie.¹⁹ De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) vindt dat de Nota Ruimte beter moet laten zien hoe het Rijk verantwoordelijkheid neemt voor de nationale samenhang met richtinggevende keuzes, heldere randvoorwaarden en gelijkwaardige samenwerking.²⁰

De Rli constateert dat de afgelopen decennia niet alleen minder nationale sturing het probleem was, maar dat vooral het samenspel tussen Rijk, provincies, gemeenten, bedrijven en gemeenschappen is vastgelopen. Door een sectorale en verkokerde benadering ontbreekt volgens de Rli overzicht, slagvaardigheid en samenhang tussen beleidsterreinen zoals wonen, landbouw, energie en natuur. Ook vindt de raad dat het beleid de afgelopen decennia te technocratisch is geworden door ruimtelijke doelen als 'onontkoombare opgaven' te presenteren, terwijl het gesprek over waarden en keuzes ontbreekt. Daardoor lopen

besluiten vast op maatschappelijke weerstand. Gemeenschappen en lokale initiatieven (zoals wooncoöperaties, gebiedscoöperaties of energiecollectieven) worden volgens de Rli te weinig erkend als volwaardige spelers in ruimtelijke ontwikkeling.²¹

Rol van Europese Unie in ruimtelijk beleid

Naast het Rijk speelt ook de Europese Unie (EU) een rol in de manier waarop we de ruimte in Nederland kunnen gebruiken. Zij maakt geen ruimtelijke plannen maar stelt via richtlijnen en verordeningen wel randvoorwaarden aan hoe lidstaten omgaan met natuur, water, milieu en energie. Deze afspraken werken indirect door in nationale en lokale ruimtelijke keuzes. Zo bepalen Europese natuurregels, zoals de Vogel- en Habitatrictlijn, welke gebieden extra bescherming nodig hebben en onder welke voorwaarden ontwikkelingen daar mogelijk zijn.²² De Kaderrichtlijn Water heeft invloed op het gebruik en de bescherming van watergangen, meren en grondwater.²³ Ook Europese milieuregels rond luchtkwaliteit en klimaatdoelen spelen een rol bij vergunningverlening en gebiedsontwikkeling. Samen vormen deze regels een kader waarbinnen overheden afwegingen maken over ruimtelijke keuzes. De rol van de EU in de ruimtelijke ordening is de afgelopen decennia gegroeid, onder meer doordat veel ruimtelijke opgaven zich niet aan grenzen houden. Water stroomt door meerdere landen, natuurgebieden vormen ecologische netwerken en klimaat- en energietransities vragen om gezamenlijke afspraken. Tegelijkertijd betekent dit dat ruimtelijke plannen steeds vaker tegelijk moeten aansluiten op meerdere beleidslagen: lokaal, nationaal en Europees.²⁴

Momenteel werkt de EU aan vereenvoudiging van regels via de zogenoemde Omnibus wetgeving, die als doel heeft om wetgeving op het gebied van duurzaamheid te vereenvoudigen en de administratieve lasten voor bedrijven te verminderen. Daardoor moeten vergunningprocedures korter en overzichtelijker worden.²⁵

Grond voor verbetering

Twee derde van het grondoppervlak van Nederland wordt gebruikt voor landbouw. In Overijssel is dit bijna 60%.²⁶ Volgens de Rli vormt de manier waarop de grondmarkt nu werkt een belemmering voor vrijwel alle ruimtelijke opgaven.

Grondprijzen zijn historisch hoog en blijven stijgen, terwijl er maar weinig grond wisselt van eigenaar. Deze schaarste maakt het voor boeren moeilijk om te extensiveren, terwijl minder intensief gebruik kan bijdragen aan natuur- en waterkwaliteit. Ook komen jongeren en nieuwe initiatieven nauwelijks aan grond, terwijl de landbouw vergrijsst.²⁷ Verder betalen overheden hoge bedragen om grond te verwerven voor publieke doelen zoals natuurherstel, defensie of woningbouw.

Volgens de Rli is de overheid niet slechts toeschouwer in deze markt, maar ook een veroorzaker van problemen. Fiscale regels, subsidies en onduidelijke ruimtelijke keuzes jagen de vraag naar grond aan en maken grond aantrekkelijk als belegging, in plaats van productiebasis voor bijvoorbeeld duurzame landbouw of ruimte voor maatschappelijke doeleinden. Daardoor remt het systeem de vernieuwing van het platteland en draagt het onvoldoende bij aan natuur, waterkwaliteit en leefbaarheid. De Rli adviseert om prijsopdrijvende prikkels uit subsidieregels te halen en actiever in te grijpen op de grondmarkt, onder meer door grondinstrumenten zoals herverkaveling, voorkeursrecht en onteigening strategischer in te zetten wanneer publieke doelen anders niet haalbaar zijn.²⁸

Water en bodem sturend biedt ander perspectief

In de ruimtelijke ordening is de afgelopen jaren steeds meer aandacht voor de manier waarop water en bodem samen het landschap vormen. In plaats van eerst plannen te maken en vervolgens uit te zoeken hoe het watersysteem daarop moet worden aangepast, verschuift het perspectief steeds meer naar het omgekeerde: kijken naar hoe het natuurlijke systeem werkt, en van daaruit

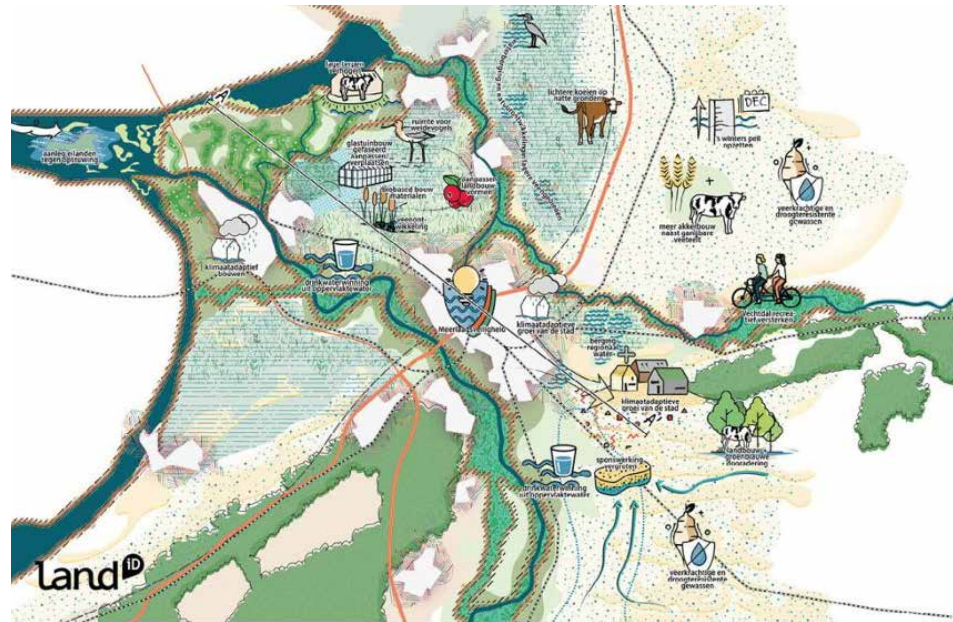
bepalen welk ruimtegebruik passend is. Dat principe staat bekend als ‘water en bodem sturend’.²⁹ Het vormt een rode draad in de recente Omgevingsvisie van de provincie Overijssel, waarin water, bodem en ruimtelijke keuzes worden benaderd als samenhangende onderwerpen.³⁰ Voor waterschappen betekent dit dat zij een meer prominente rol krijgen bij ruimtelijke vraagstukken.³¹

Een van de plekken waar dit principe wordt toegepast, is Regio Zwolle. Deze regio bevindt zich op de overgang van hogere zandgronden naar lagere delta- en veengebieden. Dat maakt het gevoelig voor zowel droge als natte omstandigheden. Om beter om te gaan met toenemende extremen van droogte en neerslag wordt binnen Regio Zwolle gewerkt volgens de zogenoemde sponsstrategie.³² Het idee is dat water zoveel mogelijk wordt vastgehouden waar het valt. Het landschap functioneert dan als een spons die water opvangt in natte perioden en langzaam afgeeft in drogere tijden.

Die sponswerking hangt nauw samen met de bodemkwaliteit. In eerdere decennia zijn bodems op verschillende plekken verstoord geraakt door vervuiling of intensief gebruik. Inmiddels is er meer aandacht voor herstel van bodemleven, omdat een bodem met veel organisch materiaal water beter vasthoudt en water ook beter kan opnemen bij hevige regenval.³³ Dit betekent dat bij keuzes over landbouwgronden, natuurgebieden en toekomstige verstedelijking het waterbergend vermogen van de bodem een steeds belangrijkere rol speelt.

Dat ‘water en bodem sturend’ richting geeft, wil niet zeggen dat er geen ruimte is voor keuzes. Het principe nodigt vooral uit tot een andere manier van kijken, ‘rekening houdend met water en bodem’.³⁴ Denk aan bodemdalingsbestendig bouwen.³⁵ Er blijven keuzes mogelijk én nodig over prioriteiten, belangen en toekomstige functies van gebieden. Daarbij kunnen volgens het College van Rijksbouwmeesters en Rijksadviseurs (CRa) juist ook nieuwe ideeën ontstaan die een aantrekkelijk toekomstperspectief creëren en de kwaliteit van de leefomgeving

verbeteren.³⁶ 'Werken met water en bodem is eigenlijk een oer-Hollandse aanpak', aldus het College.

Figuur 1: Scenariokaart met maatregelen voor een meer natuurlijk water- en bodemsysteem in de IJssel-Vechtdelta. Beeld: Land-id

Water en bodem sturend creëert nieuw toekomstbeeld IJssel-Vechtdelta

In de IJssel-Vechtdelta (het gebied rond Zwolle, Kampen, Dalfsen en Zwartewaterland) komen de grote rivieren, het regionale watersysteem en het IJsselmeer samen, waardoor de regio kwetsbaar is voor zowel droogte als overstromingen. Tijdens regionale ontwerpsessies om water en bodem sturend in de praktijk te brengen, werd duidelijk hoe groot de opgave is: dijken die steeds

verder moeten worden verhoogd, polders die blijven inklinken door droogmalen, glastuinbouw die in het laagste punt van de regio steeds kwetsbaarder wordt, en landbouw die last heeft van zowel piekbuien als droogte. Tegelijk wil het gebied blijven groeien met nieuwe woningen en bedrijvigheid.

Door vanuit water en bodem te denken ontstaat een ander toekomstbeeld. In scenario's werd verkend hoe de regio veerkrachtiger kan worden: hoog en droog bouwen op zandgronden, landbouw extensiveren waar bodemdaling toeneemt, ruimte geven aan water met dubbele dijken of terpen, en veengebieden vernatten om verdere daling en CO₂-uitstoot te stoppen (Figuur 1).³⁷

Multifunctioneel, flexibel en omkeerbaar ruimtegebruik

Als het steeds lastiger wordt om puzzelstukjes naast elkaar te leggen, kan worden gekeken naar het stapelen van functies of flexibel gebruik van de ruimte. Een van de inrichtingsprincipes van de NOVI luidde dan ook: 'combineren boven enkelvoudig'³⁸ en de Ontwerp-Nota Ruimte heeft als eerste leidend principe 'meervoudig ruimtegebruik'. In de praktijk is ruimtelijke ordening echter nog steeds vooral gericht op het toewijzen van een specifieke functie aan een specifieke plek.

Er zijn verschillende vormen van meervoudig ruimtegebruik denkbaar, bijvoorbeeld drijvende woningbouw (zie kader), agrarisch natuurbeheer en gecombineerde energie- en mobiliteitsinfrastructuur. Daarnaast kan worden gedacht aan meer flexibele ruimtelijke ordening. Omdat ruimtelijke keuzes vaak gevolgen hebben voor de lange termijn, is het soms lastig te overzien wat de juiste keuze is. Zeker in een tijd van grote onzekerheid over de invloed van bijvoorbeeld klimaatverandering, digitalisering en demografische ontwikkelingen. Veel ruimtelijke keuzes zijn onomkeerbaar: als een polder eenmaal een woonwijk is geworden, verander je dat niet zomaar terug. Hoogleraar Ruimtelijke Planning en Strategie Peter Pelzer pleit daarom voor 'omkeerbare' ruimtelijke ordening: 'Omkeerbare ruimtelijke ordening

houdt in dat we bijvoorbeeld vaker kiezen voor drijvend of modulair bouwen, of vaker tijdelijke bestemmingen aan gebouwen geven'.³⁹

Drijvende woningen

Volgens het Manifest Drijvende Woningbouw biedt wonen op water kansen voor meervoudig ruimtegebruik: waterberging, wonen, recreatie en natuur kunnen samengaan in hetzelfde gebied. Het manifest wijst erop dat Nederland, als dichtbevolkte delta, veel open water heeft dat al een functie vervult in het watersysteem. Drijvend bouwen is een manier om functies te combineren, zonder extra druk op bodem en landoppervlak.

In de praktijk bestaan drijvende woningen al langer, bijvoorbeeld in woonarken en kleinschalige drijvende buurten. Het manifest vraagt vooral aandacht voor meerlaagse drijvende woningbouw: meerdere woningen op één drijvend platform. Volgens de opstellers van het manifest is dit haalbaar en is er al ruimte voor 300.000 woningen door slechts 1% van de 460.000 hectare aan potentiële locaties voor drijvende ontwikkelingen te benutten.

Tegelijkertijd laat het manifest zien dat drijvend wonen niet alleen een ruimtelijke of technische kwestie is, maar ook een juridisch vraagstuk. In de huidige wetgeving worden drijvende gebouwen vaak beschouwd als 'schepen' in plaats van vastgoed. Dat heeft gevolgen voor financiering, eigendom, huurbescherming en toegang tot huurtoeslag. Hierdoor komen grotere drijvende woningbouwprojecten moeilijk van de grond, ondanks lokale belangstelling en beleidsmatige aandacht voor klimaatadaptatie en efficiënt ruimtegebruik.

Het manifest is ondertekend door uiteenlopende partijen zoals onderzoekers, waterschappen, bedrijven, gemeenten en woningbouwverenigingen. In Overijssel zijn dat onder andere Breman Installatietechniek, deltaWonen, Economic Board

Regio Zwolle, woningcorporatie SWZ, VNO-NCW Regio Zwolle, ZorgSaamWonen en de gemeente Zwolle.⁴⁰

Relevantie voor decentrale overheden

Provincies zijn, samen met het Rijk, de belangrijkste spelers als het gaat om regie op ruimtelijke ordening. Ze zijn een cruciale schakel tussen de Europese en nationale kaders en de uitvoeringspraktijk op lokaal niveau. Ze bewaken de samenhang tussen thema's als natuur, landbouw, landelijk gebied, mobiliteit en waterveiligheid, en zien toe op gemeentelijke plannen en opgaven. Met provinciale omgevingsvisies en -verordeningen bepalen zij welke ontwikkelingen waar mogelijk zijn en welke randvoorwaarden gelden. Daarmee spelen ze een belangrijke rol in de kwaliteit van de leefomgeving.

Waterschappen krijgen een steeds belangrijkere rol in ruimtelijke vraagstukken vanwege de groeiende aandacht voor 'water en bodem sturend'. Naast hun toetsende rol krijgen ze ook een meer proactieve rol.⁴¹ Waterschappen pleiten er dan ook voor om al in een vroeg stadium te worden betrokken bij ruimtelijke plannen.⁴² De Omgevingswet biedt hiervoor mogelijkheden.⁴³ Vanuit inzichten over waterveiligheid, waterkwaliteit en bodemgesteldheid kunnen zij actief meedenken over de vraag waar bijvoorbeeld woningbouw mogelijk is, en onder welke voorwaarden.

Klik hier en lees meer over:

B [Leven met meer en minder water](#)

D [Zoeken naar een toekomstbestendige landbouw](#)

F [Natuur en biodiversiteit onder blijvende druk](#)

G [Energie onder hoogspanning](#)

- ¹ Rijksoverheid (z.d.). [Nederland voorbereiden op gevolgen klimaatverandering](#). Geraadpleegd op 6 maart 2026.
- ² Rijksoverheid (z.d.). [900.000 nieuwe woningen om aan groeiende vraag te voldoen](#). Geraadpleegd op 6 maart 2026.
- ³ Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (1 december 2023). [Nationaal Plan Energiesysteem](#).
- ⁴ Ministerie van Defensie (z.d.). [Nationaal Programma Ruimte voor Defensie](#). Geraadpleegd op 5 maart 2026.
- ⁵ Nijhof, B., Evers, D., Van Ham, M., Hamers, D. en Kuiper, R. (22 januari 2026). [Naar een duurzame ruimtelijke inrichting van Nederland - Reflectie op de Ontwerp-Nota Ruimte: aanbevelingen en analyse](#). Planbureau voor de Leefomgeving.
- ⁶ Pelzer, P. (22 januari 2026). [Bij de 'wederombouw' van Nederland komt de lange termijn er bekaaid vanaf](#). NRC. Geraadpleegd op 5 maart 2026; Dijksma, S. (3 november 2025). [Van wederopbouw naar wederombouw](#). Dreeslezing VNG.
- ⁷ Remkes, J.W., Van Dijk, J.J., Dijkgraaf, E., Freriks, A., Gerbrandy, G.J., Maij, W.H., Nijhof, A.G., Post, E., Rabbinge, R., Scholten, M.C.Th. en Vet, L.E.M. (8 juni 2020). [Niet alles kan overal: Eindadvies over structurele aanpak op lange termijn](#). Adviescollege Stikstofproblematiek.
- ⁸ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (mei 2025). [Falen en opstaan: naar een doeltreffende aanpak van problemen in de leefomgeving](#).
- ⁹ Informatiepunt Leefomgeving (z.d.). [Decentraal, tenzij](#). Geraadpleegd op 6 maart 2026.
- ¹⁰ Informatiepunt Leefomgeving (z.d.). [Maak kennis met de Omgevingswet](#). Geraadpleegd op 5 maart 2026.
- ¹¹ Informatiepunt Leefomgeving (z.d.). [De 6 kerninstrumenten van de Omgevingswet](#). Geraadpleegd op 5 maart 2026.
- ¹² Frederiks, M. en Pool, G. (11 november 2025). [De strijd in en om de ruimte](#). Geraadpleegd op 6 maart 2026.
- ¹³ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (mei 2025). [Falen en opstaan: naar een doeltreffende aanpak van problemen in de leefomgeving](#).
- ¹⁴ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (september 2020). [Nationale Omgevingsvisie: duurzaam perspectief voor onze leefomgeving](#).
- ¹⁵ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (1 juli 2022). [Programma NOVEX](#).
- ¹⁶ Rijksoverheid (12 juni 2025). [Ruimtelijk Arrangement Rijk - Provincie Overijssel](#).
- ¹⁷ Regio Zwolle (14 augustus 2024). [Ontwikkelperspectief NOVEX-gebied Regio Zwolle](#).
- ¹⁸ Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (september 2025). [Ontwerp-Nota Ruimte](#).
- ¹⁹ Nijhof, B., Evers, D., Van Ham, M., Hamers, D. en Kuiper, R. (22 januari 2026). [Naar een duurzame ruimtelijke inrichting van Nederland - Reflectie op de Ontwerp-Nota Ruimte: aanbevelingen en analyse](#). Planbureau voor de Leefomgeving.

- ²⁰ Vereniging van Nederlandse Gemeenten (9 maart 2026). [Position paper VNG-inbreng Notaoverleg Ontwerp-Nota Ruimte](#).
- ²¹ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (mei 2025). [Falen en opstaan: naar een doeltreffende aanpak van problemen in de leefomgeving](#).
- ²² Ministerie van Landbouw en Visserij (z.d.). [Vogelrichtlijn](#). Geraadpleegd op 8 april 2026.
- ²³ Informatiepunt Leefomgeving (z.d.). [Kaderrichtlijn Water](#). Geraadpleegd op 8 april 2026.
- ²⁴ Zie ook: Trendbureau Overijssel, [Signalement Ruimtelijk beleid in de Europese Unie](#) (16 mei 2024).
- ²⁵ Europese Commissie (10 december 2025). [Eenvoudigere milieuwetgeving voor een groene economie](#). Geraadpleegd op 26 maart 2026.
- ²⁶ CBS (28 november 2025). [Landbouw: gewassen, dieren en grondgebruik naar regio](#). Geraadpleegd op 15 december 2025.
- ²⁷ CBS (29 maart 2024). [Een op vijf bedrijfshoofden in de landbouw 67 jaar of ouder](#). Geraadpleegd op 26 maart 2026.
- ²⁸ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (2026). [Grond voor verbetering: over de rol van grond in het landelijk gebied](#).
- ²⁹ Rijksoverheid (25 november 2022). [Kabinet maakt water en bodem sturend bij ruimtelijke keuzes](#). Geraadpleegd op 19 januari 2026.
- ³⁰ Provincie Overijssel (20 januari 2026). [Overijssel voor en met elkaar! – Omgevingsvisie Provincie Overijssel](#).
- ³¹ Ros, S. (20 oktober 2025). ['Waterschappen kruipen reactief uit het water en pro-actief het land op'](#). ROM. Geraadpleegd op 27 maart 2026.
- ³² INFRAM, Buro MAAN, Hydrologic (2026). [Regionale Sponsstrategie rapportage NOVEX Regio Zwolle](#).
- ³³ Provincie Overijssel (z.d.). [Water en bodem in Overijssel](#). Geraadpleegd op 20 maart 2026.
- ³⁴ Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (22 oktober 2024). [Kamerbrief over de visie op water en bodem](#).
- ³⁵ Levelt, O., Van Woerden, A., Bosman, J., Nougues, L., Ligterink, J. en Erkens, G. (27 maart 2026). [Landelijk afwegingskader bodemdalingbestendige nieuwbouw](#). Deltares & Sweco.
- ³⁶ College van Rijksbouwmeesters & Rijksadviseurs (21 november 2024). [Water en bodem als basis - 10 lessen uit de regio](#).
- ³⁷ College van Rijksbouwmeesters & Rijksadviseurs (26 november 2024). [Regiosessies Water en Bodem sturend: IJssel-Vechtdelta](#).
- ³⁸ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (september 2020). [Nationale Omgevingsvisie: duurzaam perspectief voor onze leefomgeving](#).
- ³⁹ Pelzer, P. (22 januari 2026). [Bij de 'wederombouw' van Nederland komt de lange termijn er bekaaid vanaf](#). Geraadpleegd op 5 maart 2026.
- ⁴⁰ BREINN (2026). [Manifest Drijvende Woningbouw](#). Geraadpleegd op 26 maart 2026.
- ⁴¹ Monster, J. (9 september 2024). [Waterschappen pakken positie in de ruimtelijke ordening: "We zijn het aan onszelf verplicht"](#). Gebiedsontwikkeling.nu. Geraadpleegd op 27 maart 2026.
- ⁴² Unie van Waterschappen (6 september 2022). [Rol water bij plan ruimtelijke ordening](#). Geraadpleegd op 27 maart 2026.
- ⁴³ Ros, S. (20 oktober 2025). ['Waterschappen kruipen reactief uit het water en pro-actief het land op'](#). ROM. Geraadpleegd op 27 maart 2026.

Water is belangrijk voor de veiligheid, gezondheid, natuur en economie in Overijssel. Water is nodig om te drinken, voor de instandhouding van natuur, om gewassen te verbouwen, voor de industrie, transport (scheepvaart), recreatie en visserij. Maar steeds vaker is er te veel of te weinig water. Daarom dringt de volgende vraag zich op: hoe te leven met meer en minder water?

Het watersysteem is het samenhangend geheel van grondwater, oppervlaktewater (zoals rivieren, meren, plassen, sloten), waterkeringen, oevers en 'kunstwerken' (zoals bruggen). Waterbeheerders hebben de taak om dit watersysteem te beheren. Dat zijn de waterschappen en Rijkswaterstaat. Rijkswaterstaat gaat over het beheer van de rijkswateren: de grote rivieren en buitenwateren (zoals het IJsselmeer). De overige wateren worden beheerd door waterschappen. In Overijssel zijn dit voornamelijk de waterschappen Drents Overijsselse Delta, Vechtstromen en Rijn en IJssel (Figuur 1).

Onder invloed van klimaatverandering, bevolkingsgroei en veranderend land- en watergebruik ontstaan er steeds meer knelpunten. Denk aan verhoogde waterstanden, hevige regenval en periodes van droogte. Het leren omgaan met meer en minder water is daarmee niet alleen een zaak voor waterbeheerders, maar voor iedereen die zich bezighoudt met de inrichting van het landschap en het gebruik van water.

Waterveiligheid in een delta: water tegenhouden of ruimte geven?

In Overijssel liggen de rivieren de Overijsselse Vecht, die uitmondt in het Zwarte Water, en de IJssel, die de natuurlijke grens vormt met Gelderland. Door klimaatverandering stijgt de zeespiegel én krijgen we vaker te maken met grotere rivierafvoeren.¹ In het Nationaal Deltaprogramma worden strategieën uitgewerkt voor waterveiligheid en waterbeschikbaarheid in een veranderend klimaat,

Figuur 1: De drie grootste waterschappen in Overijssel. Ook vallen er hele kleine stukjes van Overijssel onder waterschappen Vallei en Veluwe en Zuiderzeeland. Bron: Provincie Overijssel

waaronder dijkversterking.² Met de IJsselwerken wordt bijvoorbeeld de IJsseldijk tussen Zwolle en Olst verhoogd en verstevigd.³ Zonder de diverse dijken zouden grote delen van de provincie overstromen (Figuur 2).

Nederland is wereldwijd bekend om zijn dijken en waterkeringen. Lange tijd zagen we watermanagement vooral als een technische uitdaging die we uitstekend aan de civieltechnische kennis van waterschappen en Rijkswaterstaat konden overlaten. Inmiddels is er steeds meer erkenning voor de grenzen van deze benadering, zeker sinds de overstromingen van de grote rivieren in de jaren 90.⁴ Alleen ophogen van dijken is niet meer voldoende. Watermanagement bestaat

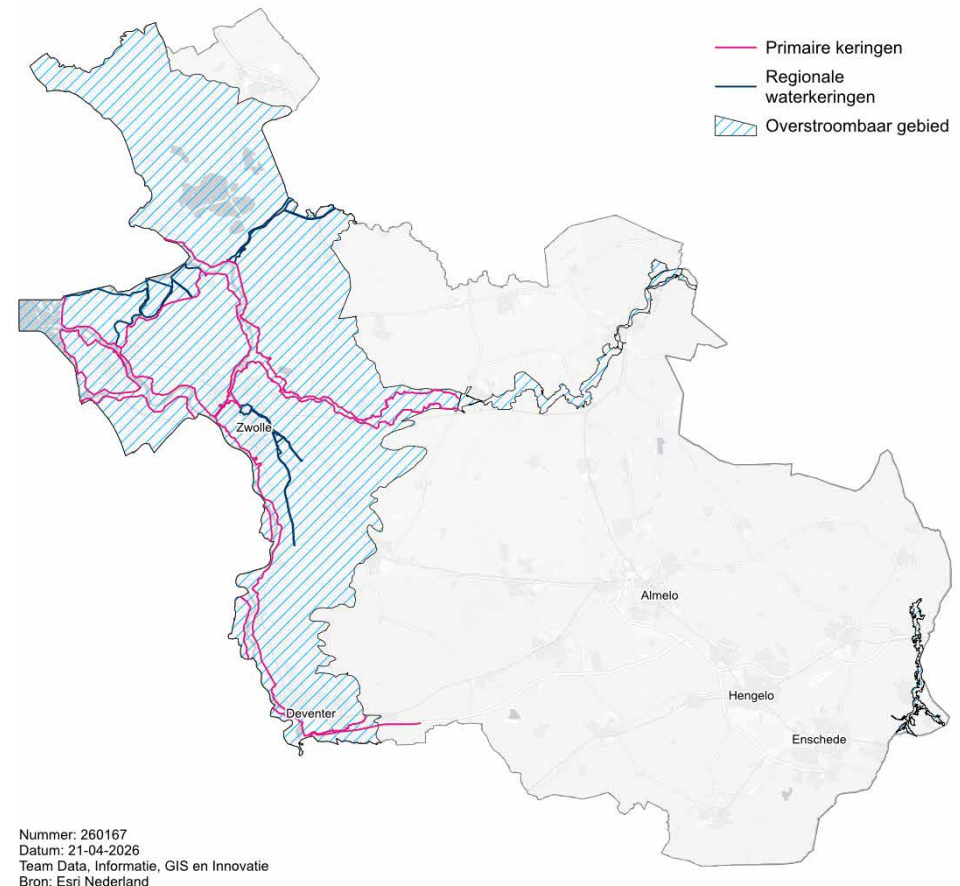
steeds meer uit het maken van ruimte voor water, zoals in het programma Ruimte voor de Rivier dat in 2006 begon. Op verschillende plekken herstellen we de natuurlijke dynamiek van rivieren en beken, en mogen ze ook af en toe op bepaalde plekken buiten hun oevers treden. Inmiddels is Rijkswaterstaat begonnen met het programma Ruimte voor de Rivier 2.0, met als doel een toekomstbestendig rivierengebied bij zowel extreem hoogwater als laagwater.⁵

Meer ruimte geven aan water betekent ook dat we andere keuzes moeten maken over het gebruik van de ruimte in de buurt van rivieren. Bouwen in uiterwaarden is in Nederland lang gezien als een oplossing voor het vinden van nieuwbouwlocaties voor een groeiende bevolking. Maar nu groeit het besef dat we het onszelf daarmee erg lastig maken bij het omgaan met hoge waterstanden. Sinds 2025 is woningbouw in uiterwaarden van grote rivieren niet meer toegestaan zonder toestemming van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.⁶ Hierbij is een uitzondering gemaakt voor woningbouwplannen die al in een vergevorderd stadium waren. Ook wordt er gedacht aan het langer vasthouden van water in plaats van het zo snel mogelijk afvoeren naar de benedenstrooms gelegen gebieden. Hierdoor blijft het water meer verspreid bij bijvoorbeeld hevige regenval in plaats van dat het direct leidt tot extreem hoge waterstanden in de rivieren.

Naast nieuwe maatregelen als dijkversterking en ruimte voor de rivier gaat een groot deel van het werk van waterschappen en Rijkswaterstaat naar het beheer en onderhoud van het bestaande watersysteem. Dat vraagt continu menskracht en middelen.⁷

Van de regen in de drup

Het risico op overstromingen komt niet alleen door hoge waterstanden in de rivieren en zeespiegelstijging, maar ook uit de lucht. Hevige regenval komt steeds vaker voor.⁸ Het gemiddeld aantal dagen met meer dan 50 millimeter neerslag op één meetstation in Nederland is de laatste 50 jaar bijna verdubbeld.⁹ Het KNMI

Figuur 2: Waterkeringen en overstroombare gebieden. Bron: Provincie Overijssel

verwacht dat deze ontwikkeling zich in de toekomst zal doorzetten, omdat warme lucht meer waterdamp kan bevatten. Naar verwachting gaat het daardoor niet vaker regenen, maar wel heviger. Het waterbeheer is momenteel niet ingesteld op zulke extreme situaties.

Na analyse van diverse incidenten stelde de Onderzoeksraad voor Veiligheid (OVV) in 2026 dat we onvoldoende zijn voorbereid op veiligheidsproblemen als gevolg van extreme regenval.¹⁰ De OVV waarschuwt voor mogelijke 'cascade-effecten': kettingreacties waarbij een ogenschijnlijk lokaal probleem, zoals een ondergelopen straat, leidt tot uitval van zorg, elektriciteit, communicatie of transport.

Dat bleek bijvoorbeeld in Nijverdal in december 2023, toen na een periode met langdurige regen kortsluiting ontstond in een stroomverdeelstation. Het water in de naastgelegen rivier de Regge was flink gestegen en de grondwaterstanden waren verhoogd. Water drong de kelder van het gebouw binnen en hierdoor kwamen 11.188 elektriciteitsaansluitingen zonder stroom te zitten. Omdat dit plaatsvond in een nacht in de Kerstvakantie, was de impact relatief klein. Maar het laat volgens de OVV wel zien dat kritieke infrastructuur kwetsbaar is voor hevige regenval.

Het bekendste voorbeeld van de gevolgen van hevige regenval in Overijssel zijn de buurten Pathmos en Stevenfenne in de Enschedese wijk Boswinkel-Stadsveld. Hier viel in juli 2024 in een tijdsperiode van 3 uur tussen de 85 en 100 millimeter regen. Straten liepen onder en woningen kwamen vol regen- en rioolwater te staan. Hierdoor zijn tientallen huizen langdurig onbewoonbaar geraakt (Figuur 3). De OVV signaleert een aantal kwetsbaarheden waardoor de overlast in de wijk zo groot was: de buurten liggen laag, het riool heeft beperkte capaciteit en veel tuinen en straten zijn versteend. Ook de bouwkundige staat van oudere woningen bleek een belangrijke factor, net als het aantal inwoners met een kwetsbare positie. De OVV identificeerde in totaal 47 wijken in Nederland die net zo kwetsbaar zijn vanwege hun locatie, de gebouwen, en bewoners in een kwetsbare positie. In Overijssel gaat het om een aantal wijken in Almelo en Enschede.

Figuur 3: Onbewoonbare huizen in Enschede na wateroverlast. Foto: Anne-Marie Hitipeuw¹¹

De analyse van de OVV maakt duidelijk dat alleen het vergroten van rioolbuizen onvoldoende is. Vooral in laaggelegen, dichtbebouwde wijken vraagt het om een bredere aanpak: meer ruimte voor water, slim afvoeren, vergroenen van straten en tuinen, beter zicht op grondwaterstanden en een gezamenlijke voorbereiding met bewoners, gemeenten en waterschappen.

In Overijssel zien we ook voorbeelden van oplossingen. De fietsenkelder van station Zwolle fungeert bijvoorbeeld als tijdelijke waterberging bij piekbuien, omdat de wijk Assendorp en de Zwolse binnenstad daar relatief gevoelig voor zijn (Figuur 4).¹²

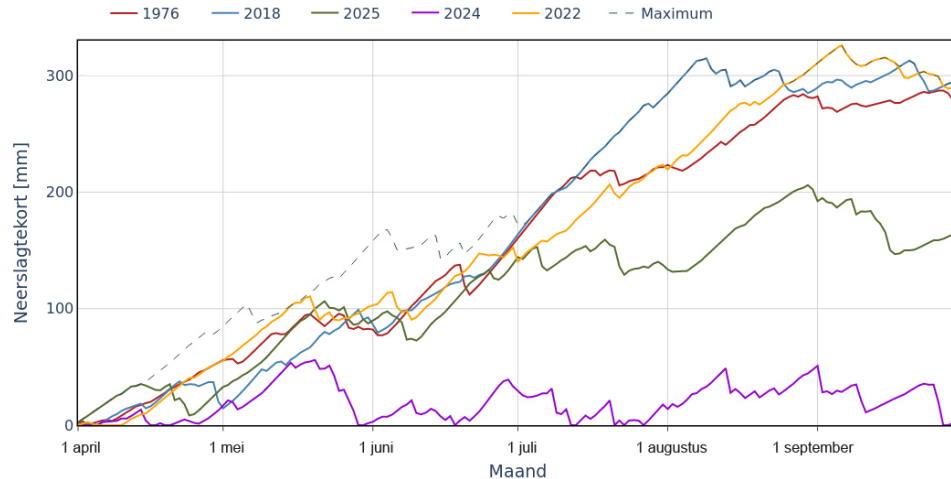
Figuur 4: Gevolgen piekbui gelijk aan Enschede 2024 voor de binnenstad en de wijk Assendorp in Zwolle¹⁵

Droogte de nieuwe norm

Tegelijkertijd hebben we door klimaatverandering te maken met steeds langere droge periodes.¹⁶ Droogte bedreigt landbouw, natuur, waterkwaliteit en drinkwatervoorziening. Het gaat daarbij om meer dan een tijdelijk tekort aan neerslag: door hogere temperaturen neemt de verdamping toe en vermindert de aanvulling van grondwater, waardoor de grondwaterstanden dalen, terwijl ook de aanvoer van water uit rivieren onder druk staat. Het KNMI verwacht dat het neerslagtekort rond 2050 met ongeveer 35% toeneemt, en in extreem droge jaren zelfs verdubbelt.¹⁷ Deze tekorten worden daarmee 'normaal' (zie ook Figuur 5).

Dat soort multifunctionele voorzieningen worden belangrijker naarmate er vaker hevige buien voorkomen. Enschede pakt wateroverlast aan met meer groen, waterberging en slimme afvoer.¹³ De OVV benadrukt dat dit soort maatregelen niet langer 'nice to have' zijn, maar essentieel om de leefomgeving veilig te houden in een klimaat waarin extremen de norm worden.¹⁴ Als we niet ingrijpen, kunnen vergelijkbare situaties in de toekomst vaker voorkomen.

Uit een recente verkenningen van Waterschap Vechtstromen blijkt dat droogte steeds moeilijker beheersbaar wordt.¹⁸ Waar het watersysteem relatief goed kan omgaan met natte situaties, is het onvoldoende voorbereid op de structurele daling van grondwaterstanden die wordt veroorzaakt door klimaatverandering, de huidige manier van waterbeheer en veranderend land- en watergebruik.

Figuur 5: Neerslagtekort in Overijssel. 1976 was het droogste jaar in Nederland sinds het begin van de metingen. De laatste jaren (2018, 2022 en 2025) is het neerslagtekort vaak in de buurt van de situatie in 1976. Het KNMI monitorde het neerslagtekort elk jaar vanaf 1 april, maar omdat neerslagtekorten steeds vaker eerder in het jaar voor kunnen komen worden de metingen tegenwoordig het hele jaar door gedaan.¹⁹ Bron: Arcadis, op basis van data van het KNMI²⁰

Toenemende droogte heeft nu al gevolgen. Zo daalt het grondwater bij droogte snel op de hoge zandgronden van Twente en Salland. De wortels van gewassen en bomen komen daar tijdens droge periodes niet bij het grondwater. Dit leidt tot gewasschade en zelfs sterfte van monumentale bomen, zoals in 2022 zichtbaar werd. Waterschappen kondigen daarom in droge zomers geregeld (deel) onttrekkings- of beregeningsverboden af.²¹

In de veenweidegebieden in de IJsseldelta en de Kop van Overijssel leidt verdroging tot bodemdaling.²² Doordat er meer water verdampt en er minder wordt aangevoerd, droogt het veen uit en klinkt het sneller in. Dat heeft nadelige effecten op de infrastructuur (kabels, leidingen, wegen, spoorlijnen) en gebouwen. Veenklink tegengaan kost veel water. Het is de vraag of dat water straks nog wel beschikbaar is.

Bij watertekorten wordt water vanuit de rivieren verdeeld volgens de verdringingsreeks (zie Tabel 1). Daarbij hebben veiligheid en het voorkomen van onomkeerbare schade (bijvoorbeeld door veenklink) de hoogste prioriteit, gevolgd door drinkwatervoorziening en energievoorziening. De verwachting is dat verminderde wateraanvoer via de Rijn als gevolg van klimaatverandering in de toekomst vaker zal leiden tot toepassing van de verdringingsreeks.²³

Categorie 1

Veiligheid en voorkomen van onomkeerbare schade

- Stabiliteit van waterkeringen
- Voorkomen van klink en zetting (veen en hoogveen)
- Natuur, voor zover het gaat om onomkeerbare schade

Categorie 2

Nutsvoorzieningen (in verband met leveringszekerheid)

1. Drinkwatervoorziening
2. Energievoorziening

Categorie 3

Kleinschalige hoogwaardig gebruik

- Tijdelijke beregening kapitaalintensieve gewassen
- Verwerken van industrieel proceswater

Categorie 4

Overige belangen (economische afweging, ook voor natuur)

- Scheepvaart
- Landbouw
- Natuur
- Industrie
- Waterrecreatie
- Binnenvisserij
- Drinkwatervoorziening (anders dan belang van leveringszekerheid)
- Energievoorziening (anders dan belang van leveringszekerheid)
- Overige belangen

Tabel 1: Verdringingsreeks: rangorde bij waterschaarste. Bron: Informatiepunt Leefomgeving²⁴

Het is dan ook steeds belangrijker om bij de inrichting en het gebruik van een gebied rekening te houden met toenemende droogte. Een manier om beter voorbereid te zijn op droge periodes is het beter vasthouden van water. Het watersysteem is nu nog vooral ingericht op het voorkomen van overstromingen door water zo snel mogelijk af te voeren. Zo leggen het Rijk en de provincies normen vast voor wateroverlast, maar is er veel minder beleid op het gebied van droogte.²⁵

De verkenning voor het Vechtstroomgebied laat zien dat dit systeem, dat decennialang goed heeft gefunctioneerd, nu tegen zijn grenzen aanloopt.²⁶ Op veel plekken is de grondwaterstand sinds 1950 juist structureel verlaagd, vooral om landbouw mogelijk te maken.²⁷ Hierdoor zijn grote delen van Overijssel gevoeliger geworden voor droogte. De uitdaging is nu om in het watersysteem een nieuwe balans te vinden tussen te veel en te weinig water.

Natuurbeschermingsorganisaties pleiten voor hogere grondwaterstanden en meer ruimte voor water rond kwetsbare natuurgebieden.²⁸ Zulke maatregelen komen ook terug in de verschillende Natura 2000 beheerplannen van de provincie Overijssel.²⁹ Ook vanuit de landbouw is er steeds meer aandacht voor de risico's van verdroging en wordt er gekeken naar mogelijkheden om te boeren bij een hogere grondwaterstand.³⁰

Langer vasthouden van water en verhoging van de grondwaterstand vergen meer dan een technische aanpassing: het vraagt om herstel van de natuurlijke systeemwerking. De essentie daarvan is dat grondwatervoorraden in de winter worden aangevuld, in het voorjaar langer worden vastgehouden en in de zomer minder worden uitgeput. Belangen kunnen hierbij botsen: in sommige gevallen willen agrariërs in het voorjaar steeds eerder het land op om de droge zomers voor te zijn, waardoor ze vragen om het grondwaterpeil eerder te verlagen.³¹ In Overijssel zien we dit bijvoorbeeld in de discussie rond Natura 2000-gebieden zoals de Engbertsdijksvenen. Voor natuurherstel is hier verhoging van waterpeilen

nodig, maar dit heeft mogelijk gevolgen voor omliggende landbouwpercelen en woningen.³²

Drinkwater niet meer vanzelfsprekend

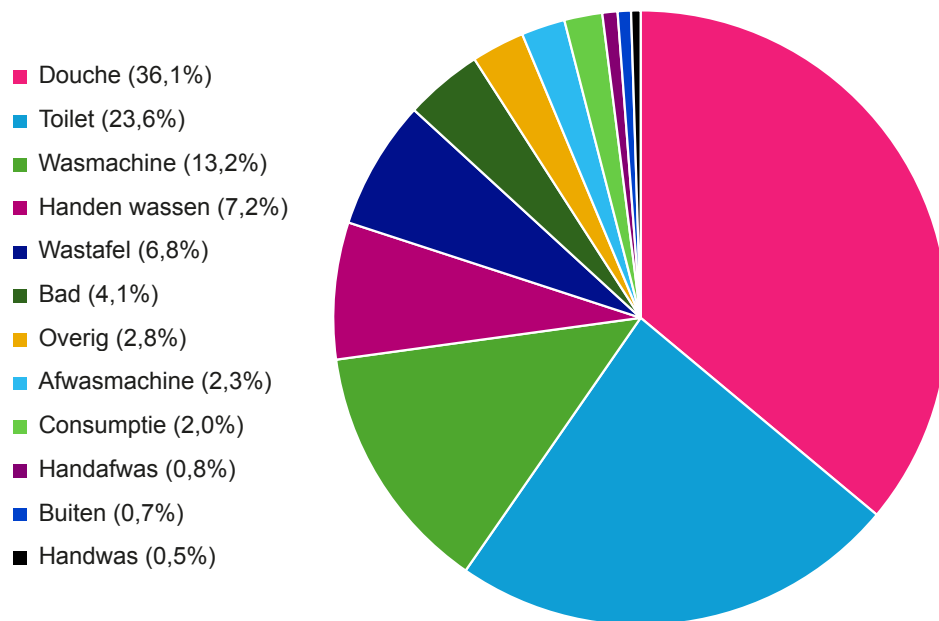
We zijn er in Nederland aan gewend geraakt dat er altijd voldoende en schoon drinkwater beschikbaar is. Vanwege de verwachting van een toenemende vraag en langere en heviger periodes van droogte verandert deze vanzelfsprekendheid. In 2022 luidde Vitens de noodklok: de levering van drinkwater in Overijssel is volgens het drinkwaterbedrijf in 'groot gevaar'.³³ Door toenemende vraag is meer drinkwaterwinning nodig. Zo verwacht Vitens dat er tot 2030 ongeveer 60.000 woningen in Overijssel moeten worden aangesloten.³⁴ Ook de verwachte vraag vanuit de industrie neemt toe. Tussen 2015 en 2020 steeg de totale vraag naar drinkwater met 10%.³⁵

Het uitbreiden van drinkwaterwinning kent op verschillende plekken verschillende uitdagingen. Zo bestaat de bodem in Twente uit een dun zandpakket. Deze bodem zit snel vol als het regent en is snel leeg als het droog is. Drinkwater wordt gewonnen uit deze laag, omdat het water dieper in de bodem te zout is en daardoor ongeschikt voor drinkwater. Bij aanhoudende droogte ontstaan daardoor sneller tekorten. Ook hekelde Vitens de langzame procedures voor het uitbreiden van waterwinlocaties.

Vitens is wettelijk verplicht om nieuwe woningen te voorzien van een drinkwateraansluiting, maar deze plicht geldt niet voor aansluitingen van bedrijven. Vitens wijst daarom zakelijke aanvragers van drinkwateraansluitingen vaker af als gebruik niet passend of duurzaam is.³⁶ In de periode 2020-2024 werden in Overijssel 15 aansluitingen geweigerd, waarvan 10 in Twente.³⁷

Daarmee wordt steeds duidelijker: drinkwater is niet vanzelfsprekend. Naast het aanpassen van drinkwaterwinning, is ook spaarzamer omgaan met drinkwater

steeds belangrijker. Ongeveer 70% van het watergebruik vindt plaats in huishoudens.³⁸ Huishoudens gebruiken veruit het meeste drinkwater in huis voor de douche en het toilet, en slechts 2% voor consumptie (Figuur 6). Een alternatief zou zijn om ander water te gebruiken voor doeleinden zoals het toilet doorspoelen. Dit zogenoemde ‘grijze water’ hoeft aan minder strenge kwaliteitseisen te voldoen. Omdat het aanleggen van twee leidingsystemen heel kostbaar is en er een risico op verwisseling bestaat, is de levering van grijs water verboden onder de huidige regelgeving.³⁹ Wel is het voor woningeigenaren mogelijk om een grijswatersysteem te installeren in hun eigen huis.

Figuur 6: Drinkwater in huis naar toepassing. Bron: Vewin (2025)⁴⁰

Relevantie voor decentrale overheden

De ontwikkelingen rond waterveiligheid, wateroverlast, droogte en drinkwaterbeschikbaarheid laten de groeiende noodzaak zien om anders met water om te gaan. Voor provincies en waterschappen staat de vraag centraal welke rol water krijgt in ruimtelijke en economische keuzes. In die context wordt vaak verwezen naar het principe dat water en bodem een sturende rol moeten spelen bij de inrichting van gebieden (zie lemma A. *Alles komt samen in de ruimte*). Dit principe houdt in dat bestaande fysieke omstandigheden in water en bodem het vertrekpunt zijn bij planvorming, bijvoorbeeld als het gaat om woningbouw, infrastructuur of natuurontwikkeling.

Bij dit uitgangspunt blijft de vraag hoe we verschillende functies en belangen afwegen, en welke ruimtelijke oplossingen passend zijn in een gebied. In delen van Overijssel spelen discussies over grondwaterstanden, bodemdaling en balans tussen landbouwproductie, natuur en waterbeheer. Afwegingen over landbouwvormen en ruimtelijk gebruik kunnen hierdoor per gebied verschillen. Provincies en waterschappen spelen een belangrijke rol in het maken van die afwegingen.

Ook de samenwerking tussen decentrale overheden en maatschappelijke partners is een terugkerend thema. Wateroverlast, droogte en veranderingen in het watersysteem raken meerdere sectoren. Decentrale overheden en andere partijen zoals drinkwaterbedrijven en terreinbeheerders hebben elkaar nodig bij het uitwisselen van informatie, uitvoeren van maatregelen of maken van ruimtelijke keuzes.

Klik hier en lees meer over:

- A** [Alles komt samen in de ruimte](#)

- E** [Stikstof, fosfaat en methaan in bodem, water en lucht](#)

- H** [Meer woningen zonder bouwen](#)

- O** [AI en duurzaamheid](#)

- ¹ Rijksoverheid (3 april 2025). [Ruimte voor de rivier: Nederland wordt voorbereid op toekomstig hoog- en laagwater](#). Geraadpleegd op 23 januari 2026.
- ² Nationaal Deltaprogramma (z.d.). [Deltaprogramma](#). Geraadpleegd op 16 maart 2026.
- ³ IJsselwerken (z.d.). [Over het project](#). Geraadpleegd op 23 januari 2026.
- ⁴ Rijkswaterstaat (z.d.). [Ruimte voor de rivieren](#). Geraadpleegd op 29 januari 2026.
- ⁵ Rijksoverheid (3 april 2025). [Ruimte voor de rivier: Nederland wordt voorbereid op toekomstig hoog- en laagwater](#). Geraadpleegd op 23 januari 2026.
- ⁶ Rijksoverheid (4 februari 2025). [Kabinet wil met voldoende ruimte voor grote rivieren onnodige waterschade tegengaan](#). Geraadpleegd op 23 januari 2026.
- ⁷ Westenbring, B. (30 mei 2024). [Nooit waren er meer waterschappers, maar krapte op de arbeidsmarkt schuurt](#). H2O Waternetwerk. Geraadpleegd op 16 maart 2026.
- ⁸ KNMI (2023). [KNMI'23-Klimaatscenario's voor Nederland](#).
- ⁹ KNMI (z.d.). [Extreme neerslag](#). Geraadpleegd op 22 januari 2026.
- ¹⁰ OVV (2026). [Onveiligheid door extreme regen](#).
- ¹¹ Kennisportaal Klimaatadaptatie (z.d.). [Beeldbank](#). Geraadpleegd op 23 januari 2026.
- ¹² De Swollenaer (16 januari 2025). [Deltacommissaris bekijkt klimaatadaptatie en stadsontwikkeling in Zwolle](#). Geraadpleegd op 23 januari 2026.
- ¹³ RTV Oost (11 september 2025). [Enschede gaat wateroverlast in Pathmos en Stadsveld versneld aanpakken](#). Geraadpleegd op 23 januari 2026.
- ¹⁴ OVV (2026). [Onveiligheid door extreme regen](#).
- ¹⁵ Dashboard Overijsselse Wateraanpak (z.d.). [Ruimtelijke Adaptatie](#). Geraadpleegd op 23 januari 2026.
- ¹⁶ KNMI (2023). [KNMI'23 - Klimaatscenario's voor Nederland](#).
- ¹⁷ KNMI (2023). [KNMI'23 - Klimaatscenario's voor Nederland](#).
- ¹⁸ Waterschap Vechtstromen, KnowH2O & Land-ID (2024). [Verkenning Klimaatrobuuster Vechtstroomgebied - Over klimaat, consequenties en keuzes](#).
- ¹⁹ KNMI (z.d.). [Neerslagtekort / Droogte](#). Geraadpleegd op 16 april 2026.
- ²⁰ Arcadis (12 maart 2026). [Neerslagtekort - VIKTOR](#). Geraadpleegd op 12 maart 2026.
- ²¹ Waterschap Vechtstromen (z.d.). [Beregenen](#). Geraadpleegd op 19 januari 2026.
- ²² Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer (STOWA) (z.d.). [Programma Veen en Water](#). Geraadpleegd op 16 maart 2026.
- ²³ Deltares (7 december 2023). [Implications of the KNMI'23 climate scenarios for the discharge of the Rhine and Meuse](#).
- ²⁴ Informatiepunt Leefomgeving (z.d.). [Verdringingsreeks: rangorde bij waterschaarste](#). Geraadpleegd op 19 januari 2026.
- ²⁵ Bartholomeus, R. (24 september 2025). [Droogtekader als tegenhanger voor de](#)

- [wateroverlastnorm](#). Geraadpleegd op 23 januari 2026.
- ²⁶ Waterschap Vechtstromen, KnowH2O & Land-iD (2024). [Verkenning Klimaatrobuuster Vechtstroomgebied - Over klimaat, consequenties en keuzes](#).
- ²⁷ Waterschap Vechtstromen, KnowH2O & Land-iD (2024). [Verkenning Klimaatrobuuster Vechtstroomgebied - Over klimaat, consequenties en keuzes](#).
- ²⁸ Natuurmonumenten (z.d.). [Standpunten: Droogte](#). Geraadpleegd op 20 januari 2026.
- ²⁹ Provincie Overijssel (z.d.). [Natura 2000-beheerplannen](#). Geraadpleegd op 16 maart 2026.
- ³⁰ Elands, M. (5 mei 2023). [Boeren bij een hogere grondwaterstand](#). Groen Kennisnet. Geraadpleegd op 12 maart 2026.
- ³¹ Waterschap Vechtstromen, KnowH2O & Land-iD (2024). [Verkenning Klimaatrobuuster Vechtstroomgebied - Over klimaat, consequenties en keuzes](#).
- ³² Hoogveenherstel Engbertdijksvenen (z.d.). [Rondom het gebied](#). Geraadpleegd op 12 maart 2026; De Toren Hardenberg (10 maart 2026). [Werkbezoek Caroline van der Plas: zorgen over leefbaarheid platteland Bruinehaar](#). Geraadpleegd op 16 maart 2026.
- ³³ RTV Oost (5 januari 2022). [Vitens: levering van drinkwater in Overijssel in 'groot gevaar'](#). Geraadpleegd op 29 januari 2026.
- ³⁴ Vitens (z.d.). [Drinkwater in Overijssel](#). Geraadpleegd op 19 januari 2026.
- ³⁵ RTV Oost (8 juli 2024). [Dreigende drinkwatercrisis in Overijssel, maar een mogelijke oplossing duurt nog vele jaren](#). Geraadpleegd op 29 januari 2026.
- ³⁶ Vitens (z.d.). [Toetsingskader zakelijk](#). Geraadpleegd op 19 januari 2026.
- ³⁷ RTV Oost (8 juli 2024). [Vitens weigerde al 15 aansluitingen voor drinkwater in Overijssel](#). Geraadpleegd op 19 januari 2026.
- ³⁸ Vewin (2025). [Kerngegevens drinkwater 2025](#).
- ³⁹ Drinkwaterplatform (z.d.). [7 vragen over grijs water](#). Geraadpleegd op 29 januari 2026.
- ⁴⁰ Vewin (2025). [Kerngegevens drinkwater 2025](#).

Schoon water is van levensbelang: om te drinken, in te zwemmen en voor de natuur. Voor (behoud van) schoon en veilig water hebben Europese landen samen afspraken gemaakt over doelen voor waterkwaliteit. Op veel plekken in Overijssel, net als in de rest van Nederland, voldoet de waterkwaliteit niet aan deze doelstellingen. Ook de waterzuivering staat voor grote uitdagingen om te blijven zorgen dat ons drinkwater schoon en veilig is. Het niet op tijd voldoen aan de Europese waterkwaliteitseisen kan grote gevolgen hebben voor allerlei sectoren. Net als bij stikstof kan vergunningverlening in de knel komen, doordat organisaties naar de rechter stappen om het voldoen aan de normen af te dwingen.

De Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) bepaalt welke kwaliteit ons grond- en oppervlaktewater minimaal moet hebben. Uiterlijk eind 2027 moeten alle waterlichamen in een 'goede toestand' verkeren. Om die toestand te beoordelen hanteert de KRW een vaste systematiek. Die bestaat uit twee hoofdonderdelen:

- 1. Chemie:** Dit gaat over de aanwezigheid van schadelijke stoffen in het water, zoals PFAS en kwik. Voor deze stoffen gelden vaste grenswaarden. Als het gehalte in het water boven zo'n grens uitkomt, wordt dat als onvoldoende beoordeeld.
- 2. Ecologie:** Dit gaat over hoe gezond het waterleven is. De ecologische beoordeling bestaat uit drie onderdelen:
  - a. Biologie:** hierbij wordt gekeken naar welke planten, vissen, waterdieren en algen er in het water voorkomen. Gezonde wateren hebben een gevarieerde en evenwichtige levensgemeenschap.
  - b. Fysisch-chemische kwaliteit:** dit omvat bijvoorbeeld de hoeveelheid voedingsstoffen (zoals stikstof en fosfor), het zuurstofgehalte, de zuurgraad en de temperatuur. Deze factoren bepalen of planten en dieren goed in het water kunnen leven.

- c. Specifieke verontreinigende stoffen:** dit zijn stoffen die niet in alle wateren voorkomen, maar lokaal schadelijk kunnen zijn voor het waterleven, zoals seleen of kobalt.

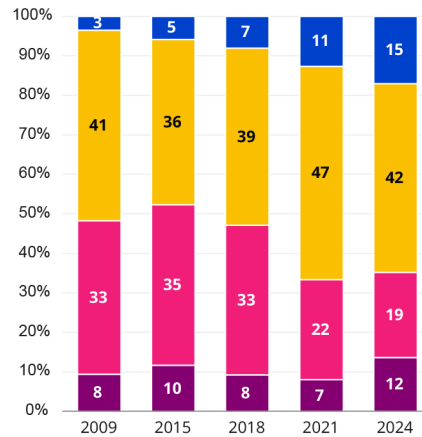
Ondanks verbeteringen op verschillende punten, bleek begin 2026 dat geen enkele Nederlandse sloot, beek of rivier aan deze eisen voldeed.¹ Het halen van de doelen in 2027 is daarmee een heel lastige, zo niet onmogelijke opgave geworden. De waterkwaliteit in Overijssel is de afgelopen jaren verbeterd (zie figuur 1 op de volgende pagina). Waterschappen nemen maatregelen voor beekherstel en betere zuivering.² Door bijvoorbeeld kronkelende beeklopen terug te brengen en natuurlijke oevers te herstellen, verbetert de ecologische kwaliteit merkbaar.

Behalen Europese doelen waterkwaliteit steeds verder uit zicht

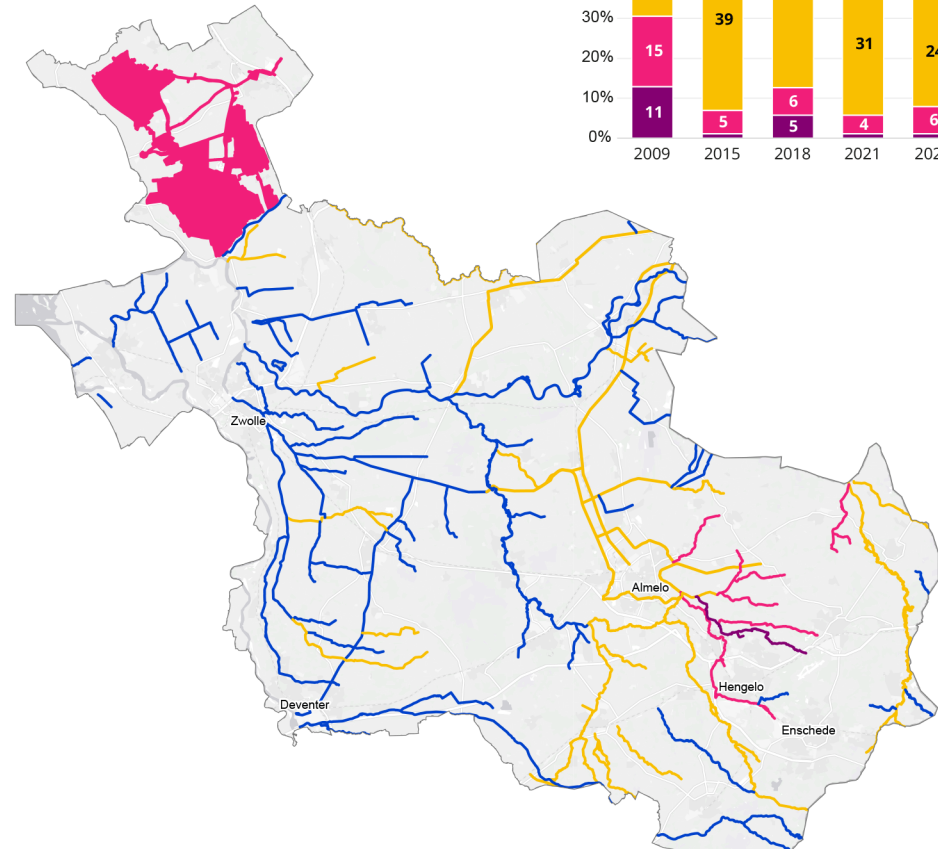
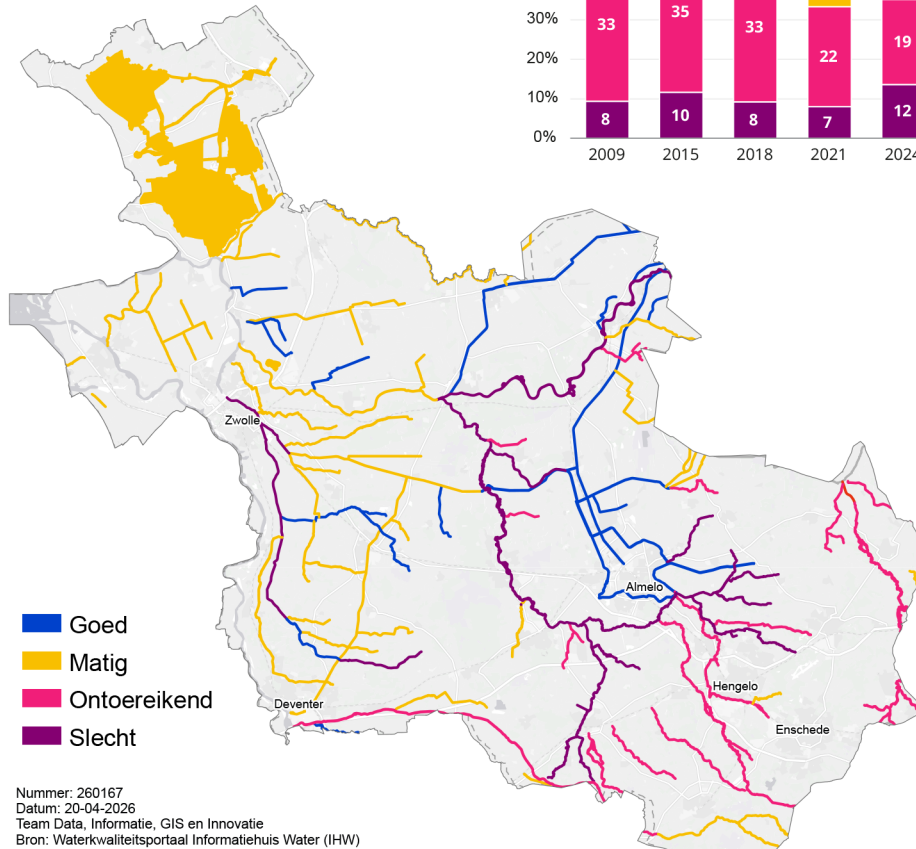
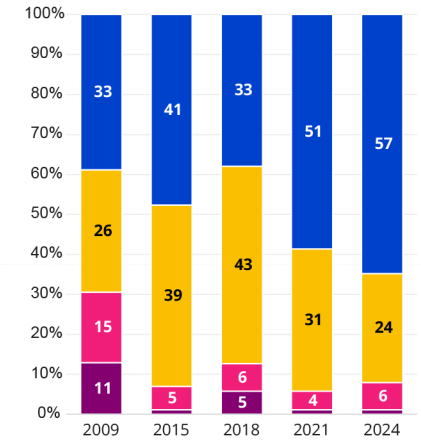
Om te voldoen aan de KRW is echter extra inzet nodig. Met name meststoffen (stikstof en fosfor), gewasbeschermingsmiddelen en chemische stoffen als PFAS³ zorgen nog voor overschrijdingen. Op het gebied van stikstof en fosfor is de laatste jaren zelfs een achteruitgang te zien.⁴ De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) adviseerde in 2023 al om de vervuiling aan te pakken door onder andere de algemene regels voor meststoffen, gewasbeschermingsmiddelen en het lozen van gevaarlijke stoffen aan te scherpen.⁵

Als Nederland de doelen van de KRW niet haalt, kan de Europese Commissie een inbreukprocedure starten. Dit kan uiteindelijk leiden tot financiële sancties. Ook kunnen organisaties naar de rechter stappen, wat kan leiden tot beperkingen in vergunningverleningen.⁶ In beleids- en bestuurderskringen wordt daarom soms gezegd dat water 'het nieuwe stikstof' is, om aan te geven dat het niet behalen van Europese doelen voor waterkwaliteit vergelijkbare gevolgen kan hebben voor ruimtelijke en economische ontwikkelingen.⁷

Oppervlaktewaterkwaliteit 2024 Biologie

Oppervlaktewaterkwaliteit 2024 Fysisch-chemisch

Nummer: 260167
 Datum: 20-04-2026
 Team Data, Informatie, GIS en Innovatie
 Bron: Waterkwaliteitsportaal Informatiehuis Water (IHW)

Figuur 1: Oppervlaktewaterkwaliteit vanaf 2009 volgens KRW-eisen op het gebied van biologie en fysische-chemie. Bron: Provincie Overijssel

De Rli noemt drie factoren die bijdragen aan het moeizaam realiseren van de KRW-doelen⁸:

1. **Gebrek aan urgentiebesef:** Volgens de Rli is het belang van gezonde watersystemen lange tijd onvoldoende doorgedrongen in de politiek en bestuurlijke praktijk. Hoewel er de laatste jaren meer aandacht voor is gekomen, vertaalt dit zich nog niet altijd in tijdige of krachtige uitvoering.
2. **Vrijblijvendheid in beleidsinstrumenten:** De Rli signaleert dat het huidige beleid te sterk leunt op vrijwillige of niet-bindende maatregelen. Daardoor wordt niet altijd gegarandeerd dat maatregelen daadwerkelijk worden genomen, of dat ze voldoende effect hebben om de KRW doelen te halen.
3. **Onvolledige invulling van taken en verantwoordelijkheden:** De Rli wijst erop dat verschillende overheden (het Rijk, provincies, gemeenten, omgevingsdiensten en waterschappen) niet altijd alle taken uitvoeren die nodig zijn, of dat onduidelijk is wie waarvoor verantwoordelijk is. Het gaat bijvoorbeeld om achterstanden in de uitvoering van maatregelen, actualiseren van vergunningen of toezicht en handhaving.

Hoewel steeds duidelijker wordt dat veel wateren de KRW-doelen voor 2027 waarschijnlijk niet halen, blijven de eisen van de richtlijn ook na 2027 onverminderd gelden. Het verbeteren van de waterkwaliteit blijft een belangrijk aandachtspunt. Daar komt bij dat toenemende droogte de waterkwaliteit verder onder druk zet. Lage waterstanden kunnen leiden tot hogere concentraties vervuilende stoffen en zuurstoftekorten, wat de ecologische toestand verslechtert.⁹

Waterzuivering staat voor nieuwe uitdagingen

Naast het voorkomen van vervuiling is ook de zuivering van water belangrijk voor het verbeteren van de waterkwaliteit. In de waterketen wordt onderscheid gemaakt tussen afvalwaterzuivering en drinkwaterzuivering.

Afvalwaterzuivering is de zuivering van gebruikt water van huishoudens, bedrijven en industrie dat door het riool wordt afgevoerd. De waterschappen hebben rioolwaterzuiveringsinstallaties die onder andere meststoffen en afval uit het water verwijderen, maar helemaal schoon wordt het water niet. Zo kunnen medicijnresten en microplastics moeilijk worden verwijderd.¹⁰ Het water gaat na zuivering de natuur in, waardoor de resterende vervuiling in het oppervlaktewater terechtkomt.

Drinkwaterzuivering gaat over het geschikt maken van water voor menselijk gebruik als drinkwater, maar ook om te douchen en het toilet mee door te spoelen. Water uit de kraan dat schoon genoeg is voor menselijke consumptie lijkt een vanzelfsprekendheid in Nederland. De Nederlandse drinkwaterzuivering is dan ook van zeer hoge kwaliteit. Maar door nieuwe vormen van vervuiling komt de drinkwaterzuivering voor nieuwe uitdagingen te staan. Denk aan nieuwe verontreinigende stoffen als PFAS, microplastics en medicijnresten. Deze stoffen zijn heel moeilijk te verwijderen. Via afvalwater, afspoeling en lozingen komen ze in het milieu terecht en belanden uiteindelijk in drinkwaterbronnen. Het kost drinkwaterbedrijven steeds meer moeite om deze stoffen uit het water te halen. Hiervoor zijn nieuwe zuiveringstechnieken nodig, maar deze zijn vrij kostbaar.¹¹ En ook al lukt het om water te zuiveren, dan moet de verontreiniging uiteindelijk ergens naar toe.

Veranderingen in het klimaat, zoals droogte, hitte en hevige regenbuien, maken de uitdagingen nog groter. Zo kunnen drinkwaterbronnen tijdens droge zomers te zout zijn, en bij aanhoudende hitte is het rivierwater te warm waardoor er meer ongewenste bacteriën in groeien.¹²

PFAS schadelijk voor natuur en gezondheid

PFAS zijn door de mens gemaakte chemicaliën die vrijwel niet afbreken. Hierdoor hopen ze zich op in bodem, water, voedsel en mensen. De afkorting PFAS staat

voor poly- en perfluoralkylstoffen. GenX, PFOA en PFOS zijn de bekendste. Ze worden onder meer gebruikt in anti-aanbaklagen, waterafstotende kleding en verpakkingen. Onderzoek van het RIVM laat zien dat veel Nederlanders meer PFAS in het bloed hebben dan gezond wordt geacht.¹³ Zo tasten PFAS het immuunsysteem aan. Mensen krijgen ze binnen via voedsel en drinkwater en op andere manieren, zoals via inademing en via de huid. PFAS zijn ook schadelijk voor natuur en milieu, en het verwijderen ervan uit bodem en water is technisch moeilijk en duur. Een EU-rapport schat dat de maatschappelijke kosten kunnen oplopen tot honderden miljarden euro als beleid niet verandert.¹⁴ Sinds eind 2024 vallen PFAS in Nederland onder de categorie Zeer Zorgwekkende Stoffen (ZZS), waardoor voor gebruik en lozingen strengere regels gelden.¹⁵ Op EU-niveau loopt een procedure voor een breed verbod op productie, verkoop en gebruik van PFAS (met uitzonderingen voor essentiële toepassingen zoals medicijnen).¹⁶

Een drinkbare IJssel in 2051?

Naast overheden zetten ook burgers zich in voor verbetering van de waterkwaliteit. Een voorbeeld daarvan is het initiatief Drinkbare IJssel.¹⁷ Het ambitieuze doel om de IJssel in 2051 zo schoon te krijgen dat je er rechtstreeks uit kunt drinken, brengt inwoners, boeren, beleidsmakers en natuurorganisaties samen. De recent gelanceerde *Actiegids Drinkbare IJssel* laat zien hoe iedereen – van IJssel tot Berkel en Vecht – kan bijdragen: van het terugdringen van afval en medicijnresten tot het stimuleren van ecologisch beheer en inheemse beplanting.

Uitstekend zwemwater, maar toenemend risico blauwalg

Een goede waterkwaliteit is ook van belang voor de veiligheid en gezondheid van zwemmers. De kwaliteit van het Overijsselse zwemwater is de laatste jaren goed: in 2024 voldeed 96% van de 51 officiële zwemwaterlocaties aan de norm en had ruim 80% zelfs een uitstekende beoordeling.¹⁸ Dat is een stuk beter dan het landelijk gemiddelde.

Wel zijn er uitdagingen om de goede zwemwaterkwaliteit te behouden. De jaarlijkse terugkeer van blauwalg is inmiddels bijna een vast onderdeel van de zomer. Sommige blauwalgsoorten produceren giftige stoffen. Als er veel van in het water zitten, vormt dit een risico voor mens en dier. Ecologen wijzen erop dat klimaatverandering de kans op blauwalgbloei vergroot.¹⁹ Niet alleen door hogere temperaturen, maar vooral door een veranderend neerslagpatroon.²⁰ Zwaardere buien spoelen meer voedingsstoffen (stikstof en fosfaat uit landbouw, overstorten van het riool of verhard oppervlak) naar het oppervlaktewater, waardoor blauwalgen sneller kunnen groeien. In combinatie met warm, stabiel water leidt dit steeds vaker tot negatieve zwemadviezen.²¹

Relevantie voor decentrale overheden

De kwaliteit van het water in Overijssel hangt af van allerlei factoren. Wat er in een beek of zwemplas gebeurt, staat in verbinding met wat er op het land, in de stad, in het riool of zelfs in de lucht plaatsvindt. Denk aan de nutriënten uit mest in de landbouw, nieuwe chemische stoffen, en warmere zomers. Het maakt waterkwaliteit tot een van de terugkerende hoofdrolspelers in de ontwikkelingen waar Nederland de komende jaren mee te maken krijgt. Dat wordt versterkt door de naderende deadline voor het behalen van de KRW-doelen eind 2027.

Provincies en waterschappen hebben bij het verbeteren van de waterkwaliteit zowel verplichtingen als vrijheden. Ze moeten beide voldoen aan vaste wettelijke doelen rondom waterkwaliteit. Waterschappen zijn verplicht om afvalwater te zuiveren en de waterkwaliteit te meten. Provincies moeten drinkwaterbronnen beschermen en zorgen voor passende regels in de omgevingsverordening. Tegelijkertijd kunnen provincies en waterschappen zelf bepalen waar ze de nadruk op leggen. Bijvoorbeeld extra inzet in kwetsbare natuurgebieden, strengere regionale regels, meer monitoring en handhaving of het versneld herstellen van beken en sloten. Waterschappen kiezen daarnaast welke wateren zij als eerste aanpakken en hoeveel ze investeren in zuiveringstechnieken.

Klik hier en lees meer over:

- B** [Leven met meer én minder water](#)
- D** [Zoeken naar een toekomstbestendige landbouw](#)
- E** [Stikstof, fosfaat en methaan in bodem, water en lucht](#)
- F** [Natuur en biodiversiteit onder blijvende druk](#)

¹ Hofstede, S. (22 januari 2025). [Nederlandse waterkwaliteit blijft ondermaats, terwijl EU-deadline nadert](#). Nieuwsuur. Geraadpleegd op 22 januari 2026.

² Waterschap Vechtstromen (z.d.). [Vraag en antwoord Kaderrichtlijn Water](#). Geraadpleegd op 23 januari 2026.

³ Dashboard Overijsselse Wateraanpak (z.d.). [Waterkwaliteit](#). Geraadpleegd op 23 januari 2026.

⁴ KennisHub Overijssel (6 februari 2023). [PFAS in het grondwater](#). Geraadpleegd op 22 januari 2026.

⁵ Hofstede, S. (22 januari 2025). [Nederlandse waterkwaliteit blijft ondermaats, terwijl EU-deadline nadert](#). Nieuwsuur. Geraadpleegd op 22 januari 2026.

⁶ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (11 mei 2023). [Goed water goed geregeld](#).

⁷ Van der Plicht, J. (27 januari 2024). [We zitten midden in de stikstofcrisis, maar de volgende crisis is al onderweg](#). Nu.nl. Geraadpleegd op 22 januari 2026; Van den Brand, Pieter (25 april 2025). [Water is het nieuwe stikstof](#). VNG Magazine nummer 7 (2025).

⁸ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (11 mei 2023). [Goed water goed geregeld](#).

⁹ Waterschap Vechtstromen, KnowH2O & Land-ID (2024). [Verkenning Klimaatrobuuster Vechtstroomgebied - Over klimaat, consequenties en keuzes](#).

¹⁰ Waterschap Drents Overijsselse Delta (z.d.). [Zuiveren van afvalwater](#). Geraadpleegd op 20 februari 2026.

¹¹ Van Leerdam, R.C., As, K.S. en Van der Aa, N.G.M. (2025). [De drinkwatervoorziening van de toekomst Ontwikkeling bronnen, zuiveringstechnologie en klimaatrisico's 2030 tot 2050](#). RIVM.

¹² Van Leerdam, R.C., As, K.S. en Van der Aa, N.G.M. (2025). [De drinkwatervoorziening van de toekomst Ontwikkeling bronnen, zuiveringstechnologie en klimaatrisico's 2030 tot 2050](#). RIVM.

¹³ RIVM (3 juli 2025). [PFAS in bloed van de Nederlandse bevolking](#). Geraadpleegd op 20 februari 2026.

¹⁴ Europese Commissie: Directorate-General for Environment, WSP, Ricardo & Trinomics (2026). [The cost of PFAS pollution for our society: final report](#).

¹⁵ Rijksoverheid (14 november 2024). [Alle PFAS geclassificeerd als Zeer Zorgwekkende Stof](#). Geraadpleegd op 20 februari 2026.

¹⁶ RIVM (z.d.). [Officiële start voor Europees PFAS-verbod](#). Geraadpleegd op 20 februari 2026.

¹⁷ IVN Natuureducatie (27 april 2025). [Actiegids Drinkbare IJssel](#). Geraadpleegd op 19 februari 2026.

¹⁸ KennisHub Overijssel (20 augustus 2025). [Kwaliteit Overijsselse zwembassins en badwaterbassins in 2024 uitstekend](#). Geraadpleegd op 20 februari 2026.

¹⁹ Van de Waal, D. (2025). [Oeroude blauwalg bloeit steeds meer: 70 jaar ecologisch onderzoek](#). Vakblad Natuur Bos Landschap. NIOO-KNAW.

²⁰ Hoogerwerf, M. en Agarrour, C. (20 augustus 2023). [Heeft jaarlijkse terugkomst van blauwalg te maken met klimaatverandering? En andere vragen over deze bacterie beantwoord](#). EenVandaag. Geraadpleegd op 20 februari 2026.

²¹ Hoogerwerf, M. en Agarrour, C. (20 augustus 2023). [Heeft jaarlijkse terugkomst van blauwalg te maken met klimaatverandering? En andere vragen over deze bacterie beantwoord](#). EenVandaag. Geraadpleegd op 20 februari 2026.

D

ZOEKEN NAAR EEN TOEKOMSTBESTENDIGE LANDBOUW

Soms lijkt het wel alsof over geen enkele andere sector zoveel wordt geschreven en gesproken als over de landbouw. Terwijl de directe bijdrage van de landbouw aan de economie in vergelijking met andere sectoren relatief klein is. Nederland heeft zelfs een ministerie dat zich specifiek op deze sector richt. De landbouw is dan ook in andere opzichten van groot belang. Zo is het gebruik van de fysieke leefomgeving groot. Daarom besteden we in dit Trendweb specifiek aandacht aan deze sector.

De directe bijdrage van landbouw aan het bbp van Nederland is slechts 1,5%.¹ Maar alle activiteiten rond de landbouw – zoals de toeleveringsketen, diensten en de verwerkende industrie – zijn aanzienlijk groter. Het hele ‘agrocomplex’ bedraagt ongeveer 7,3% van het bbp.² Dat komt onder meer doordat Nederland een belangrijke rol vervult als knooppunt in de internationale handel in landbouwproducten. Ook staat Nederland wereldwijd bekend om zijn expertise op het gebied van landbouw.

De landbouwsector is ook in een ander opzicht heel groot. Ze is belangrijk voor de voedselvoorziening, bepaalt het landschap en beslaat verreweg het grootste deel van het grondoppervlak. In Overijssel is dit ongeveer 60%.³ De landbouw is daarmee een sector die nauw verweven is met vele aspecten van de economie en samenleving.

Veranderende maatschappelijke context

De brede verwevenheid van de landbouw met economie, leefomgeving en maatschappij maakt dat ontwikkelingen in de sector vrijwel nooit op zichzelf staan. Dat leidt soms tot spanningen met andere sectoren en beleidsdoelen, bijvoorbeeld door de grote bijdrage van de landbouw aan stikstofneerslag in natuurgebieden.⁴ Omdat de landbouw niet alleen voedsel produceert, maar ook het landschap

vormgeeft, economische ketens aandrijft en direct invloed heeft op de kwaliteit van natuur en leefomgeving, wordt de sector beïnvloed door ontwikkelingen in de maatschappij en leefomgeving.

Na de Tweede Wereldoorlog lag de nadruk in het landbouwbeleid sterk op voedselzekerheid: Nederland moest nooit meer te maken krijgen met schaarste en honger zoals in de oorlogsjaren. De inzet op technologische vooruitgang, schaalvergroting en efficiëntie vormde decennialang de kern van het beleid en was uitermate succesvol.⁵ Nederland ontwikkelde zich tot een van de meest productieve landbouwlanden ter wereld, met hoge opbrengsten per hectare, een sterke agro-industrie en een prominente positie in de internationale handel in landbouwproducten. In 2025 was ongeveer 75% van de totale waarde aan landbouwproducten uit Nederland bestemd voor export.⁶ Zuivel en eieren vormen het grootste aandeel in de export, maar ook sierteelt, vlees en aardappelen worden veel geëxporteerd, voornamelijk naar EU-landen (72,9%).⁷

Vanaf de jaren '90 en vooral in het afgelopen decennium is het maatschappelijke referentiekader echter verschoven. Waar de landbouw vroeger vooral werd beoordeeld op efficiëntie en productieverhoging, kijkt de samenleving nu breder naar de effecten op natuur, klimaat, dierenwelzijn, waterkwaliteit en leefomgeving. In recente maatschappelijke visies, in kaart gebracht door onderzoekers van Wageningen University & Research (WUR), wordt de urgentie van een transitie breed gedeeld, waarbij duurzaamheid en landschappelijke kwaliteit een prominente rol krijgen.⁸ Ook de voedselconsumptie is veranderd. Zo blijkt uit onderzoek, dat het RIVM uitvoerde tussen 2019 en 2021, dat Nederlanders minder vlees en zuivel en meer groente en fruit consumeren ten opzichte van onderzoek uitgevoerd tussen 2007 en 2010.⁹ Veel van wat Nederlanders consumeren komt echter direct (koffie, bananen) of indirect (veevoer) uit het buitenland.¹⁰

De discussie gaat dus niet langer alleen over *hoeveel* voedsel we produceren, maar vooral over *hoe*, *wat*, en *voor wie* we produceren en welke publieke waarden daarbij leidend moeten zijn.¹¹

Veehouderij en gezondheid

In Nederland leven mensen en dieren dicht op elkaar. Dat brengt risico's mee. Uit onderzoeken blijkt bijvoorbeeld dat omwonenden van geitenbedrijven een verhoogd risico hebben op longontstekingen¹², al is de exacte oorzaak nog niet helemaal duidelijk.¹³ Ook vogelgriep duikt geregeld op: zodra het virus uitbreekt, moeten pluimveebedrijven vaak hun hele veestapel laten ruimen. Dat is niet alleen ingrijpend voor het dierenwelzijn, maar ook een groot bedrijfseconomisch risico voor ondernemers. Niet elke dierenziekte is gevaarlijk voor mensen. Maar de uitbraak van Q-koorts in 2007, veroorzaakt door een bacteriële infectie die werd overgedragen van dieren naar mensen, liet zien hoe het ineens mis kan gaan.

Groeiende onzekerheid door beleid

Landbouwbeleid heeft zich de afgelopen jaren aangepast aan de veranderende maatschappelijke context. Echter zonder structurele koersvastheid. Volgens onderzoekers van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) kenmerkten beleidsaanpassingen zich de afgelopen tijd door kleine bijstellingen in de 'onderhoudssfeer' zonder de onderliggende structurele problemen aan te pakken.¹⁴ Hierdoor ervaren agrariërs onzekerheid en ontbreekt een stabiel langetermijnperspectief.¹⁵ Bovendien werken beleidsmaatregelen elkaar soms tegen, waardoor het beleid als geheel de verduurzaming belemmert.¹⁶

Een voorbeeld van die onduidelijkheid is de situatie rond de zogenoemde PAS-melders: agrariërs die tussen 2015 en 2019 een melding deden onder het Programma Aanpak Stikstof (PAS) in plaats van een natuurvergunning

aan te vragen. Toen de Raad van State in 2019 oordeelde dat de PAS niet voldeed aan Europese natuurwetgeving, bleken deze ondernemers formeel zonder vergunning te opereren en sindsdien verkeren zij in grote onzekerheid. Door wisselende regelgeving, uitstel van maatregelen en trage besluitvorming wantrouwen boeren de overheid, zoals ook blijkt uit onderzoek van IPSOS onder veehouders.¹⁷

Nieuw pachtstelsel

In Nederland bezit een groot deel van de boeren hun land niet zelf: veel landbouwgrond is gepacht. In Overijssel wordt ongeveer 23% van de landbouwgrond in de provincie gebruikt op basis van pacht of erfpacht.¹⁸ Dat betekent dat veel boeren afhankelijk zijn van grond die ze niet bezitten, en daardoor gevoelig zijn voor veranderingen in pacht prijzen, contractduur en beschikbaarheid van grond.

Met het nieuwe pachtstelsel, waar de Tweede Kamer in 2026 over stemt, wordt langlopende pacht gestimuleerd en kortlopende pacht ontmoedigd.¹⁹ Langere contracten bieden meer investeringszekerheid, maar er komen ook strengere voorwaarden. Ook voorziet het nieuwe pachtstelsel in nieuwe vormen van pacht, zoals duurzame langlopende pacht en natuurpacht.

In 2021 pleitte de Sociaal-Economische Raad (SER) voor een landbouwakkoord om de gepolariseerde verhoudingen te doorbreken en te komen tot een gedeeld toekomstperspectief.²⁰ Pogingen om zo'n akkoord te sluiten mislukten echter in 2023.²¹ Vervolgens stopte de Rijksoverheid in 2024 met het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG), dat bedoeld was om met gebiedsgerichte maatregelen perspectief te bieden.²² Ook het budget voor stikstofmaatregelen in de landbouw werd geschrapt. Het kabinet-Jetten wil opnieuw financiële

middelen beschikbaar stellen voor stikstofreductie, gebiedsontwikkeling en de landbouwtransitie.²³

Ook op Europees niveau is sprake van veranderingen in beleid. Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), dat de Europese landbouwsubsidies bepaalt, wordt hervormd na 2027. Volgens de voorstellen uit juli 2025 daalt het subsidiebudget en krijgen lidstaten meer vrijheid om voorwaarden en verdeling zelf in te vullen.²⁴ Zowel landbouw- als natuurorganisaties vrezen dat dit leidt tot ongelijkheid en onduidelijkheid.

Groeiende onzekerheid door weersextremen

De interactie tussen landbouw en leefomgeving komt steeds meer onder druk te staan door klimaatverandering. Klimaatverandering zorgt voor extremere weersomstandigheden: droogte, wateroverlast en nieuwe ziekten en plagen.²⁵ Dit leidt tot risico's en toenemende druk op landbouwbedrijven. Vooral gewassen als aardappelen, maïs en bloembollen zijn gevoelig voor droogte en wateroverlast. In Overijssel speelt beregening een belangrijke rol in gebieden met zandgronden, zoals Salland en Twente. Hier is de afhankelijkheid van grondwater groot, omdat oppervlaktewater niet altijd beschikbaar is. Bij extreme droogte gelden sproeiverboden om drinkwatertekorten te voorkomen. Dit raakt zowel akkerbouwers, die in kritieke groeifases water nodig hebben om opbrengstverlies te voorkomen, als de 'grondgebonden' veehouders, die afhankelijk zijn van de opbrengst van grasland. Dit vraagt om slimme oplossingen zoals waterbesparende technieken, precisieberegening, opvang van regenwater en regionale afspraken over waterverdeling.

Mentale gezondheid onder agrariërs

De voortdurende onzekerheid heeft niet alleen economische effecten, maar ook sociale en psychologische gevolgen. De Nationale Ombudsman startte in 2025

een onderzoek naar de betrouwbaarheid van de overheid tegenover boeren, vanwege het uitblijven van perspectief.²⁶ Dit draagt bij aan psychosociale problemen en wantrouwen. Ook GGD IJsselland concludeerde: 'Voor veel agrariërs is niet duidelijk of het bedrijf bestaansrecht heeft voor de toekomst. Dit geeft extra onzekerheden, angsten en frustraties, wat impact heeft op de mentale gezondheid van agrariërs en hun gezinsleden.'²⁷ Daarbij speelt ook dat ruim driekwart van de agrariërs moeite heeft om psychosociale hulp te vragen. De agrarische sector heeft relatief een van de hoogste risico's op zelfdoding (ongeveer 11 per 100.000 werkenden).²⁸ Het onafhankelijke loket TABOER biedt specifieke psychosociale hulp aan mensen in de agrarische sector.

De combinatie van veranderende maatschappelijke verwachtingen, beleidsmatige onzekerheid en veranderende klimaatcondities zorgt ervoor dat veel landbouwbedrijven op zoek gaan naar nieuwe, meer toekomstbestendige bedrijfsvoering. Bijvoorbeeld agrotourisme, verkoop aan huis, of agrarisch natuur- en landschapsbeheer.

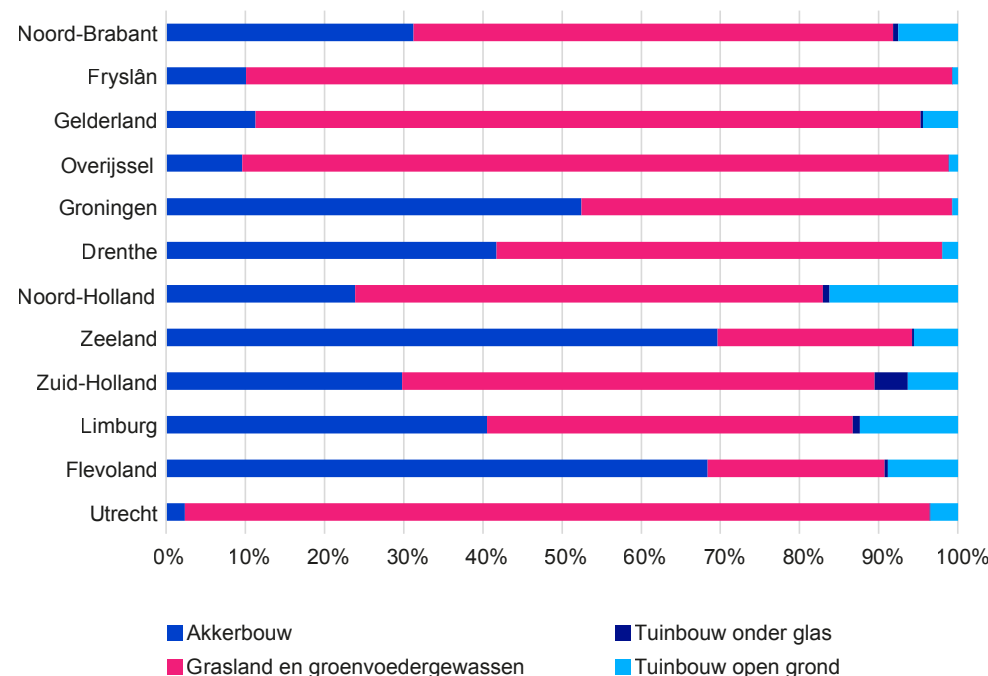
Ontwikkelingen in grondgebruik en productie in Overijssel

Bijna 60% van de totale landoppervlakte van de provincie bestaat uit landbouwgrond.²⁹ Het oppervlak is ten opzichte van het jaar 2000 met 10% afgenomen. In 2024 werd bijna 90% van alle landbouwgrond in Overijssel gebruikt als grasland of om veevoer als snijmais te telen (Tabel 1).³⁰ Dat aandeel is vergelijkbaar met het landgebruik in Gelderland en Friesland, maar vrij hoog vergeleken met de meeste andere provincies. Alleen in Utrecht is het aandeel akkerbouw in het grondgebruik kleiner (Figuur 1).

Gewas	Percentage
Grasland	72,6%
Mais	17,6%
Aardappelen	3,4%
Granen	2,3%
Suikerbieten	1,1%
Groenteteelt	1,0%
Overige landbouwgrond	0,9%
Bloemen/bloembollen	0,7%
Boomkwekerij	0,4%

Tabel 1: Aandeel geteelde gewassen in Overijssel in 2024 ten opzichte van het totaal agrarisch areaal. Bron: Provincie Overijssel o.b.v. RVO Basisregistratie percelen (2025)³¹

De melkveehouderij blijft de meest voorkomende sector in de Overijsselse landbouw. Overijssel heeft het hoogste aantal melkveebedrijven van alle provincies. Met bijna 250.000 melkkoeien wordt er zo'n 2,2 miljard liter melk geproduceerd.³² Dat is 16% van de landelijke melkproductie. Deze melk is zowel bestemd voor consumptie in Nederland als voor de export. Daarnaast zijn er ook akkerbouw-, pluimvee-, geiten-, varkens- en tuinbouwbedrijven. Akkerbouwgewassen zoals aardappelen, granen en suikerbieten nemen samen een paar procent van het grondgebruik in (Tabel 1). Overijssel is een relatief grote speler in de pluimveehouderij, goed voor 13% van de eieren in Nederland.³³ Ook 9% van het varkensvlees dat wordt geproduceerd in Nederland komt uit Overijssel.

Figuur 1: Aandeel in oppervlakte per gewas per provincie in 2024. Bron: Provincie Overijssel o.b.v. RVO Basisregistratie percelen (2025)³⁴

Groeiende bloemeteelt en zorgen over gewasbeschermingsmiddelen

De bloemeteelt is de afgelopen jaren sterk gegroeid in Overijssel.³⁵ Het areaal verdubbelde bijna tussen 2000 en 2017. In 2024 werd ongeveer 0,7% van het totale agrarische areaal in de provincie gebruikt voor bloemeteelt, waarvan zo'n 75% voor lelies. Het gaat dus om een klein deel van het oppervlak van de provincie. Toch is er veel aandacht voor deze groei, omdat er in lelieteelt relatief veel gewasbeschermingsmiddelen worden gebruikt.³⁶ Deze teelt vraagt veel

bescherming tegen ziekten en plagen, waardoor het middelengebruik per hectare aanzienlijk hoger ligt dan bij akkerbouwgewassen.³⁷

Gewasbeschermingsmiddelen (pesticiden, herbiciden en fungiciden) zijn al decennia een vast onderdeel van de landbouw. Ze beschermen gewassen tegen ziekten, plagen en onkruid en zorgen voor stabiele opbrengsten. Ook verminderen deze middelen het risico op het afkeuren van de oogst voor de verkoop vanwege een afwijkend uiterlijk. Het gebruik ervan roept echter vragen op. Stoffen komen in het milieu terecht, belasten waterkwaliteit en kunnen schadelijk zijn voor insecten en andere organismen. Ook voor mensen bestaan zorgen. Uit diverse onderzoeken blijkt dat blootstelling aan bepaalde middelen een risicofactor is voor het ontwikkelen van de ziekte van Parkinson, hoewel hierover ook nog veel onduidelijk is.³⁸ Ook werken sommige medicijnen tegen schimmelinfecties minder goed omdat schimmels door fungiciden in de landbouw resistent zijn geworden tegen deze stoffen.³⁹

De afgelopen jaren is het gebruik van chemische middelen in Nederland gedaald. Ook komen er steeds meer alternatieven. Toch blijft het gebruik hoog in sectoren als de aardappel- en bloementeel.⁴⁰ Omwonenden maken zich zorgen over milieu-impact en mogelijke gezondheidsrisico's. Uit onderzoek van de WUR blijkt dat bestrijdingsmiddelen gemakkelijk afstanden afleggen van meer dan 10 kilometer, doordat kleine deeltjes worden meegevoerd door de wind of aan stukjes stof blijven plakken.⁴¹ Het onderzoek geeft geen advies, maar zegt wel dat provincies kunnen overwegen het spuiten van gewasbeschermingsmiddelen rond natuurgebieden te verbieden.

Veranderingen in bedrijfsvoering en nieuwe verdienmodellen

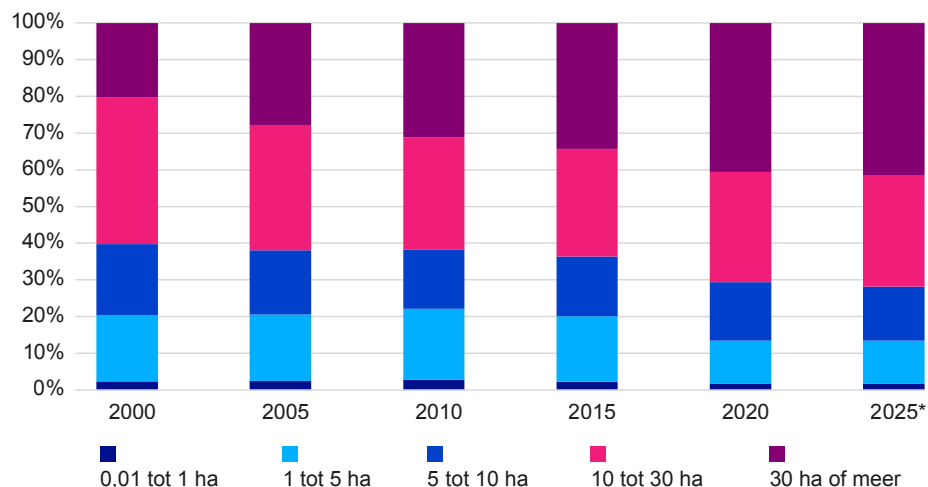
De agrarische sector is goed voor 1,4% van het totale bbp in Overijssel (2024).⁴² De landbouw levert werkgelegenheid op het platteland, zowel direct op bedrijven

(21.000 banen, 3% van de werkgelegenheid in Overijssel⁴³) als indirect in toelevering, verwerking, dienstverlening en logistiek.

Het aantal landbouwbedrijven is sinds 2000 bijna gehalveerd: van 11.270 naar 6.093 bedrijven (Figuur 3). Vooral het aandeel van bedrijven met minder dan 30 hectare daalt sterk, terwijl het aandeel van bedrijven met meer dan 30 hectare stijgt (Figuur 2). Schaalvergroting is dus een dominante trend.

Ook economisch schuift de sector richting grotere bedrijven (Figuur 3). Waar in 2000 ongeveer 13% van de bedrijven een opbrengst had van meer dan €250.000, is dat in 2025 al ongeveer 46%. Een kleiner aantal bedrijven vertegenwoordigt dus een steeds groter deel van de totale productie. Dit maakt de sector als geheel productief, maar verdringt tegelijkertijd kleinere bedrijven. Dat komt ook tot uiting in de cijfers over bedrijfsopvolging. Melkveebedrijven met een opvolger hebben gemiddeld 30 hectare, terwijl bedrijven zonder opvolger gemiddeld slechts 13 hectare hebben.⁴⁴ De kans op continuïteit hangt daarmee sterk samen met bedrijfsomvang.

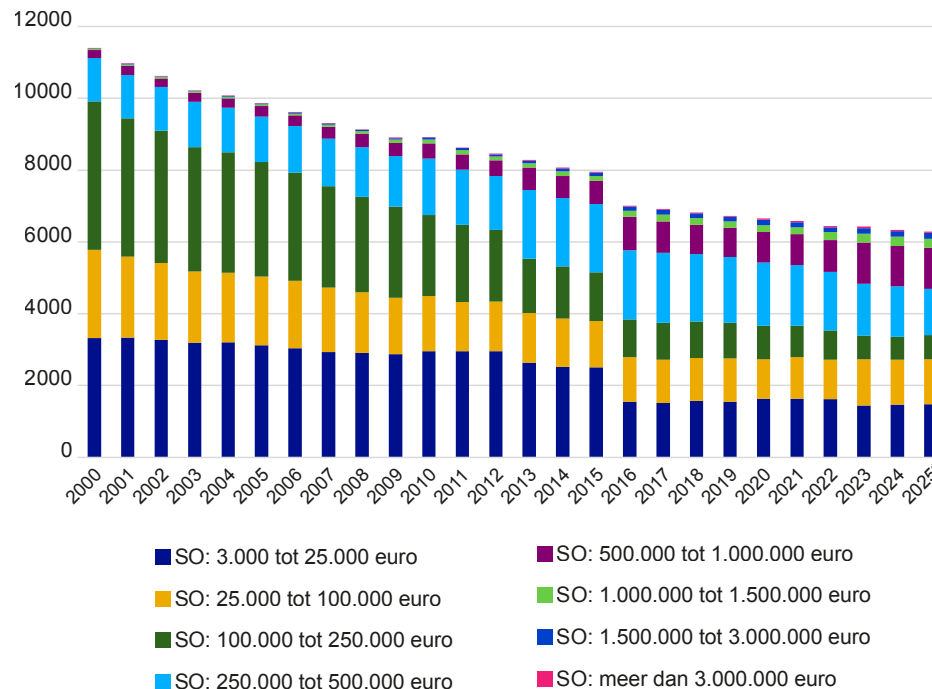
Hoewel veel landbouwbedrijven rendabel blijken, zijn de verschillen tussen bedrijven groot.⁴⁵ De winstgevendheid staat onder druk door kostenstijgingen op meerdere fronten. Zo nemen de prijzen voor grond al jaren toe, blijven energiekosten na 2022 structureel hoger en zijn de kosten van krachtvoer en meststoffen voor veel veehouderij- en akkerbouwbedrijven een steeds zwaardere last.⁴⁶ Tegelijkertijd vragen nieuwe regels rond stikstof, waterkwaliteit, dierenwelzijn en emissies om aanvullende investeringen in stallen, bodemmaatregelen of technieken. Vooral kleinere en middelgrote familiebedrijven hebben hierdoor minder financiële ruimte. Zij beschikken vaak niet over de schaalvoordelen of onderhandelingspositie van grotere bedrijven.

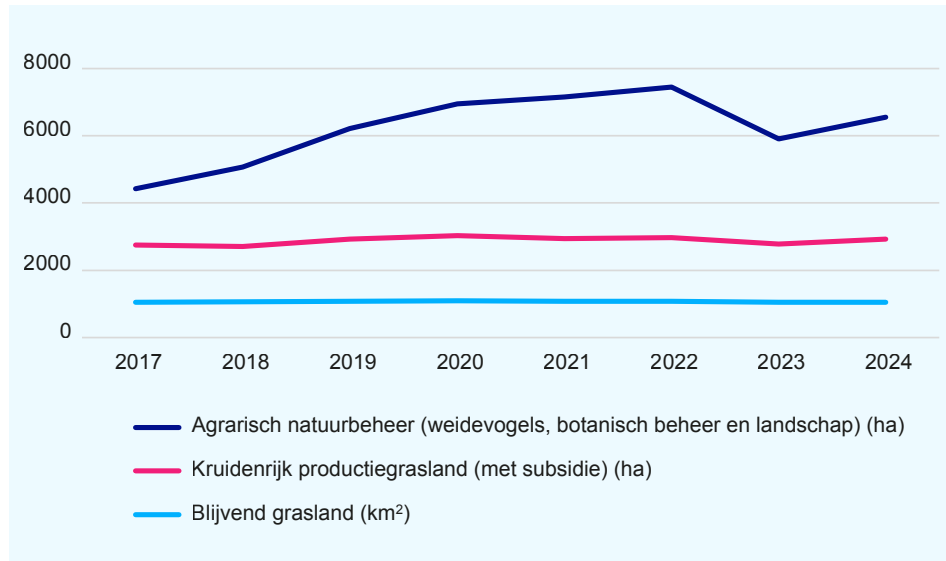
Figuur 2: Aandeel landbouwbedrijven in Overijssel per omvangsklasse (grondoppervlak).

*De gegevens voor 2025 zijn een schatting. Bron: CBS (2025)⁴⁷

Om toekomstbestendig te blijven, ontwikkelen landbouwbedrijven steeds vaker aanvullende activiteiten. Denk aan energieopwekking via zonnepanelen of biovergisters (hoewel het verkrijgen van een vergunning hiervoor lastig is, zie lemma E. Fosfaat, stikstof en methaan in bodem, water en lucht) en teelt van gewassen voor biobased bouwmaterialen. Ook ecosysteemdiensten – zoals waterberging, landschapsbeheer en het vastleggen van CO₂ in bodem en gewassen – kunnen soms inkomstenbronnen zijn, zoals in het geval van agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Via agrarische collectieven kunnen boeren afspraken maken over later maaien, plas-draspercelen en kruidenrijke randen. Hiervoor zijn subsidies beschikbaar in daarvoor aangewezen gebieden. Deze maatregelen dragen bij aan biodiversiteit, maar vragen inzet en soms opbrengstderving. Het succes van deze aanpak hangt af van samenwerking tussen boeren, natuurorganisaties en overheden – en van voldoende financiële ondersteuning.

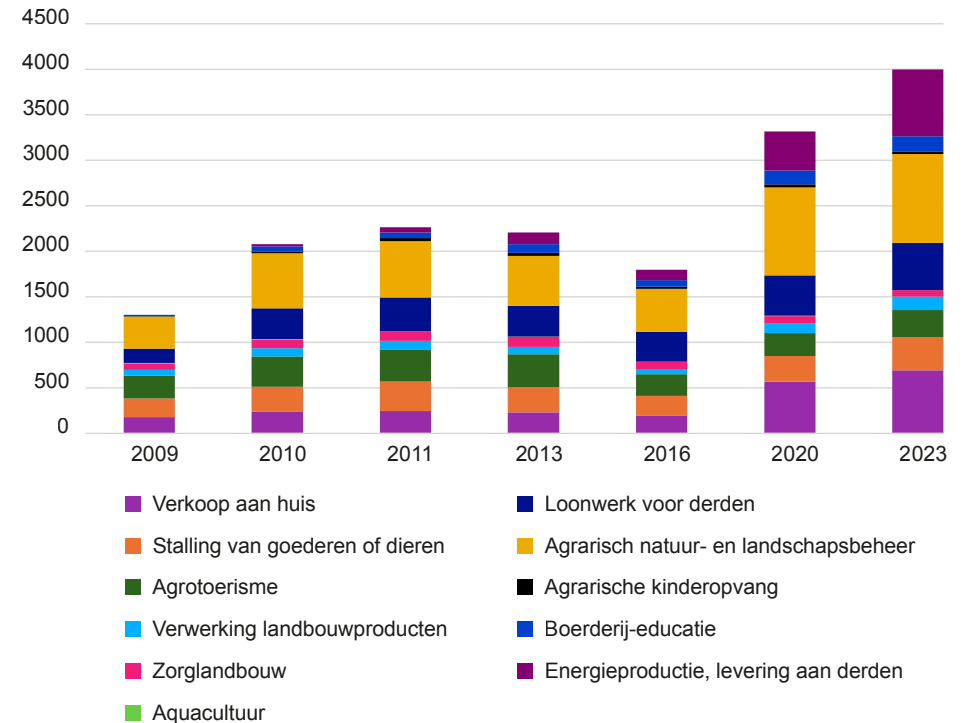
Figuur 3: Trend in het aantal landbouwbedrijven in Overijssel 2000-2025 per specifieke opbrengstklasse. De SO is een economische maat voor de omvang van agrarische bedrijven gebaseerd op de opbrengst die gemiddeld op jaarbasis per gewas of diercategorie wordt behaald. *De gegevens voor 2025 zijn een schatting. Bron: CBS (2025)⁴⁸

Figuur 4: Duurzaam agrarisch landgebruik in Overijssel. Bron: CBS/Provincie Overijssel (2026)⁴⁹

Zoals te zien in [Figuur 4](#) stagneert het oppervlak landbouwgrond onder agrarisch natuurbeheer de afgelopen jaren.

Certificeringen en keurmerken, zoals het Beter Leven Keurmerk voor dierenwelzijn en keurmerken voor biologische landbouw, vormen een ander verdienmodel, omdat hiervoor meestal hogere verkoopprijzen gelden. Omschakelen naar biologische landbouw vergt echter ook hoge investeringskosten. Het areaal biologisch gecertificeerde bedrijven lag in 2024 in Nederland met 86,7 duizend hectare op 4,8%.⁵⁰ In Overijssel was dat 8.000 hectare, wat gelijk is aan 4,1%. Het areaal loopt daarmee iets achter op de landelijke trend. De trend is niet sterk genoeg om de landelijke doelstelling van 15% biologisch areaal voor 2030 te behalen. Om lokale biologische voedselproductie te stimuleren is eind 2025 in de Regio Zwolle het initiatief 'Zwolle voedt de toekomst' gestart, waarin ondernemers, gemeente, provincie, onderwijsinstellingen en maatschappelijke organisaties samenwerken.⁵¹

Figuur 5: Aantal landbouwbedrijven met verbredingsactiviteiten in Overijssel. Bron: CBS (2024)⁵²

Verbredingsactiviteiten worden steeds belangrijker als verdienmodel ([Figuur 5](#)).⁵³ Het aantal Overijsselse landbouwbedrijven met verkoop aan huis steeg van 174 in 2008 naar 691 in 2023. Dat is meer dan 10% van alle bedrijven. Voor de meeste bedrijven leveren deze activiteiten minder dan 10% van de omzet op, maar voor ongeveer 19% van de bedrijven meer dan de helft. Voor deze groep vormt verbreding dan ook een wezenlijk verdienmodel.

De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) adviseerde in 2026 om in het landbouwbeleid onderscheid te maken tussen twee typen landbouw: productielandbouw gericht op voedselproductie en maatschappelijke landbouw gericht op ecologie, landschap en publieke diensten (zoals zorg en recreatie), met daaraan gekoppelde verdienmodellen.⁵⁴ Door per gebied te kiezen welk type landbouw het beste past, ontstaat duidelijker handelingsperspectief voor boeren en kunnen verdienmodellen beter worden afgestemd op de gebiedsopgaven.

Tegelijkertijd blijkt uit recent onderzoek dat losse initiatieven vaak niet genoeg zijn om de landbouw echt verder te brengen.⁵⁵ Afspraken in ketens over dierenwelzijn, klimaat of biodiversiteit leveren wel verbetering op, maar blijven versnipperd. Boeren ervaren daarbij dat de kosten en risico's van verandering vooral bij hen terechtkomen, terwijl de baten vaak landen bij andere partijen in de keten of bij de samenleving. Daardoor is het lastig om tot gezamenlijke, langdurige afspraken te komen. Een belangrijke oorzaak is dat er geen duidelijke en gedeelde spelregels zijn. Verschillende partijen hanteren hun eigen keurmerken, meetmethoden en data-eisen, waardoor prestaties moeilijk vergelijkbaar zijn en boeren te maken krijgen met verschillende audits en administratieve lasten. Dit alles maakt verandering voor boeren ingewikkeld en soms onzeker. Volgens onderzoekers van WUR is daarom een vorm van gezamenlijke regie nodig.

Relevantie voor decentrale overheden

Provincies en waterschappen spelen een centrale rol in de landbouw omdat veel van de opgaven in het landelijk gebied samenkomen in hun verantwoordelijkheden. Uit onderzoek blijkt dat regionale verschillen groot zijn en dat doelen voor natuur, water en klimaat alleen effectief kunnen worden ingevuld via gebiedsgerichte keuzes waarin provincies een leidende rol hebben.⁵⁶

Waterschappen zijn onmisbare partners in het ontwikkelen van maatregelen die werken in de praktijk, omdat landbouw direct invloed heeft op – en de gevolgen

ondervindt van – waterkwaliteit, waterpeilen en droogte, zijn. Gezamenlijk kunnen provincies en waterschappen per gebied richting geven aan duidelijke, langjarige afspraken. Daarmee zijn zij een belangrijke partner voor boeren bij het maken van keuzes en het wegnemen van obstakels voor een toekomstbestendige bedrijfsvoering.

Klik hier en lees meer over:

- E** [Stikstof, fosfaat en methaan in bodem, water en lucht](#)
- F** [Natuur en biodiversiteit onder blijvende druk](#)
- K** [Is productiviteit een probleem?](#)
- P** [Zoeken naar balans tussen samenwerking en regie](#)

- ¹ Compendium voor de Leefomgeving (z.d.). [Landbouw](#). Geraadpleegd op 2 april 2026.
- ² Wageningen Social and Economic Research (3 oktober 2025). [Aandeel agrocomplex in Nederlandse economie in 2023 gestegen](#). Agrimatie.
- ³ CBS (28 november 2025). [Landbouw: gewassen, dieren en grondgebruik naar regio](#). Geraadpleegd op 15 december 2025.
- ⁴ Compendium voor de Leefomgeving (9 oktober 2025). [Herkomst stikstofdepositie, 2023](#). Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ⁵ Bieleman, J. (2010). [Five centuries of farming: a short history of Dutch agriculture 1500-2000](#).
- ⁶ Muilwijk, H., Huitzing, H., De Krom, M., Prins, A.G., Vonk, M. en Westhoek, H. (16 april 2019). [Dagelijkse kost: Hoe overheden, bedrijven en consumenten kunnen bijdragen aan een duurzaam voedselsysteem](#). Planbureau voor de Leefomgeving.
- ⁷ Jukema, G., Ramaekers, P. en Woltjer, J. (2026). [De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband: Editie 2026](#). Wageningen Social & Economic Research.
- ⁸ Van Eldik, Z.C.S. en Van Dam, R.I. (2024). [Maatschappelijke visies op de toekomst van landbouw en natuur: Achtergrondrapport Landbouw-Natuurverkenning](#). (WOT-rapport; No. 157). Wageningen University & Research.
- ⁹ Van Rossum, C.T.M., Sanderman-Nawijn, E.L., Brants, H.A.M., Dinnissen, C.S., Jansen-Van der Vliet, M., Beukers, M.H. en Ocké, M.C. (31 oktober 2023). [The diet of the Dutch. Results of the Dutch National Food Consumption Survey 2019-2021 on food consumption and evaluation with dietary guidelines](#). RIVM.
- ¹⁰ Muilwijk, H., Huitzing, H., De Krom, M., Prins, A.G., Vonk, M. en Westhoek, H. (16 april 2019). [Dagelijkse kost: Hoe overheden, bedrijven en consumenten kunnen bijdragen aan een duurzaam voedselsysteem](#). Planbureau voor de Leefomgeving.
- ¹¹ Bos, A.P., Breman, B.C., de Wolf, P.L., van Meijl, J.C.M., Geerling-Eiff, F.A., Jellema, A., De Jonge, E.L., Dekker, J., Fuchs, L.M., Puente-Rodríguez, D., van Ree, M., Van Wassenaer, L., Wesselink, M. en Wigboldus, S.A. (2023). [WUR-perspectieven op landbouw, voedsel en natuur](#). Wageningen University & Research.
- ¹² RIVM (2024). [Veehouderij en gezondheid omwonenden \(VGO-III\)](#).
- ¹³ RIVM (4 februari 2025). [Meer longontstekingen nabij geitenhouderijen, bacteriën mogelijke verklaring](#). Geraadpleegd op 3 maart 2026.
- ¹⁴ Vink, M. en Boezeman, D. (2018). [Naar een wenkend perspectief voor de Nederlandse landbouw – voorwaarden voor verandering](#). Planbureau voor de Leefomgeving.
- ¹⁵ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (2021). [Boeren met toekomst](#).
- ¹⁶ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (2026). [Grond voor verbetering: over de rol van grond in het landelijk gebied](#).
- ¹⁷ Kanne, P. en Van der Schelde, A. (21 oktober 2021). [Onbegrepen veeboeren wantrouwen overheid](#). IPSOS. Geraadpleegd op 13 februari 2026.
- ¹⁸ CBS (9 juli 2025). [Landbouwgrond naar gebruikstitels per provincie, 2008 - 2024](#). Geraadpleegd op 3 maart 2026.
- ¹⁹ Bouwmeester, R. (4 juli 2025). [Nieuw pachtstelsel: focus op lange termijn en duurzaamheid. Nieuwe Oogst](#). Geraadpleegd op 3 maart 2026.
- ²⁰ Sociaal-Economische Raad (2021). [Naar duurzame toekomstperspectieven voor de landbouw](#).
- ²¹ NOS (23 juni 2023). [Landbouwakkoord lag voor het grijpen, waarom ging het toch mis?](#) Geraadpleegd op 10 februari 2026.
- ²² Geerts, L. (4 september 2024). [Streep door natuurbeleid vorige kabinet, huidige stikstofaanpak provincies van tafel](#). NOS. Geraadpleegd op 10 februari 2026.
- ²³ D66, VVD en CDA (30 januari 2026). [Aan de slag - Coalitieakkoord 2026-2030](#).
- ²⁴ Directoraat-generaal Landbouw en Plattelandsontwikkeling (23 juli 2025). [Vragen en antwoorden over het GLB-voorstel voor de periode na 2027](#). Europese Commissie. Geraadpleegd op 24 maart 2026.
- ²⁵ KNMI (2023). [KNMI'23-Klimaat-scenario's voor Nederland](#).
- ²⁶ Nationale Ombudsman (7 november 2025). [Ombudsman onderzoekt betrouwbaarheid overheid richting boeren](#). Geraadpleegd op 15 december 2025.
- ²⁷ GGD IJsselland (2025). [Boeren in Beeld: Samen aan de slag voor boerenwelzijn](#).
- ²⁸ 113 Zelfmoordpreventie (2026). [Factsheet Zelfdoding onder agrariërs - Januari 2026](#).
- ²⁹ CBS (28 november 2025). [Landbouw: gewassen, dieren en grondgebruik naar regio](#). Geraadpleegd op 15 december 2025.
- ³⁰ KennisHub Overijssel (1 oktober 2025). [Ontwikkeling areaal boerenland 2000-2024](#). Geraadpleegd op 3 maart 2026.
- ³¹ KennisHub Overijssel (1 oktober 2025). [Ontwikkeling areaal boerenland 2000-2024](#). Geraadpleegd op 3 maart 2026.
- ³² Wing (17 oktober 2025). [Landbouwvisie Overijssel 2040 CONCEPT](#).
- ³³ Wing (17 oktober 2025). [Landbouwvisie Overijssel 2040 CONCEPT](#).
- ³⁴ KennisHub Overijssel (1 oktober 2025). [Ontwikkeling areaal boerenland 2000-2024](#). Geraadpleegd op 3 maart 2026.
- ³⁵ KennisHub Overijssel (1 oktober 2025). [Ontwikkeling areaal boerenland 2000-2024](#). Geraadpleegd op 3 maart 2026.
- ³⁶ NOS (26 november 2024). [Spuitsvrije zones of helemaal verbieden: lelieteelt onder vuur](#). Geraadpleegd op 5 maart 2026.
- ³⁷ CBS (13 november 2026). [Gewasbeschermingsmiddelen in de landbouw: werkzame stof, gewas, toepassing](#). Geraadpleegd op 13 april 2026.
- ³⁸ GGZ (19 juli 2021). [Neuroloog luidt noodklok: bestrijdingsmiddelen gelinkt aan Parkinson](#). Geraadpleegd op 26 januari 2025; Elbaz, A., Clavel, J., Rathouz, P.J., Moisan, F., Galanaud, J.-P., Delemotte, B., Alpérovitch, A. en Tzourio, C. (2009). [Professional exposure to pesticides and Parkinson disease](#). Annals of Neurology, 66.
- ³⁹ RIVM (11 december 2025). [Landbouwmiddelen tegen schimmel kunnen behandeling bij mensen moeilijker maken](#). Geraadpleegd op 26 maart 2026.
- ⁴⁰ Compendium voor de Leefomgeving (12 februari 2026). [Gebruik van gewasbeschermings-](#)

- [middelen in de landbouw per gewas, 2012-2024](#). Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ⁴¹ Van den Berg, S., Droge, S., Holterman, H.J. en Buddendorf, B. (februari 2026). [Pesticiden in terrestrische Natura 2000-gebieden: Verkennende beoordeling op aanwezigheid, blootstellingsroutes en potentiële ecologische risico's voor bodemorganismen en niet-doelwit geleedpotigen](#). Wageningen Environmental Research.
- ⁴² Wing (17 oktober 2025). [Landbouwvisie Overijssel 2040 CONCEPT](#).
- ⁴³ Provincie Overijssel (2024). [Sociaaleconomische Impact Analyse: Welke sociaaleconomische effecten kan het PPLG hebben op het Overijssels Platteland?](#)
- ⁴⁴ Wing (17 oktober 2025). [Landbouwvisie Overijssel 2040 CONCEPT](#).
- ⁴⁵ Jellema, A., Gosselink, I., Ramaekers, P. (red.) (2025). [Staat van Landbouw. Voedselvoorziening, Visserij en Natuur 2025](#). WUR.
- ⁴⁶ CBS (3 maart 2026). [Landbouwprizen; input- en outputprizen, index 2020=100](#). Geraadpleegd op 24 maart 2026.
- ⁴⁷ CBS (2025). [Landbouw: gewassen, dieren en grondgebruik naar omvangsklasse en regio](#).
- ⁴⁸ CBS (28 november 2025). [Landbouw: economische omvang naar omvangsklasse, hoofdbedrijfstype, regio](#). Geraadpleegd op 3 maart 2026.
- ⁴⁹ Provincie Overijssel (20 april 2026). [Overijssel in Cijfers](#). Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ⁵⁰ Jellema, A., Gosselink, I., Ramaekers, P. (red.) (2025). [Staat van Landbouw. Voedselvoorziening, Visserij en Natuur 2025](#). WUR.
- ⁵¹ Veltman, A. (10 oktober 2025). [Regio Zwolle lanceert manifest voor toekomstbestendig voedselsysteem](#). Ekoland.nl. Geraadpleegd op 2 maart 2026.
- ⁵² CBS (29 maart 2024). [Landbouw: bedrijven met verbredingsactiviteiten, hoofdbedrijfstype, regio](#). Geraadpleegd op 3 maart 2026.
- ⁵³ CBS (29 maart 2024). [Landbouw: bedrijven met verbredingsactiviteiten, hoofdbedrijfstype, regio](#). Geraadpleegd op 3 maart 2026.
- ⁵⁴ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (2026). [Grond voor verbetering: over de rol van grond in het landelijk gebied](#).
- ⁵⁵ Van Wassenaer, L., Smits, M.-J., Oosterkamp, E., Georgiev, E., Hoste, R. en Paalman, R. (2025). [Beleidsopties richting duurzaamheidsafspraken in de keten: opzoek naar een evenwichtige rolverdeling](#). Wageningen Social & Economic Research, Rapport 2025-006.
- ⁵⁶ Boekhold, S., Westerhoff, E., Boezeman, D., Van der Zanden, E., Ban der Bolt, F., Schipper, P. en Visman, P. (2024). [Een gebiedsgerichte en samenhangende aanpak voor een leefbaar en gezond landelijk gebied – verkenning van mogelijkheden voor beleidsmonitoring en evaluatie](#). RIVM.

E

FOSFAAT, STIKSTOF EN METHAAN IN BODEM, WATER EN LUCHT

Fosfaat, stikstof en methaan hebben een effect op de kwaliteit van bodem, water en lucht. Overschotten hebben gevolgen voor ecosystemen en gezondheid. Daarom staan deze stoffen centraal in het Nederlandse natuur- en milieubeleid. Via wet- en regelgeving (van fosfaatrechten tot stikstofnormen en methaanstrategieën) proberen overheden het gebruik en de uitstoot ervan te sturen.

Fosfor (P), stikstof (N₂) en koolstof (C) zijn chemische elementen. Deze chemische elementen komen in de natuur voor in verbindingen met andere elementen zoals zuurstof (O) en waterstof (H). Sommige van deze chemische verbindingen zijn een belangrijke voedingsstof voor planten, maar kunnen in te grote hoeveelheden schadelijke effecten hebben op de kwaliteit van bodem, water en lucht. Daarbij is koolstofdioxide (CO₂) de meest bekende, dat als broeikasgas leidt tot klimaatverandering.¹ In dit lemma richten wij ons op vier andere chemische verbindingen: fosfaat (P₂O₅), ammoniak (NH₃), stikstofoxide (NO_x) en methaan (NH₄). Vanwege rechterlijke uitspraken en veranderende regelgeving zijn ook stikstof en fosfaat de afgelopen jaren volop in de belangstelling gekomen.

Fosfaat: veranderende spelregels voor mest

Fosfaat (P₂O₅) is de chemische verbinding van fosfor en zuurstof. Fosfaat komt van nature voor in de bodem. Planten en dieren hebben het nodig als voedingsstof. Planten nemen fosfaat op uit de bodem om te groeien. Planten sterven af en composteren, waardoor fosfaat weer in de bodem terecht komt. Of dieren en mensen eten planten op en via mest komt het vervolgens in de bodem. Toch kan er op plekken een overschot aan fosfaat ontstaan. Bijvoorbeeld door de aanvoer van (kunst)mest en diervoer.

Fosfaat kan door regen en afspoeling in sloten, rivieren en meren belanden. Dit leidt tot eutrofiëring (vermesting): een overmatige groei van algen en

waterplanten.² Door die algenbloei sterven veel waterorganismen af, wat leidt tot zuurstoftekort in het water. Dit veroorzaakt vissterfte en verstoort het ecosysteem. Fosfaat bindt zich sterk aan bodemdeeltjes en breekt niet gemakkelijk af. Daardoor blijft het lang aanwezig in het milieu. De waterkwaliteit in Nederland voldoet momenteel niet aan de Europese doelen die zijn vastgesteld in de Kaderrichtlijn Water (KRW). Om daaraan te voldoen is het nodig om de hoeveelheid fosfaat te reduceren (zie lemma C. [Waterkwaliteit in de hoofdrol](#)).

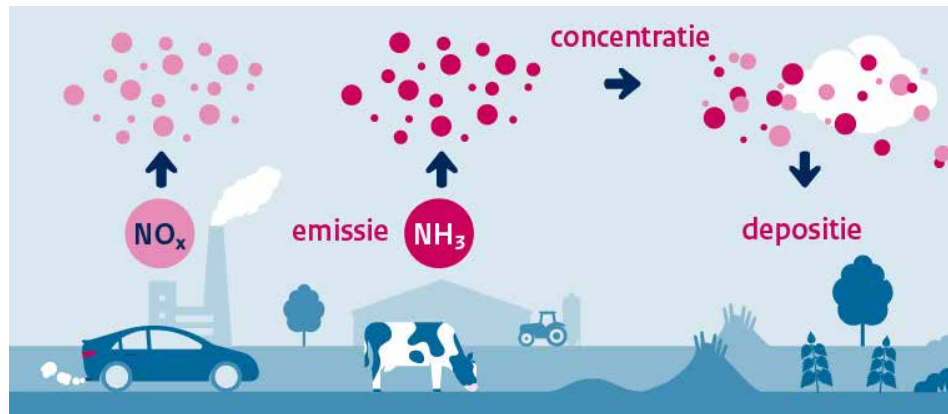
Meer dan de helft (59%) van het fosfaat dat in het oppervlaktewater terechtkomt is afkomstig uit de landbouw.³ Koeienmest in de melkveehouderij speelt daarbij een belangrijke rol. Om de hoeveelheid fosfaat in de melkveehouderij te beperken, zijn in 2018 fosfaatrechten ingevoerd. Het idee is simpel: elk bedrijf mag maar een bepaalde hoeveelheid fosfaat produceren, zodat er niet meer mest wordt geproduceerd dan het milieu aankan. De rechten zijn ooit gratis uitgegeven op basis van de veestapel in 2015. Daarbij kreeg Nederland tot voor kort een uitzonderingspositie op de Europese regels, de zogenoemde derogatie, waardoor de totale hoeveelheid mest relatief hoger mocht zijn dan in andere Europese landen. Boeren kunnen fosfaatrechten kopen, verkopen of leasen, maar daar zit een rem op: bij overdracht wordt een deel van de rechten ‘afgeroomd’ om de totale productie te verlagen. Dat maakt uitbreiden duurder en zet druk op de veestapel. Daarnaast is de derogatie vanaf 2026 beëindigd, waardoor het mestplafond verder is verlaagd.⁴ De Europese Commissie oordeelde dat een verdere uitzonderingspositie voor Nederland gezien de staat van de natuur en waterkwaliteit niet te rechtvaardigen was.

Stikstof: Nederland op slot

Stikstof (N₂) is een kleur- en reukloos gas dat overal om ons heen is: bijna 80% van alle lucht bestaat uit stikstof en dit gas is op zichzelf niet schadelijk. Maar als chemische verbinding wel. Stikstofverbindingen komen bijvoorbeeld voor in

kunstmest, urine en organische stoffen zoals plantenresten en dierlijke mest. In de vorm van ammonium (NH_4) of nitraat (NO_3) of organische stof kan stikstof in de bodem of in het water terecht komen. Net als fosfaat leidt het tot eutrofiëring (vermesting), waardoor het waterleven afsterft.

Maar de 'stikstofcrisis' waar zoveel om te doen is, gaat om een andere vorm van stikstof: emissies via de lucht. Er zijn namelijk ook stikstofverbindingen die in de lucht komen en ergens anders neerdalen, bijvoorbeeld in beschermde natuurgebieden. Daardoor verandert de bodemsamenstelling. Dit neerdalen wordt ook wel depositie genoemd (Figuur 1).

Figuur 1: Stikstofemissie, -concentratie en -depositie. Bron: RIVM⁵

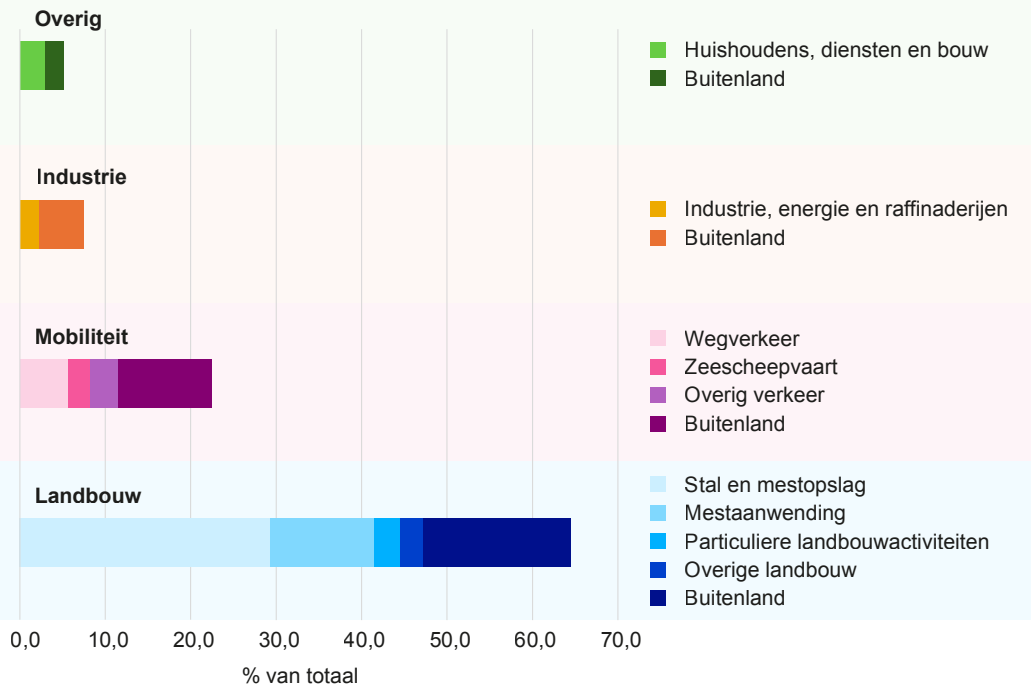
De verbindingen van stikstof met zuurstof en waterstof in de lucht die schadelijk zijn voor mens en milieu, zijn stikstofoxiden (NO_x) en ammoniak (NH_3). Stikstofoxiden ontstaan door de verbranding van brandstoffen, met name in het verkeer. Ammoniak is in Nederland voor circa 90% afkomstig uit de landbouw, met name vanuit de rundvee-, varkens-, en pluimveehouderij.⁶ De landbouw heeft daarmee het grootste aandeel in de totale stikstofemissies in Nederland. Als we kijken naar de

neerslag van stikstof (depositie), dan blijkt ook dat de meeste neerslag afkomstig is van emissies in de landbouw (Figuur 2). In 2023 vond meer dan 13% van de ammoniakemissie plaats in de provincie Overijssel (Figuur 3).⁷ Alleen in twee grotere provincies (Gelderland en Noord-Brabant) vindt meer ammoniakemissie plaats.

Een teveel aan stikstof is schadelijk voor natuurgebieden en de luchtkwaliteit. Het leidt tot verzuring en vermesting van de bodem door stikstofneerslag en verdringt kwetsbare plantensoorten, waardoor biodiversiteit afneemt.⁸ Planten die goed groeien op stikstofrijke bodem, zoals grassen, bramen en brandnetels, krijgen bij veel stikstof een duidelijk voordeel. Ze groeien veel harder dan soorten die juist zijn aangepast aan voedselarme omstandigheden. Daardoor kunnen deze snelle groeiers bijvoorbeeld heidegebieden en duinen gaan overwoekeren, waardoor typische heidesoorten verdwijnen. Met het verlies van die planten verdwijnen ook de insecten die ervan afhankelijk zijn, zoals vlinders en wilde bijen, en vervolgens de vogels en zoogdieren die van die insecten leven. Zo ontstaat een kettingreactie waarbij de biodiversiteit steeds verder afneemt.⁹ Te veel stikstof in de lucht heeft ook gevolgen voor de gezondheid van mensen.¹⁰

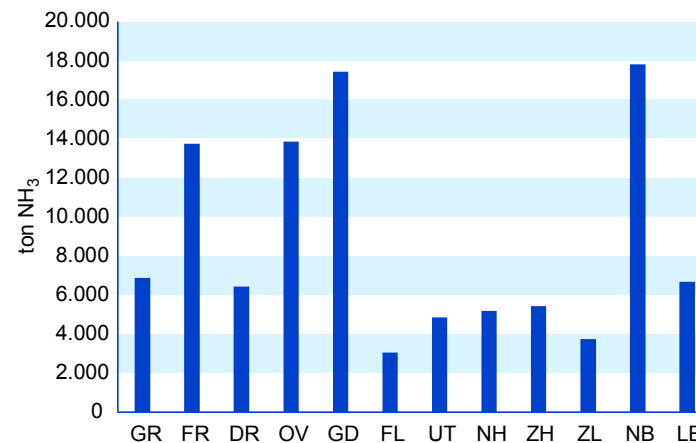
Wet- en regelgeving rondom stikstof wordt voor een groot deel bepaald op Europees niveau. In de Vogel- en Habitatrichtlijn is bijvoorbeeld afgesproken dat de kwaliteit van bepaalde natuurgebieden (Natura 2000-gebieden) niet achteruit mag gaan. Dit is in Nederland juridisch vertaald naar de kritische depositiewaarden (KDW): de maximale neerslag van stikstof die natuurgebieden aankunnen zonder achteruit te gaan.

Het is lastig om natuurgebieden te beschermen tegen te hoge stikstofneerslag. Om hiervoor beleid te maken, laten het RIVM, de provincies en andere partijen al dertig jaar veel waarden meten, onderzoeken, berekenen en modelleren. De keerzijde van dertig jaar meten en beleid maken is dat het beleid zo ingewikkeld is geworden dat zelfs goed ingevoerde deskundigen het bijna niet meer kunnen volgen.

Figuur 2: Herkomst stikstofdepositie in Nederland gemiddeld (2023). Bron: Compendium voor de Leefomgeving (2025)¹¹

De stikstofdiscussie kwam in een stroomversnelling na de uitspraak van de Raad van State in 2019: vergunningen voor activiteiten die stikstof uitstoten mogen alleen worden verleend als de uitstoot niet bijdraagt aan achteruitgang van natuur. Het lastige daarbij is dat, doordat de emissies zich via de lucht verspreiden, er niet een hele directe relatie is tussen emissies op de ene plek en depositie op de andere. Het is wel duidelijk dat emissiebronnen in de nabijheid relatief sterker bijdragen aan die depositie dan bronnen die verder weg liggen. Om toch een volledig beeld te krijgen, registreert het RIVM emissies en meet het op verschillende plekken stikstofconcentraties in de lucht en op de grond. Vervolgens gebruikt het RIVM rekenmodellen om overal de stikstofdepositie te bepalen, zodat toetsing aan de KDW kan plaatsvinden.

Figuur 3: Ammoniakemissie (ton) per provincie, 2023. Bron: WUR (2025)¹²

Daar kwam in 2023 bij, dat bij het opnieuw vaststellen van de KDW bleek dat veel natuurgebieden nog gevoeliger zijn voor stikstof dan gedacht.¹³ Daarbovenop beperkte een uitspraak van de Raad van State in december 2024 het intern salderen: bedrijven mogen niet langer ongebruikte stikstofruimte inzetten voor nieuwe activiteiten zonder vergunning.¹⁴ Hierdoor is vergunningverlening heel lastig geworden en wordt gesproken van een ‘stikstofslot’.

Om van dit stikstofslot af te komen, zal de uitstoot van stikstof omlaag moeten. Met alleen generieke maatregelen voor de landbouw, mobiliteit en industrie is het vrijwel onmogelijk om stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden voldoende te beschermen. We spreken van ‘generieke stikstofreductie’ wanneer de totale hoeveelheid stikstofemissies in Nederland wordt verlaagd. Daarnaast is er ‘gebiedsgerichte stikstofreductie’. Hierbij worden extra maatregelen genomen bij bronnen die dichterbij Natura-2000 gebieden liggen. Deze nabijgelegen bronnen dragen namelijk relatief sterker bij aan de stikstofbelasting dan bronnen die verder weg liggen.

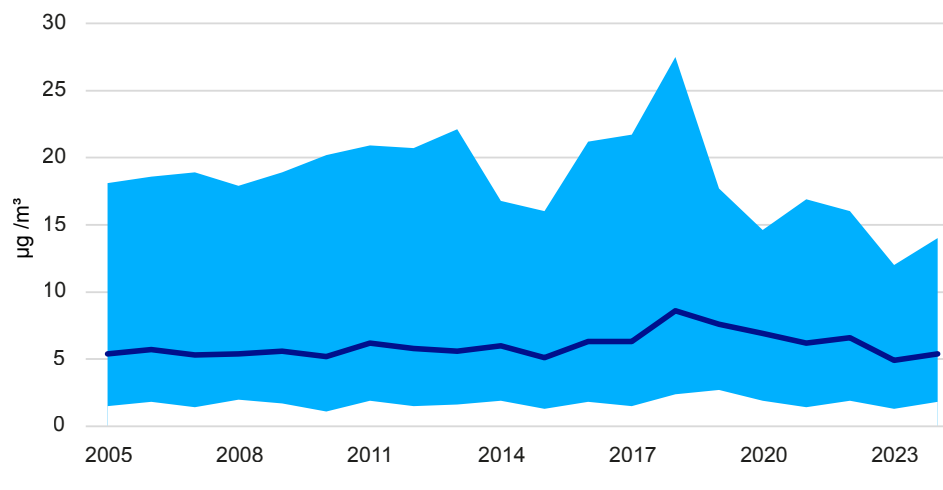
Doelen kunnen daar alleen worden gehaald met aanvullende specifiek, gebiedsgerichte maatregelen zoals extensivering, verplaatsing van bedrijven of omschakeling naar natuurinclusieve landbouw. De provincie Overijssel werkt hieraan via gebiedsprocessen, waarin boeren, natuurorganisaties en overheden samen plannen maken.

Het kabinet-Rutte IV wilde stikstofemissies reduceren via het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG). Het NPLG moest de gebiedsgerichte aanpak ondersteunen met duidelijke kaders en financiële middelen (Transitiefonds). Het kabinet-Schoof heeft het NPLG stopgezet voordat het overging tot uitvoering. Het resultaat is dat er vanuit de Rijksoverheid momenteel weinig duidelijk kaders zijn om stikstofdoelen te realiseren. Dit vergroot de onzekerheid voor boeren en vertraagt de uitvoering van maatregelen die nodig zijn om de stikstofdoelen te halen.

In het regeerakkoord van het kabinet-Jetten is afgesproken om in 2030 een reductie van 42% tot 46% ammoniak voor de landbouw ten opzichte van 2019 als doel te stellen, en 50% ammoniak en/of stikstofoxide voor industrie en mobiliteit. Ook is er een tussentijds 'streefdoel' voor de landbouw van 23%-25% ammoniakreductie in 2030. Daarnaast wordt ingezet op gebiedsgerichte maatregelen, in samenwerking met provincies. Om dit mogelijk te maken zou er een fonds van €20 miljard moeten komen. Gezien de beperkte reductie in de afgelopen 20 jaar zal dat een flinke opgave zijn (Figuur 4).

Een andere maatregel van het kabinet-Rutte IV was vrijwillige beëindiging van bedrijven. In 2023 zijn hiervoor twee regelingen opengesteld. Het effect van deze regelingen is echter beperkt.¹⁵ In januari 2026 waren er in heel Nederland 46 bedrijven gestopt via de regeling. In totaal waren er nog 988 bedrijven geïnteresseerd. Als deze bedrijven allemaal zouden stoppen, dan resulteert dit in ongeveer 28 mol stikstofreductie per hectare. Dit is een beperkt effect op een totaal van 707 mol per hectare. De geschatte kosten zijn 1,6 miljard euro.

Experts noemen vrijwillige uitkoop daarom duur en weinig effectief.¹⁶ Ook is er kritiek op de gevolgen van uitkoop: zo stelt de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) dat uitkoop het probleem verschuift, omdat de landbouwgrond niet in eigendom komt van de overheid.¹⁷ Hierdoor kan de grond worden verpacht aan akkerbouwers voor bijvoorbeeld bloementeelt, wat weer problemen als vervuiling door gewasbeschermingsmiddelen met zich meebrengt.

Figuur 4: Ammoniak in de lucht, 2005-2024. Bron: Compendium voor de Leefomgeving (2025)¹⁸

Bouwsteen emissiereductie landbouw

In 2025 stelden vertegenwoordigers van de landbouwsector (LTO Nederland en Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt) samen met decentrale overheden (IPO, VNG en de Unie van Waterschappen) de Bouwsteen emissiereductie landbouw op. In deze Bouwsteen worden gezamenlijke voorstellen gedaan voor verdere reductie van de stikstofemissies in de landbouw. Het initiatief ontstond vanuit de urgentie om de stikstofdoelen te halen en vergunningverlening op gang

te brengen, en tegelijkertijd boeren perspectief te bieden. De Bouwsteen geeft een overzicht van maatregelen, kosten en reductie. Provincies en gemeenten kunnen dit inzetten in gebiedsplannen. Het plan is belangrijk omdat het voor het eerst een breed gedragen, praktisch overzicht biedt van maatregelen en hun impact. Het is een poging om de impasse tussen juridische verplichtingen en uitvoerbaarheid te doorbreken. Tegelijkertijd is het nog geen garantie voor succes: de Bouwsteen is een richtinggevend document, geen wet.

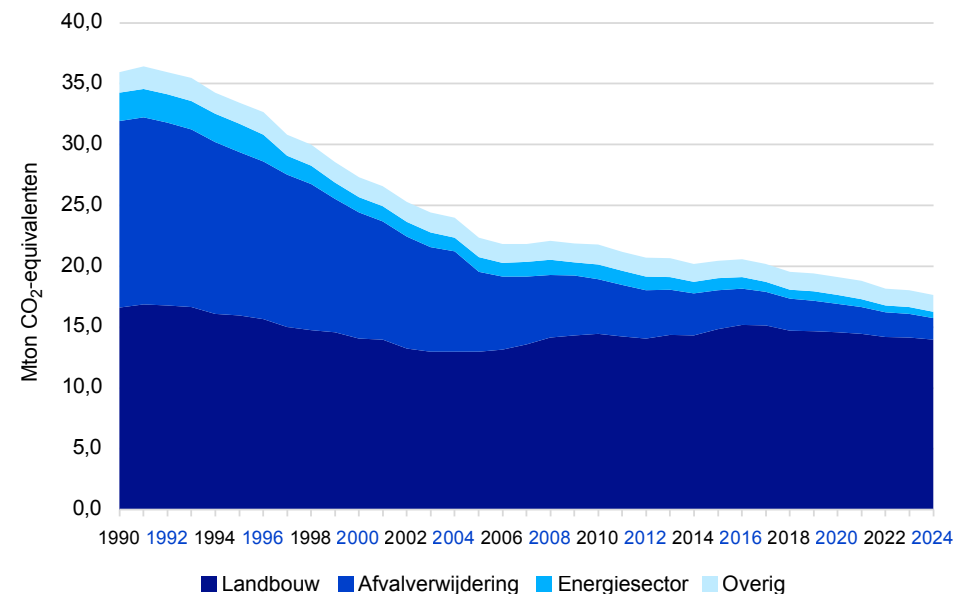
Methaan

Methaan (CH₄) is een kleurloos, reukloos en krachtig broeikasgas. Het houdt warmte veel sterker vast dan CO₂ en speelt daarmee een grote rol in de opwarming van de aarde. Het is na CO₂ het belangrijkste broeikasgas, verantwoordelijk voor één derde van de opwarming tot nu toe.¹⁹ Methaan blijft gemiddeld zo'n tien jaar in de atmosfeer voordat het wordt afgebroken. Dit betekent dat een vermindering van de uitstoot relatief snel effect heeft op het klimaat.

In Nederland komt methaan vooral vrij uit de veehouderij, bijvoorbeeld via de spijsvertering van koeien en uit mestopslag.²⁰ Dit is de grootste bron van nationale methaanuitstoot (Figuur 5). Ook bij de winning en verwerking van aardgas komt methaan vrij, bijvoorbeeld via lekkages. Ongeveer 3% van de Nederlandse methaanuitstoot komt van olie- en gasbedrijven. Daarnaast ontstaat methaan in natuurlijke gebieden zoals moerassen, maar dat aandeel is in Nederland relatief klein.

Nederland heeft zich aangesloten bij de internationale Global Methane Pledge, waarmee landen beloven om hun methaanuitstoot tegen 2030 met minstens 30% te verminderen ten opzichte van 2020. Om dit te bereiken is er nationaal beleid opgezet dat onder meer via vergunningen en toezicht eisen stelt aan bedrijven die methaan kunnen uitstoten, zoals in de gaswinning.²¹

Voor methaan in de landbouw bestaan geen wettelijke emissienormen (zoals we die bijvoorbeeld kennen voor ammoniak in het stikstofbeleid). Wel zijn er indirecte reguleringen: De overheid stelt doelen en financiert programma's om de landbouwemissies omlaag te brengen. Ook moeten veehouders hun methaanuitstoot jaarlijks laten registreren via landelijke emissiedatabases.

Figuur 5: Emissie methaan per sector. Bron: Compendium voor de Leefomgeving (2026)²²

Oplossingen en innovaties voor mest

De problemen rondom fosfaat, stikstof en methaan maken één ding duidelijk: in Nederland wordt meer mest geproduceerd dan planten kunnen opnemen. Hierdoor komt de kwaliteit van bodem, water en lucht onder een niveau dat volgens internationale richtlijnen gewenst is voor de gezondheid van mens en natuur.

Er zijn verschillende oplossingsrichtingen: de hoeveelheid mest verminderen, de samenstelling van de mest veranderen en/of de schadelijke effecten van mest reduceren. Het verminderen van mest gebeurt bijvoorbeeld bij het afnemen van de fosfaatrechten en het beëindigen van de derogatie. Ook de uitkoopregelingen in de landbouw zijn gericht op het verminderen van de hoeveelheid mest. De samenstelling van mest veranderen kan door veevoer met minder eiwit te gebruiken (wat leidt tot minder stikstof), of het gebruik van specifieke toevoegingen om methaan te verminderen.²³

Om de schadelijke effecten van mest terug te dringen, wordt ook volop gezocht naar innovaties in technologie en productiemethoden in de landbouw. Zo zijn er slimme stallen, luchtwassers, biovergisters, mest uit teruggewonnen stikstof en andere vormen van landbouwproductie.

- **Slimme en emissiearme stallen:** Dit zijn stalsystemen die mest en urine kunnen scheiden, of die anderszins de ammoniakemissie moeten verminderen. In de praktijk blijken zulke systemen echter wisselend effectief. Uit onderzoek van Wageningen Livestock Research blijkt dat er twijfels bestaan over de daadwerkelijke emissiereductie van emissiearme stalsystemen, gebaseerd op grootschalige analyses van stikstofgehalten in mest.²⁴ Het rapport concludeert dat veel systemen in de praktijk minder goed presteren dan in theorie is aangenomen.
- **Luchtwassers:** Luchtwassers zijn ontworpen om ammoniak, geur en fijnstof uit de stallucht te verwijderen. Hoewel veel typen luchtwassers technisch in staat zijn om de opgegeven ammoniakreductie te halen, blijkt in de praktijk dat een groot deel onvoldoende functioneert.²⁵ Deskundigen benadrukken dat goede handhaving en correct gebruik cruciaal zijn; zonder monitoring en toezicht worden reducties niet gehaald.²⁶
- **Biovergisters:** Biovergisters zetten mest om in biogas en worden binnen de sector vaak gezien als een manier om mestoverschotten te verkleinen en

emissies te reduceren. Door de recente stikstofjurisprudentie is het echter aanzienlijk moeilijker geworden om vergunningen te verlenen voor nieuwe installaties. Stagnatie in vergunningverlening belemmert de bouw van nieuwe vergisters indirect. Daarnaast is er discussie over de daadwerkelijke emissiewinst en effectiviteit van vergisting.²⁷ Ook zijn er zorgen bij omwonenden vanwege stankoverlast.

- **RENURE:** REcovered Nitrogen from ManURE (RENURE) is een meststof die bestaat uit teruggewonnen minerale stikstof uit dierlijke mest. De EU-lidstaten hebben in 2025 ingestemd met het mogelijk maken van RENURE als kunstmestvervanger, en in 2026 zijn de Europese regels definitief aangenomen.²⁸ Boeren kunnen hiermee tot 80 kilogram stikstof per hectare uit RENURE toepassen bovenop de bestaande norm van 170 kilogram dierlijke mest. Vanaf 2026 wordt RENURE wettelijk geïmplementeerd in Nederland.
- Een geheel andere benadering is die van **kringlooplandbouw**. Bij kringlooplandbouw worden landbouwsystemen zo ingericht dat nutriënten, energie en biomassa zo veel mogelijk worden hergebruikt binnen het eigen bedrijf of de regio. Het doel is verliezen te minimaliseren en de afhankelijkheid van externe grondstoffen als kunstmest, krachtvoer of fossiele brandstoffen te verkleinen. Dit sluit aan bij het streven naar minder stikstof- en fosfaatuitstoot, omdat nutriënten die niet weglekken naar lucht, bodem of water efficiënter worden benut.²⁹ Kringlooplandbouw is vaak een meer extensieve vorm van bedrijfsvoering, waarbij de productie-intensiteit per hectare of per dier lager is, wat leidt tot minder druk op bodem, natuur en milieu. Extensiveren vermindert de productie en dit vraagt om andere verdienmodellen in de landbouw (zie lemma D. Zoeken naar een toekomstbestendige landbouw).

Kortom, verschillende oplossingen (waaronder meer technologische innovaties) bieden kansen maar geen simpele uitweg. De inpassing in regelgeving, het creëren van andere verdienmodellen, het gebruik in de praktijk en de handhaving

daarvan zijn belangrijke factoren die bepalen hoeveel stikstof, fosfaat en methaan er uiteindelijk terechtkomen in de bodem, het water en de lucht.

Relevantie voor decentrale overheden

Provincies staan in de frontlinie bij het terugdringen van emissies en het beschermen van kwetsbare natuurgebieden. Ze zijn verantwoordelijk voor natuurbeheer, vergunningverlening en de uitvoering van gebiedsprocessen. Waterschappen hebben op hun beurt te maken met de effecten van meststoffen op waterkwaliteit, zuiveringsinstallaties en het beheer van sloten, kanalen en oppervlaktewater. Daarnaast spelen beide partijen een rol in de ruimtelijke keuzes rondom landbouw, natuur en water. De gevolgen van regelgeving, zoals eisen voor stikstofreductie en waterkwaliteit, landen vaak direct bij provincies en waterschappen. Zij moeten beleid vertalen naar praktische maatregelen in het landschap. Hierdoor raken de opgaven rondom bodem, water en lucht steeds sterker met elkaar verweven, en groeit de noodzaak om integraal samen te werken.

Klik hier en lees meer over:

C

[Waterkwaliteit in de hoofdrol](#)

D

[Zoeken naar een toekomstbestendige landbouw](#)

F

[Natuur en biodiversiteit onder blijvende druk](#)

P

[Voortdurende zoektocht naar balans tussen regie en samenwerking](#)

- ¹ Compendium voor de Leefomgeving (5 februari 2026). [Emissies broeikasgassen, 1990-2024](#). Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ² RIVM (z.d.). [Fosfor in bodem en water](#). Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ³ Jellema, A., Gosselink, I., Ramaekers, P. (red.) (2025). [Staat van Landbouw. Voedselvoorziening, Visserij en Natuur 2025](#). WUR.
- ⁴ NOS (23 december 2025). [Nieuwe tegenvaller Wiersma: Brussel wijst uitzondering op mestregels af](#). Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ⁵ RIVM (z.d.). [Emissie, concentratie en depositie](#). Geraadpleegd op 9 maart 2026.
- ⁶ Jellema, A., Gosselink, I., Ramaekers, P. (red.) (2025). [Staat van Landbouw. Voedselvoorziening, Visserij en Natuur 2025](#). WUR.
- ⁷ Jellema, A., Gosselink, I., Ramaekers, P. (red.) (2025). [Staat van Landbouw. Voedselvoorziening, Visserij en Natuur 2025](#). WUR.
- ⁸ De Jong, J.J., De Vries, W., Dijk, P.G. en Lerink, B.J.W. (2024). [Veranderingen van voorraden koolstof, stikstof, fosfor, kalium, calcium, magnesium, ijzer en aluminium in bosbodems tussen 1990 en 2023](#). Wageningen Environmental Research.
- ⁹ BIJ12 (z.d.). [Waarom vormt stikstof een probleem?](#) Geraadpleegd op 13 februari 2026.
- ¹⁰ RIVM (z.d.). [GGD-Richtlijn medische milieukunde: Luchtkwaliteit en gezondheid](#). Geraadpleegd op 13 februari 2026.
- ¹¹ Compendium voor de Leefomgeving (9 oktober 2025). [Herkomst stikstofdepositie, 2023](#). Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ¹² Jellema, A., Gosselink, I., Ramaekers, P. (red.) (2025). [Staat van Landbouw. Voedselvoorziening, Visserij en Natuur 2025](#). WUR.
- ¹³ Spekschoor, T., Bürmann, S. en Mouissie, S. (2 september 2022). [Natuur nog gevoeliger voor stikstof, om doelen te halen meer maatregelen nodig](#). NOS. Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ¹⁴ NOS (18 december 2024). [Raad van State beperkt schuiven met stikstofruimte verder](#). Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ¹⁵ Brandsma, J. (8 januari 2026). [Boeren uitkopen is duur en helpt natuur nauwelijks](#). Trouw. Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ¹⁶ Brandsma, J. (8 januari 2026). [Boeren uitkopen is duur en helpt natuur nauwelijks](#). Trouw. Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ¹⁷ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (2026). [Grond voor verbetering: over de rol van grond in het landelijk gebied](#).
- ¹⁸ Compendium voor de Leefomgeving (15 oktober 2025). [Ammoniak in lucht, 2005-2024](#). Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ¹⁹ KNMI (10 maart 2025). [Methaan: onzichtbaar, maar niet ongezien](#). Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ²⁰ Compendium voor de Leefomgeving (5 februari 2026). [Emissies broeikasgassen, 1990-2024](#). Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ²¹ Rijksoverheid (november 2022). [Nationale Methaanstrategie](#).
- ²² Compendium voor de Leefomgeving (5 februari 2026). [Emissies broeikasgassen, 1990-2024](#). Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ²³ Ten Have, H. (januari 2020). [Minder eiwit: het kan, maar wel oppassen](#). Veehouder&Veearts.
- ²⁴ Bremmer, B., Huisman, I., Toemen, F., Ellen, H., Van Harn, J., Van Doornen, H.J., De Jonge, I., Stouthart, F. en Ogink, F. (september 2022). [Verbetering van effectiviteit emissiearme stalsystemen in de praktijk](#). Wageningen Livestock Research.
- ²⁵ Omgevingsdienst Twente (z.d.). [Luchtwassers](#). Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ²⁶ Melse, R.W., Nijeboer, G.M., Kupers, G.C.C., Ploegaert, J.P.M. (2018). [Emissie van stikstof-verbindingen uit luchtwassers met biologische wasstap](#). Wageningen Livestock Research.
- ²⁷ NOS (14 juli 2017). [Is mestvergisting dé oplossing of 'boerenbedrog'?](#) Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ²⁸ Rijksoverheid (19 september 2025). [EU-lidstaten stemmen vóór toepassing RENURE: goed nieuws voor Nederlandse boeren](#). Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ²⁹ Compendium voor de Leefomgeving (3 september 2024). [Ammoniakemissie in en rondom Natura 2000-gebieden, 2010-2021](#). Geraadpleegd op 13 februari 2026.

F

NATUUR EN BIODIVERSITEIT ONDER BLIJVENDE DRUK

Natuur en biodiversiteit staan onder druk door veranderingen in landschap, waterhuishouding en stikstofbelasting. Tegelijk groeit het besef dat natuur niet alleen ecologische, maar ook economische, maatschappelijke en juridische waarde heeft. Een natuurinclusieve benadering van het hele landschap biedt een mogelijk antwoord op de afnemende biodiversiteit.

In de vroege ochtend, op de heide van de Sallandse Heuvelrug, was het geluid van baltende korhoenders ooit een vertrouwd teken van de lente. Het korhoen – een opvallende vogel die leeft in open heide- en veenlandschappen – kwam vroeger voor op meerdere plekken in Nederland (Figuur 1). In Overijssel is het nu de laatste populatie. Die populatie is klein en kwetsbaar, en staat al jaren onder druk. Het voortbestaan van het korhoen in Nederland is daarmee onzeker. Met korhoenders uit Zweden proberen natuurbeschermers de populatie in stand te houden.¹

Figuur 1: Korhoen. Foto: Vnp, via Wikimedia.org

Het voorbeeld van het korhoen maakt duidelijk wat biodiversiteit betekent. Het gaat niet alleen om aantallen van een soort, maar om samenhangende ecosystemen. Het korhoen is namelijk afhankelijk van een specifiek landschap: open heide met structuurvariatie, rust, geschikte voedselplanten en insecten voor de kuikens. Wanneer die omstandigheden verdwijnen of verslechteren, verdwijnt uiteindelijk ook de soort. Heidevelden zijn eeuwenlang ontstaan en onderhouden door menselijk gebruik: begrazing door schaapskudden, plaggen en turfwinning. In de 19de eeuw bestond Overijssel voor een derde uit heide. Nu is dat onder meer vanwege ontginningen en bosaanplant minder dan 10% van het oppervlak van de provincie.² Maar het grootste probleem voor het korhoen is een tekort aan kruiden en insecten als gevolg van bodemverzuring door stikstof.³ Hierdoor is er onvoldoende voedsel voor de kuikens. Het redden van het korhoen is dus een beetje als ijsblokjes bewaren in lauw water: zolang de omstandigheden niet gunstig zijn, wordt het erg lastig.

Afname in biodiversiteit

Het verhaal van het korhoen staat niet op zichzelf. De biodiversiteit in Overijssel staat, net als in de rest van Nederland en Europa, onder grote druk. Hoewel de provincie rijk is aan waardevolle natuurgebieden – van heide en hoogveen tot rivieren en laagveenmoerassen – laten de meeste indicatoren zien dat de variatie aan planten en dieren al jaren afneemt.⁴ In eerste instantie leek het erop dat verschillende soorten zich konden herstellen, maar sinds ongeveer 2008 zet de daling duidelijk door.

Wat is biodiversiteit?

Biodiversiteit is, volgens onderzoekers van Wageningen University & Research (WUR), te definiëren als 'de verscheidenheid aan leven – van een slotwaterdruppel tot een compleet bos, een oceaan of zelfs de aarde als geheel. Biodiversiteit

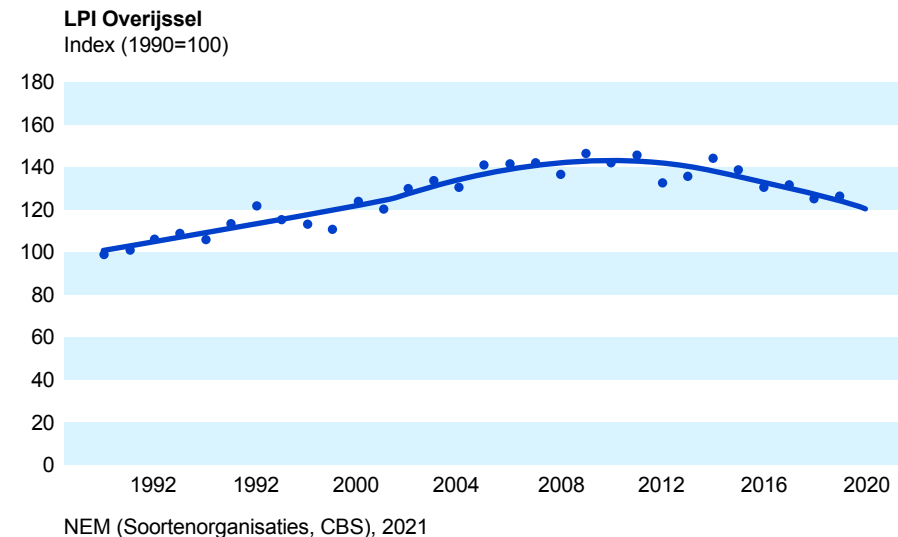
omvat alle soorten planten, dieren en micro-organismen, maar ook de enorme genetische variatie binnen die soorten en de variatie aan ecosystemen waarvan ze deel uitmaken, van weiland tot wetland, van rivier tot estuarium en van bos tot woonwijk. Het gaat dus lang niet alleen over bloemen, bomen, koralen en aabare beesten. Het begrip omvat het totaalpakket aan levende organismen en systemen – en de interacties daartussen.’⁵ Met zo’n brede definitie is het best ingewikkeld om te bepalen hoe het er voorstaat met de biodiversiteit. Bij afnemende biodiversiteit gaat het dan ook meestal over een afname in aantallen en diversiteit aan soorten flora en fauna in een bepaald gebied.

Deze achteruitgang wordt veroorzaakt door een optelsom van drukfactoren. Stikstofuitstoot zorgt voor vermisting en verzuring van natuurgebieden, waardoor soorten die baat hebben bij schrale omstandigheden verdwijnen (zie lemma E. Fosfaat, stikstof en methaan in bodem, water en lucht). Verdroging maakt dat natte gebieden als broekbossen en trilvenen hun typische soorten verliezen (zie lemma B. Leven met meer en minder water). Daarnaast raakt de natuur versnipperd: veel leefgebieden zijn zo klein en zo geïsoleerd geraakt dat soorten elkaar niet meer kunnen bereiken. Hierdoor sterven kleine populaties sneller uit. Op het platteland heeft intensieve landbouw geleid tot het verdwijnen van kruidenrijke graslanden, bloemrijke slootkanten en kleine landschapselementen. Tot slot zijn de gevolgen van klimaatverandering steeds zichtbaarder: soorten uit het zuiden breiden zich uit, terwijl soorten die afhankelijk zijn van vochtige omstandigheden het steeds moeilijker krijgen.⁶

Weidevogels en heidesoorten onder druk, goed nieuws voor de otter

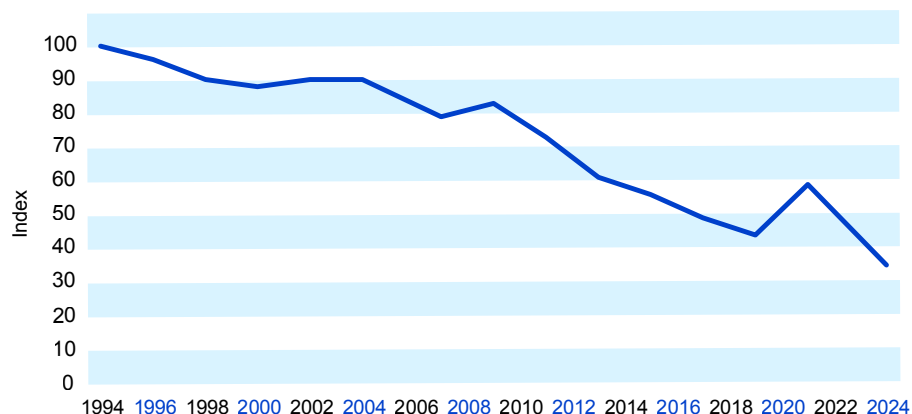
Biodiversiteit is moeilijk te meten. Onderzoekers gebruiken hiervoor de Living Planet Index (LPI). De LPI meet de populatieaantallen van bijna alle soorten broedvogels, reptielen, amfibieën, vlinders en libellen, en van een groot deel van de soorten zoogdieren en zoetwatervissen op basis van meetreeksen

die beginnen in de jaren '90. De keuze van de soorten hangt samen met het voldoende beschikbaar zijn van data. De index geeft veranderingen weer in de biodiversiteit, afhankelijk van hoeveel soorten toenemen en afnemen en de sterkte van hun toe- en afnames. Een stijging van de LPI betekent dat soorten gemiddeld iets meer toenemen dan afnemen. De LPI laat een duidelijke daling zien voor de biodiversiteit aan dieren in Overijssel (Figuur 2). Vooral soorten die hoge eisen stellen aan hun leefgebied hebben het moeilijk.⁷ Denk aan weidevogels als de grutto, Kievit en wulp⁸ (Figuur 3), maar ook aan soorten die op de heide voorkomen zoals het gentiaanblauwtje en de heivlinder. De afname van insecten speelt hierbij een grote rol, omdat vogels die afhankelijk zijn van insecten minder voedsel vinden voor hun jongen. Ook moerasvogels zoals de grote karekiet en de watersnip laten een neergaande trend zien, onder andere door verdroging en achteruitgang van rietkwaliteit.

Figuur 2: Living Planet Index Overijsselse fauna. Bron: Provincie Overijssel (2023)⁹

Toch zijn er ook successen. Soorten die profiteren van warmere temperaturen of van betere waterkwaliteit laten juist een toename zien. De otter is opnieuw geïntroduceerd en uitgegroeid tot een sterke populatie, vooral in noordwest-Overijssel. Ook soorten als de grote zilverreiger, de middelste bonte specht en diverse libellen doen het goed.¹⁰ Dit zijn vaak soorten die zich gemakkelijk verplaatsen en kunnen meeliften op veranderingen in klimaat of landschap.

Figuur 3: Weidevogelstand (index 1994=100). Tweejaarlijkse meting (met uitzondering 2007; tussenpoos van 3 jaar). In deze grafiek zijn de resultaten van een viertal weidevogels opgenomen: de grutto, de Kievit, de tureluur en de scholekster. Bron: Provincie Overijssel (2026)¹¹

Sterke afname plantensoorten in agrarische gebieden en natte natuur

De trends voor planten lopen sterk uiteen tussen gebieden. In natuurgebieden blijft de flora gemiddeld stabiel tot licht stijgend. Hier blijven de omstandigheden vaak gunstiger en wordt beheer uitgevoerd dat bijdraagt aan soortenrijke vegetatie. In het boerenland is de situatie minder gunstig voor de biodiversiteit. De flora staat daar al jaren onder grote druk. Plantenrijke sloten, dijkes en greppels verdwijnen

of worden intensief beïnvloed door bemesting. In 20 jaar tijd is de diversiteit in het agrarisch gebied met ongeveer 25% afgenomen.¹² Soorten als dotterbloem en echte koekoeksbloem zijn inmiddels zeldzaam geworden in grote delen van het boerenland.

Ook in natte gebieden als de Wieden en Weerribben worden belangrijke veranderingen zichtbaar. Door verzuring en invloed van regenwater groeien veenmossen steeds sterker door, waardoor soortenrijke trilvenen langzaam veranderen in soortenarme veenmosrietlanden. Verschillende zeldzame planten die op de Rode Lijst van met uitsterven bedreigde soorten staan, verdwijnen hierdoor. Tegelijkertijd worden er nog steeds zeer zeldzame soorten gevonden, wat laat zien dat het gebied nog steeds grote waarde heeft.

Zoektocht naar nieuwe omgang met natuur

Het verhaal van het korhoen roept een fundamentele vraag op: moeten we het verdwijnen van soorten accepteren, of proberen we ze koste wat kost te behouden? Hier bestaat geen eenvoudig antwoord op. Het raakt aan diepgewortelde ideeën over natuur en aan de vraag welke verantwoordelijkheid wij als samenleving voelen. In het Antropoceen, zo laat Albert Faber zien, is de scheiding tussen mens en natuur niet langer houdbaar. Mensen zijn een geologische kracht geworden die de planeet actief mee vormgeeft, van landschappen en ecosystemen tot klimaat en biodiversiteit.¹³ Dit maakt natuurbeleid een ethische afweging over hoe wij ons verhouden tot de niet-menselijke natuur binnen een mede door ons gemaakte wereld. Voor sommigen staat het verdwijnen van het korhoen symbool voor verlies van iets wat ons landschap en onze identiteit vormde. Voor anderen laat het zien dat ecosystemen nu eenmaal veranderen, en dat niet alles bij het oude kan blijven in een dynamisch landschap.¹⁴

Toch is duidelijk dat de waarde van natuur meer omvat dan moraliteit, sentiment of schoonheid alleen. De waarde van natuur laat zich moeilijk in geld uitdrukken,

maar biodiversiteit heeft ook een belangrijke economische dimensie. En die reikt veel verder dan recreatie en toerisme. Volgens het IPBES (een intergouvernamenteel, onafhankelijk platform dat wetenschappelijke kennis op het gebied van biodiversiteit samenbrengt) vormt natuur het onzichtbare fundament onder vrijwel alle economische activiteit: bossen, wateren, bodems, bestuivers, micro-organismen en genetische diversiteit samen maken het leven (en daarmee onze economie) überhaupt mogelijk.¹⁵

Alle bedrijven, in alle sectoren, zijn afhankelijk van biodiversiteit, zo stelt het IPBES.¹⁶ Natuur levert die diensten op drie manieren. Allereerst is er de materiële basis van onze economie: grondstoffen, voedsel, hout, energie, drinken, vezels, medicijnen. Alles wat we delven, oogsten of telen, komt voort uit levende natuur of uit processen die door de natuur mogelijk worden gemaakt. Daarnaast zijn er de regulerende functies: de natuur zuivert onze lucht, filtert water, houdt het klimaat stabiel, bestuift gewassen, reguleert waterstromen en voorkomt overstromingen en erosie. Tot slot biedt natuur niet-materiële waarde: recreatie, inspiratie, welzijn, gezondheid, culturele identiteit en kennis. Buiten zijn in de natuur vermindert stress, nodigt uit tot bewegen en draagt bij aan mentale gezondheid.

Risico's van biodiversiteitsverlies

Het verlies van biodiversiteit tast deze basis aan. Biodiversiteitsverlies leidt tot systemische risico's: kettingreacties waarbij ecosystemen minder veerkrachtig worden, oogsten mislukken, grondstoffeprijzen stijgen, heftig weer schade veroorzaakt en waardevolle diensten als bestuiving, waterregulatie of kustbescherming wegvallen. Financiële instellingen, verzekeraars en centrale banken waarschuwen al jaren dat het verlies van biodiversiteit een van de grootste economische risico's is voor het komende decennium.¹⁷

Ook veiligheidsdiensten herkennen deze risico's. De nationale veiligheidsanalyse van het Verenigd Koninkrijk laat zien dat wereldwijd biodiversiteitsverlies niet

alleen een ecologisch probleem is, maar een directe bedreiging vormt voor de veiligheid.¹⁸ Het VK concludeert dat ecosystemen overal ter wereld snel achteruitgaan en dat alle kritieke ecosystemen op een pad richting mogelijke instorting zitten. Dit kan leiden tot mislukte oogsten, voedseltekorten, waterstress, extreme weersomstandigheden, nieuwe infectieziekten en verstoringen van mondiale handelsketens. Hoewel deze analyse zich richt op mondiale ecosystemen, laat het zien dat natuur en biodiversiteit meer zijn dan we in eerste instantie misschien geneigd zijn te denken.

Juridisering van natuurbescherming

De provincie heeft een juridische verplichting om soorten te beschermen en populaties in stand te houden. De bescherming van het korhoen vindt dan ook plaats binnen bredere kaders van natuurbeleid. De Sallandse Heuvelrug maakt deel uit van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) en is aangewezen als Natura 2000-gebied. Daarmee is het gebied onderworpen aan Europese en nationale regelgeving die gericht is op het behoud van specifieke natuurwaarden en soorten, zoals de Natuurherstelverordening en de Vogel- en Habitatrichtlijn.

Deze juridische verankering is niet toevallig ontstaan. Natuur concurreert met andere functies, zoals woningbouw, infrastructuur, landbouw en energieopwekking. In die context blijkt dat de belangen van natuur zonder aanvullende bescherming vaak moeilijk overeind blijven.¹⁹ Wet- en regelgeving zijn ontwikkeld om achteruitgang te voorkomen en natuur een stevigere positie te geven.

Juridisering speelt een steeds grotere rol in natuurbescherming. Burgers en organisaties stappen naar de rechter wanneer vergunningen, toezicht of beleid tekortschieten. In de praktijk wordt natuurbescherming daardoor vaak ervaren als een juridisch en procedureel vraagstuk, met regels, toetsingen en vergunningstrajecten. Volgens de Raad van de leefomgeving en infrastructuur (Rli) is dat niet vreemd in een rechtsstaat, maar het wordt problematisch wanneer

die rechtspraak eigenlijk gaten moet dichten die politiek en bestuur hebben laten vallen.²⁰ Door een gebrek aan implementatie van Europese regels grijpt de rechter steeds vaker in. Daarnaast is er een gebrek aan toezicht, waardoor rechtszaken nodig zijn om natuurbescherming af te dwingen. Ook is het natuurbeleid zo complex geworden dat toetsing door rechters vaker tot problemen leidt.

Rechten voor de natuur

Het idee om natuur juridische rechten te geven, krijgt wereldwijd steeds meer aandacht. Vaak vanuit het voorbeeld van de Whanganui-rivier in Nieuw-Zeeland, die in 2017 een eigen rechtspersoonlijkheid kreeg.²¹ Ook in Overijssel groeit de belangstelling. In Deventer adviseerde de Klimaatraad, een burgerberaad van honderd inwoners, om te onderzoeken hoe natuur juridisch sterker kan worden vertegenwoordigd.²² De gemeente verkent nu de mogelijkheden. Het project ‘Stem van de IJssel’, geïnitieerd door Overijsselaars Jan Barwegen en Wim Eikelboom, verkent hoe de rivier een eigen stem kan krijgen in besluitvorming.²³ Uit onderzoek van de Universiteit Wageningen blijkt dat zonder wetswijziging de natuur zelf geen rechten kan krijgen binnen de huidige wetgeving, maar dat de Omgevingswet wel ruimte biedt om natuur sterker te verankeren in lokaal beleid, bijvoorbeeld via adviescommissies of regels in omgevingsplannen.²⁴

Naar een natuurinclusieve samenleving

Ondanks de juridische bescherming gaat het niet goed met de natuur. De Rli concludeerde in 2022 dat het natuurbeleid in Nederland te smal is ingestoken: het richt zich te veel op het beschermen van aangewezen gebieden, en te weinig op de processen en activiteiten daarbuiten die grote invloed hebben op natuurkwaliteit.²⁵ Daardoor heeft de natuur vaak een zwakke positie bij economische en politieke afwegingen.

Die koppeling met ander beleid is belangrijk omdat veel natuur en biodiversiteit, ook in natuurgebieden, juist onder druk staan door activiteiten buiten natuurgebieden. Zo liggen in de Kop van Overijssel veel kwetsbare gebieden. Relatief kleine ontwikkelingen kunnen daar een groot effect hebben, doordat bijvoorbeeld ecologische relaties tussen natuurgebieden verloren gaan.

De Rli pleit daarom voor een natuurinclusieve samenleving: een manier van denken waarin natuur een vanzelfsprekend onderdeel is van ruimtelijke inrichting, landbouw, stedelijke ontwikkeling en dagelijks gebruik van de omgeving. Daarbij moet worden opgemerkt dat, hoewel een natuurinclusieve samenleving voor velen heel positief klinkt, dit niet altijd makkelijk is. Dat zien we bijvoorbeeld bij de discussies over de wolf, of het verhogen van het waterpeil ten behoeve van de natuur.²⁶

Land sharing en sparing

In het debat over natuurbescherming zijn er dan ook verschillende ideeën over hoe dat natuurinclusief samenleven eruit moet zien. Vaak wordt dat gebracht als een debat tussen twee kampen: inzetten op land *sparing* – grotere, aaneengesloten natuurgebieden met intensiever gebruik daarbuiten – of juist land *sharing*, waarbij natuur en menselijke functies meer verweven zijn in één landschap.²⁷ Een verkenning van het Planbureau voor de Leefomgeving laat zien dat beide scenario's – als deze *in extremis* worden doorgevoerd – in theorie kunnen bijdragen aan het binnen bereik brengen van natuur- en waterkwaliteitsdoelen (zie lemma C. [Waterkwaliteit in de hoofdrol](#)), maar dat ze heel verschillende ruimtelijke keuzes en maatschappelijke gevolgen hebben.²⁸ Zo is voor *land sparing* een strikte ruimtelijke ordening en hoogtechnologische innovatie nodig, en vergt *land sharing* het verweven van landbouw en natuur door extensivering en agrarisch natuurbeheer.

Het debat tussen deze twee kanten klinkt alsof er een keuze moet worden gemaakt voor een van de twee, maar ook een combinatie is mogelijk en ligt

misschien ook wel meer voor de hand. Sommige soorten en ecosystemen hebben robuuste, grote aaneengesloten natuurgebieden nodig om te kunnen overleven. Denk aan heideflora en -fauna, moerasvogels of bosfauna die niet goed gedijen in een versnipperd landschap. Voor zulke soorten is het essentieel om ruimte te reserveren voor natuur met minimale verstoring. Daarbij speelt ook het internationaal vaak genoemde idee dat ongeveer 30% van het landoppervlak aan natuur moet worden gewijd om biodiversiteit duurzaam te kunnen behouden. Dit sluit aan bij het Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework (2022), waarin landen (waaronder Nederland) hebben afgesproken om tegen 2030 ten minste 30% van land en zee te beschermen.²⁹

Dat betekent echter niet dat die 30% moet bestaan uit volledig afgesloten 'wildernis', en dat de overige 70% intensief kan of moet worden benut. Juist in het resterende landschap kan *land sharing* een optie zijn om natuurwaarden te beschermen én ruimte te bieden aan menselijke activiteiten. Een veelgehoorde manier om die natuurinclusieve benadering vorm te geven is het versterken van de groenblauwe dooradering: het netwerk van houtwallen, bermen, slootkanten, poelen, kleine bosjes, waterlopen en kruidenrijke graslanden dat het landschap dooradert.³⁰ Dit fijnmazige netwerk vormt de 'haarvaten' van de biodiversiteit. Deze groenblauwe dooradering staat onder druk: uit onderzoek van de Volkskrant bleek dat er op grote schaal op vermoedelijk illegale wijze sloten worden gedempt in agrarisch gebied.³¹ Ook verdwijnen bomen, houtwallen en heggen nog steeds op grote schaal uit het Overijssels landschap, zonder dat daarop wordt gehandhaafd.³²

Sparing en *sharing* kunnen elkaar dus aanvullen: grotere natuurgebieden zorgen voor behoud van kwetsbare soorten, terwijl een natuurinclusief landschap zorgt dat biodiversiteit overal kan meeliften, ook buiten de formele natuurgebieden. Zo gaat een goed aangelegd zonneveld goed samen met landbouw, bevordering van biodiversiteit of recreatie. In Hengelo, Gelderland, is bijvoorbeeld een zonnepark aangelegd dat ook een recreatie- en natuurgebied is.³³

De natuur past zich aan mensen aan

Dat dieren zich moeten aanpassen aan de omgeving waarin ze leven, is geen nieuw idee. Toch blijkt de natuur zich in sommige gevallen wonderbaarlijk goed aan te kunnen passen aan de menselijke omgeving. Zo zou je meer kans hebben om vossen te zien in Londen dan op het Engelse platteland. Naar schatting dwalen er zo'n 10.000 wilde vossen door de stad. Uit onderzoek blijkt dat stadsvossen zelfs zo zijn geëvolueerd dat zij een andere vorm snuit en kleiner brein hebben.³⁴ In Zandvoort is de populatie damherten zo groot geworden dat er 12 jaar lang een speciaal hek geplaatst werd op een nieuw aangelegd ecoduct.³⁵ De damherten leverden zoveel overlast op dat NH Nieuws kopte: 'Zandvoort geteisterd door 'hangherten''.³⁶ Ook de terugkeer van de wolf in Nederland maakt duidelijk dat dieren zich steeds meer aanpassen aan een menselijke omgeving. Zo leek wolf Bram op de Utrechtse Heuvelrug veel minder schuw voor mensen dan gebruikelijk is voor wolven.³⁷ Al deze voorbeelden laten zien: het samenleven van mens en dier krijgt nieuwe vormen, die vragen om aanpassingen. Al is niet iedereen het eens over wie zich moet aanpassen en hoe.

Tegen deze achtergrond krijgt ook het verhaal van het korhoen een bredere betekenis. Wat begon als een voorbeeld van één soort in één gebied, maakt duidelijk dat vraagstukken rond biodiversiteit niet alleen gaan over specifieke natuurgebieden, maar over het landschap als geheel. De situatie van het korhoen laat zien hoe soorten kunnen samenhangen met ruimtelijke en ecologische omstandigheden binnen én buiten beschermde gebieden.

Zo vormt het korhoen, naast een specifieke ecologische casus, ook een illustratie van de bredere uitdaging waar Overijssel voor staat: hoe verschillende onderdelen van het landschap, zoals natuurgebieden, landbouwgronden, watergangen en bebouwde omgeving, met elkaar verbonden zijn. Decentrale overheden spelen een belangrijke rol in het vormgeven van die samenhang.

Relevantie voor decentrale overheden

Decentrale overheden bepalen voor een groot deel hoe het landschap in Overijssel eruitziet, niet alleen in de officiële natuurgebieden, maar juist ook in het omringende landschap. Veel soorten zijn immers afhankelijk van een grotere leefruimte dan alleen het beschermde gebied: ze vinden voedsel of schuilgelegenheid langs watergangen, in bermen, op erven, in stadsranden en in agrarische percelen.

De provincie speelt daarbij een richtinggevende rol. Zij maakt keuzes over de inrichting van het landelijk gebied, de landbouwstructuur, het Natuurnetwerk Nederland en gebiedsprogramma's zoals Toekomst voor ons Platteland.³⁸ Via deze instrumenten kan de provincie bepalen waar natuurgebieden worden beschermd of uitgebreid, en hoe verschillende functies in het landschap zich tot elkaar verhouden.

Waterschappen vullen dit aan vanuit hun verantwoordelijkheid voor waterbeheer. Waterpeilen, waterkwaliteit, het beheer van sloten en beken en de aanleg van natuurvriendelijke oevers beïnvloeden in belangrijke mate de omstandigheden waarin planten en dieren buiten natuurgebieden kunnen voorkomen. In een provincie waar veel natuurtypen sterk afhankelijk zijn van de waterhuishouding, heeft dit zichtbaar effect op de mogelijkheden voor soorten in het bredere landschap.

Klik hier en lees meer over:

- [**A** Alles komt samen in de ruimte](#)
- [**C** Waterkwaliteit in de hoofdrol](#)
- [**E** Stikstof, fosfaat en methaan in bodem, water en lucht](#)
- [**J** Ruimte voor ontmoeting](#)

- ¹ Roeliene, B. (30 januari 2026). [Waarom het maar niet lukt om de Sallandse korhoenders te redden](#). National Geographic. Geraadpleegd op 24 februari 2026.
- ² KennisHub Overijssel (11 juli 2024). [Veranderende biodiversiteit van Overijssel](#). Geraadpleegd op 24 februari 2026.
- ³ Staatsbosbeheer (10 augustus 2022). [Laten we het korhoen in Nederland uitsterven of niet?](#) Geraadpleegd op 24 februari 2026.
- ⁴ Provincie Overijssel (2023). [Staat van de Biodiversiteit in Overijssel 2023](#).
- ⁵ Sukkel, W., Hiemstra, S.J., Murk, A.J., Coolen, J.W.P., Nel, J.L., Van Rooij, S.A.M. en Snep, R.P.H. (25 juni 2024). [Biodiversiteit](#). WUR. Geraadpleegd op 24 februari 2026.
- ⁶ Provincie Overijssel (2023). [Staat van de Biodiversiteit in Overijssel 2023](#).
- ⁷ Provincie Overijssel (2023). [Staat van de Biodiversiteit in Overijssel 2023](#).
- ⁸ Provincie Overijssel (4 februari 2026). [Overijssel in Cijfers](#). Geraadpleegd op 24 februari 2026.
- ⁹ Provincie Overijssel (2023). [Staat van de Biodiversiteit in Overijssel 2023](#).
- ¹⁰ Provincie Overijssel (2023). [Staat van de Biodiversiteit in Overijssel 2023](#).
- ¹¹ Provincie Overijssel (4 februari 2026). [Overijssel in Cijfers](#). Geraadpleegd op 24 februari 2026.
- ¹² Provincie Overijssel (2023). [Staat van de Biodiversiteit in Overijssel 2023](#).
- ¹³ Faber, A. (2018). De Gemaakte Planeet: Leven in het Anthropoceen. Amsterdam University Press.
- ¹⁴ Spraakmakers (23 januari 2026). [Moeten we het verwijderen van de korhoen uit Nederland niet gewoon accepteren?](#) NPO Radio 1. Geraadpleegd op 24 februari 2026.
- ¹⁵ Matt, J., Polasky, S., Ximena, R., Brooks, S., Ingram, J.C., Von Hase, A., Egoh, B., Kohsaka, R., Kulak, M., Leach, K., Loyola, R., Mandle, L., Rogriguez Osuna, V., Schaafsma, M. & Sonter, L. (2026). [IPBES Business and Biodiversity Assessment: Summary for Policymakers](#). IPBES.
- ¹⁶ Matt, J., Polasky, S., Ximena, R., Brooks, S., Ingram, J.C., Von Hase, A., Egoh, B., Kohsaka, R., Kulak, M., Leach, K., Loyola, R., Mandle, L., Rogriguez Osuna, V., Schaafsma, M. & Sonter, L. (2026). [IPBES Business and Biodiversity Assessment: Summary for Policymakers](#). IPBES.
- ¹⁷ World Economic Forum (2026). [Global Risks Report 2026](#).
- ¹⁸ HM Government (2026). [National security assessment - Global biodiversity loss ecosystem collapse and national security](#).
- ¹⁹ Kuiper, R., Rijken, B., Blom, W., Van Bommel, B. en Spoon, M. (2021). [Pilot Planmonitor NOVI 2021 - Mogelijke toekomstige woon- en werklocaties: risico's voor kwetsbare gebieden. Planbureau voor de Leefomgeving](#).
- ²⁰ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (2024). [Met recht balanceren: juridisering in de leefomgeving](#).
- ²¹ Wijers, M. (28 april 2025). [Nieuw-Zeelandse rivier met rechten inspiratie voor wereldwijde beweging](#). NOS. Geraadpleegd op 13 maart 2026.
- ²² Stichting Rechten voor de Natuur (z.d.). [Initiatieven](#). Geraadpleegd op 13 maart 2026.
- ²³ Onze IJssel (z.d.). [Stem van de IJssel](#). Geraadpleegd op 13 maart 2026.
- ²⁴ Baayen, R.P. (18 december 2025). [Rechten van de natuur: Hoe vindt de natuur een plek aan de bestuursafdeling?](#) WUR. Geraadpleegd op 13 maart 2026.
- ²⁵ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (2022). [Natuurinclusief Nederland: natuur overal en voor iedereen](#).
- ²⁶ Van Raaij, L. (26 februari 2026). [Omwonenden woest op provincie: kelders lopen vol en 'lijken komen boven drijven' door natte natuurplannen](#). Tubantia. Geraadpleegd op 26 februari 2026.
- ²⁷ Baudron, F., Govaerts, B., Verhulst, N., McDonald, A. en Gérard, B. (2021). [Sparing or sharing land? Views from agricultural scientists](#). Biological Conservation 259.
- ²⁸ Van der Esch, S., Vink, M., Van der Zanden, E., Van Hinsberg, A., Pouwels, R., Bozeman, D., Van Bussel, L., Gies, E., Van den Roovaart, J., Rutledge, D. en Schulte-Uebbing, L. (2025). [Landbouw- en Natuurverkenning: naar een nieuwe balans tussen landbouw en natuur in 2050](#). Planbureau voor de Leefomgeving.
- ²⁹ UNEP (19 december 2022). [Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework](#). Geraadpleegd op 26 februari 2026.
- ³⁰ Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (z.d.). [Groenblauwe dooradering van het landschap](#). Geraadpleegd op 27 februari 2026.
- ³¹ Frijters, S. en Verwiel, E. (6 maart 2026). [Hoe de sloten in Nederland verdwijnen](#). De Volkskrant. Geraadpleegd op 10 maart 2026.
- ³² Daalder, J. (12 maart 2026). [Sluipenderwijs verdwijnen er jaarlijks twaalfduizend bomen van het Overijsselse platteland](#). Follow the Money. Geraadpleegd op 12 maart 2026.
- ³³ [Solarpark de Kwekerij](#). Geraadpleegd op 26 februari 2026.
- ³⁴ Parsons, K.J., Rigg, A., Conith, A.J., Kitchener, A.C., Harris, S. en Zhu, H. (2020). [Skull morphology diverges between urban and rural populations of red foxes mirroring patterns of domestication and macroevolution](#). Proceedings Biological Science 287 (1928).
- ³⁵ Korzec, M. (3 december 2025). [Zandvoortse herten na twaalf jaar eindelijk over eigen ecoduct afschot blijft](#). NH Nieuws. Geraadpleegd op 27 februari 2026.
- ³⁶ NH Nieuws (6 januari 2017). [Zandvoort geteisterd door 'hangherten': "Ze willen niet terug naar de duinen"](#). Geraadpleegd op 26 februari 2026.
- ³⁷ Provincie Utrecht (9 juli 2025). [Provincie Utrecht verleent vergunning voor doden wolf](#). Geraadpleegd op 26 februari 2026.
- ³⁸ Provincie Overijssel (z.d.). [Toekomst voor ons Platteland](#). Geraadpleegd op 27 februari 2026.

Een reductie van 55% in de uitstoot van broeikasgassen in 2030 ten opzichte van 1990, en in 2050 naar nul netto-uitstoot: dat is de doelstelling waarmee de Nederlandse Klimaatwet het Klimaatakkoord van Parijs (2015) uitwerkt.¹ Om dit te realiseren, zijn er grote veranderingen nodig in de energievoorziening in Nederland. De energietransitie richt zich op het verminderen van het gebruik van fossiele brandstoffen, vooral door de overgang naar hernieuwbare energiebronnen. Naast klimaatverandering is ook de internationale afhankelijkheid van de Nederlandse energievoorziening een reden voor zorg.² Op het moment van schrijven van dit stuk, eind april 2026, uit zich dat in de sterk oplopende kosten voor energie als gevolg van geopolitieke spanningen. Naast maatregelen voor compensatie van een hogere energierekening voor huishoudens en bedrijven, deed kabinet-Jetten op 20 april 2026 ook voorstellen voor het vergroten van de weerbaarheid van de Nederlandse energievoorziening: door het verminderen van de vraag naar energie en de overstap naar niet-fossiele energie te ondersteunen.³

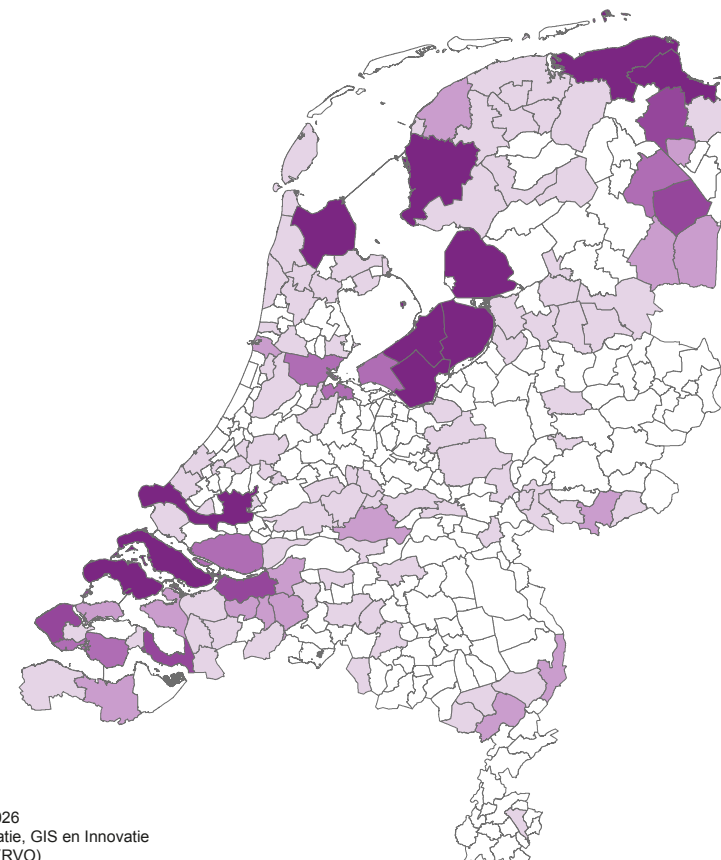
Ondanks jarenlange zorgen over – en aandacht voor – de toekomst van de energievoorziening in Overijssel, Nederland en de wereld, gaat de energietransitie minder snel dan gehoopt. Nu 2030 nadert, lijkt de kans dat de doelstellingen voor dat jaar gehaald gaan worden heel klein, blijkt uit de jaarlijkse Klimaat en Energieverkenning van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). Het Planbureau verwacht dat de CO₂-reductie in 2030 tussen de 44 en 52% zal liggen, waarmee de wettelijke doelstelling van 55% buiten bereik blijft.⁴

Ook Overijssel lijkt de eigen doelstellingen niet te gaan halen. De provincie heeft haar beleid voor zonne- en windenergie veranderd. Het aandeel windenergie in de doelen is verhoogd naar 60%. Hierdoor moeten eerder gemaakte plannen worden aangepast, waardoor de doelen voor 2030 zeer waarschijnlijk niet zullen worden

gerealiseerd.⁵ Vergeleken met andere provincies heeft Overijssel relatief weinig windenergie op land (Figuur 1).⁶ De doelstellingen voor zonne-energie lijken met de huidige plannen wel te worden gehaald.⁷

Megawatt

- < 30
- 30 < 60
- 60 < 90
- 90 < 120
- ≤ 120
- Onbekend

Nummer: 260167
 Datum: 20 - 04 - 2026
 Team Data, Informatie, GIS en Innovatie
 Bron: Monitor Wol (RVO)

Figuur 1: Gerealiseerd vermogen windenergie op land per gemeente. Bron: RVO⁸

Op landelijk niveau lijken de ambities voor opwekking van duurzame elektriciteit in 2030 zoals neergelegd in doelstellingen voor Regionale Energiestrategieën (RES) wel gehaald te worden. Maar het PBL constateert ook dat de vertragingen bij veel windprojecten problemen kunnen opleveren voor het halen van de doelstellingen.⁹ Het PBL ziet veel voordelen van een regionale aanpak van de energietransitie en stelt dat er vooral nog kansen liggen bij het versterken van de samenhang tussen regionale energievoorziening en ruimtelijke gebiedsontwikkeling.

Een grote uitdaging voor het realiseren van de doelstellingen uit de Klimaatwet is dat het niet eenvoudig lijkt om de vraag naar energie zelf te verlagen. Dat betekent niet dat er geen vooruitgang is geboekt met energiebesparing. Sinds 2010 daalt het energieverbruik in Nederland.¹⁰ Maar er zijn zeker nog meer mogelijkheden voor het besparen van energie, vooral in de gebouwde omgeving. Wettelijke verplichtingen, ook voor overheidsinstanties zelf, en subsidieregels voor huiseigenaren, trachten dit te bewerkstelligen.¹¹ Het kabinet-Jetten ziet een verplichting aan verhuurders om hun woningen te isoleren als een belangrijk onderdeel van het vergroten van de weerbaarheid van de Nederlandse energievoorziening.¹²

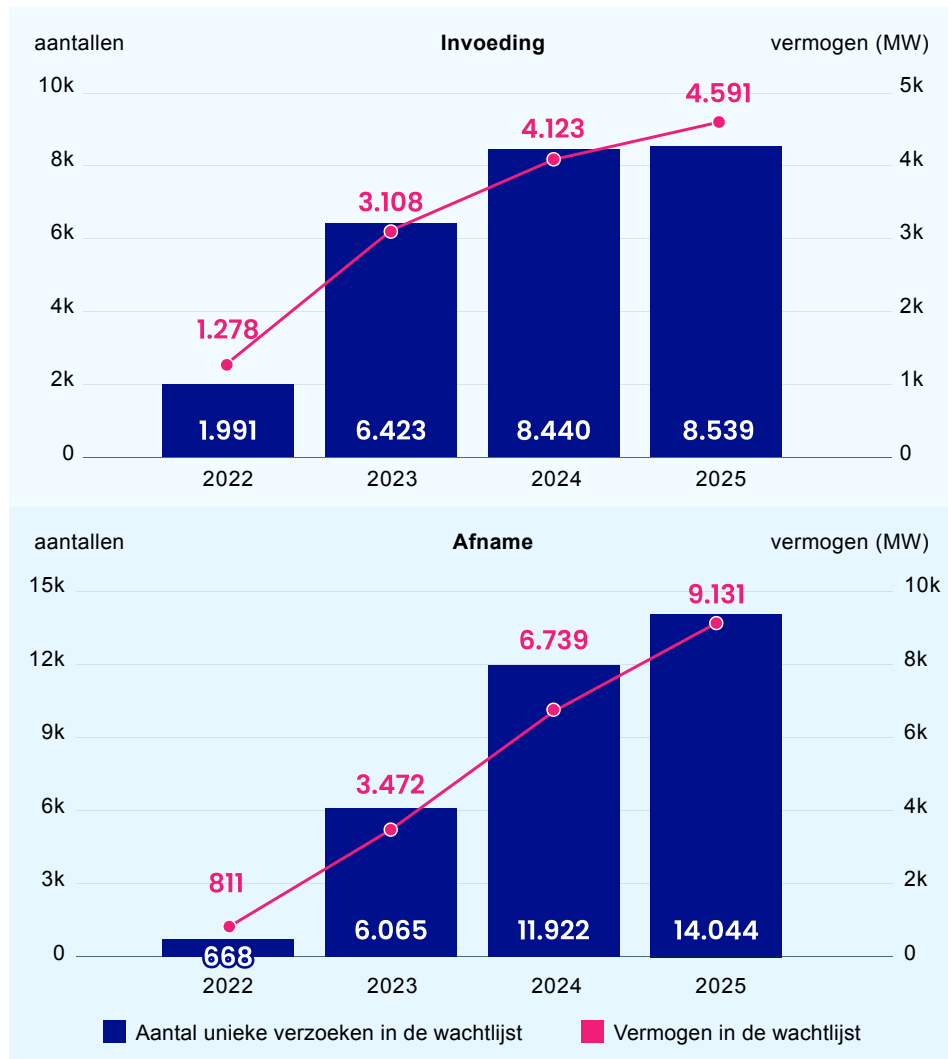
Elektrificatie loopt tegen grenzen aan

Fossiele brandstoffen vervangen door duurzaam opgewekte elektriciteit is lang de kern geweest van het Nederlandse energiebeleid.¹³ Dat betekende veel aandacht voor het opwekken van elektriciteit. In eerste instantie lag de focus op grootschalige windparken, maar na het afsluiten van het Nationale Programma Regionale Energiestrategie kwam er ook aandacht voor decentrale opwekking via zon.¹⁴ Ook is er sterk ingezet op elektrische alternatieven voor gas voor koken en het verwarmen van huizen, en voor benzine en diesel als brandstof voor auto's. Eind 2025 constateerden onderzoekers van het PBL dat de Regionale Energiestrategie geconfronteerd werd met drie verrassingen: het succes van

zonne-energie, het ambitieniveau van regio's en de beperkte capaciteit van het elektriciteitsnetwerk.¹⁵ Die laatste verrassing hangt sterk samen met de eerste twee.

Op het huidige elektriciteitsnetwerk is onvoldoende capaciteit voor het transport van de extra opgewekte elektriciteit. Daarmee is er ook onvoldoende capaciteit voor het leveren van elektriciteit aan nieuwe verbruikers. Er is letterlijk file op het elektriciteitsnet (netcongestie).¹⁶ Dat betekent dat in het overgrote deel van Nederland nu geen of beperkte ruimte is voor het creëren van nieuwe aansluitingen.¹⁷ Met als gevolg dat nieuwe woningen, scholen en zorginstellingen geen elektriciteitsaansluiting kunnen krijgen. Het betekent ook dat ondernemers die willen verduurzamen geen (zwaardere) aansluiting op het elektriciteitsnet kunnen krijgen. En dat projecten voor duurzame energieopwekking niet kunnen worden aangesloten. De oplopende wachtlijsten voor nieuwe aanmeldingen op het elektriciteitsnet geven aan hoe sterk het probleem van netcongestie in de afgelopen drie jaar is gegroeid (Figuur 2). Ook in Overijssel, en specifiek in Twente, leidt de beperkte capaciteit van het elektriciteitsnet tot wachtlijsten.¹⁸

Op lange termijn is netcongestie op te lossen door uitbreiding van het net met dikkere elektriciteitskabels in de grond, extra transformatorhuisjes en nieuwe grote verdeelstations. De Rijksoverheid biedt gemeenten en provincie vanaf begin 2026 extra ondersteuning, in de vorm van projectleiders en juridische ondersteuners voor het versnellen van procedures en ruimtelijke inpassing van dergelijke uitbreidingsprojecten.¹⁹

Figuur 2: Wachtlijsten en nieuwe aanmeldingen op het elektriciteitsnet. Bron: Netbeheer Nederland (2026)²⁰

Daarnaast zijn er maatregelen mogelijk die vooral zijn gericht op het slimmer gebruiken van de beschikbare capaciteit. Met een betere verdeling van die capaciteit gedurende de dag, zijn er meer aansluitingen mogelijk. Hiermee kan netcongestie, die net als in het verkeer vooral op piekmomenten optreedt, mogelijk worden voorkomen.²¹ Slimmer gebruik houdt ook in dat bedrijven, organisaties en functies met een groot maatschappelijk belang voorrang krijgen.²² Uiteraard roept dit vragen op over welke nieuwe (of uitbreiding van bestaande) aansluitingen voorzien in een groot maatschappelijk belang, en welke wat lager op de wachtlijst kunnen worden geplaatst.

Tekorten aan arbeidskrachten

Hoewel er landelijk steeds meer maatregelen worden genomen tegen netcongestie, blijft het tekort aan technisch personeel een groot knelpunt, dat in de toekomst mogelijk nog groter kan worden.²³ Vooral elektrotechnici, ingenieurs, bouwkundig technici en machinemonteurs zijn schaars. Netbeheerders en techniekbedrijven verwachten dat dit tekort verder zal oplopen doordat de verwachte uitstroom groter is dan de instroom vanuit opleidingen. Het opleiden van de meest cruciale en schaarse functies vergt bovendien veel tijd en begeleiding. Omdat (om)scholing van arbeidskrachten minimaal vijf jaar duurt, stellen het PBL en het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) dat de volgorde van investeringen in de energietransitie mogelijk beter kan worden afgestemd op de hoeveelheid en het type arbeidskrachten dat de komende jaren wél beschikbaar is.

Alternatieven voor elektrificatie

Doordat de verduurzaming en het verkleinen van de kwetsbaarheid van de Nederlandse energievoorziening voor geopolitieke onrust via elektrificatie tegen grenzen aanloopt, is er ook groeiende aandacht voor alternatieve duurzame brandstoffen zoals waterstof en groen gas.

Een van de alternatieven waar ook in Overijssel over wordt gesproken is waterstof.²⁴ De realisatie daarvan hangt af van de verdere ontwikkeling van productie en infrastructuur, ook wel de waterstofbackbone genoemd: de landelijke infrastructuur voor waterstof via oude gasleidingen. Dat gaat minder voortvarend dan gepland.²⁵ Op korte termijn is groene waterstof een weinig aantrekkelijk alternatief voor meer generieke toepassingen. Onderzoek zal moeten aantonen welke rol (groene) waterstof op de lange termijn kan spelen in de Nederlandse energievoorziening.

Biomassa kan een rol spelen in de energievoorziening. Mest kan bijvoorbeeld via vergisting worden omgezet in biogas, en kan daarmee een alternatief zijn voor aardgas. Daarmee kan het als groen gas worden ingevoerd in het bestaande gasnet.²⁶ Biogas wordt op dit moment al rendabel ingezet als transportbrandstof en is daarmee een alternatief voor elektrisch rijden.²⁷ De biogas-hub in Noord-Deurningen laat ook zien dat een kleinschalige decentrale oplossing (van 6 boeren) kansen kan bieden om lokaal en duurzaam groen gas te produceren voor de buurt.²⁸ Plannen voor nieuwe kleinschalige mestvergisting in Overijssel lopen echter tegen vergunningverleningsproblemen aan, als gevolg van het achterblijven van stikstofreductie in de nabijheid van natuurgebieden.²⁹

Focus op functie: warmte in de mix

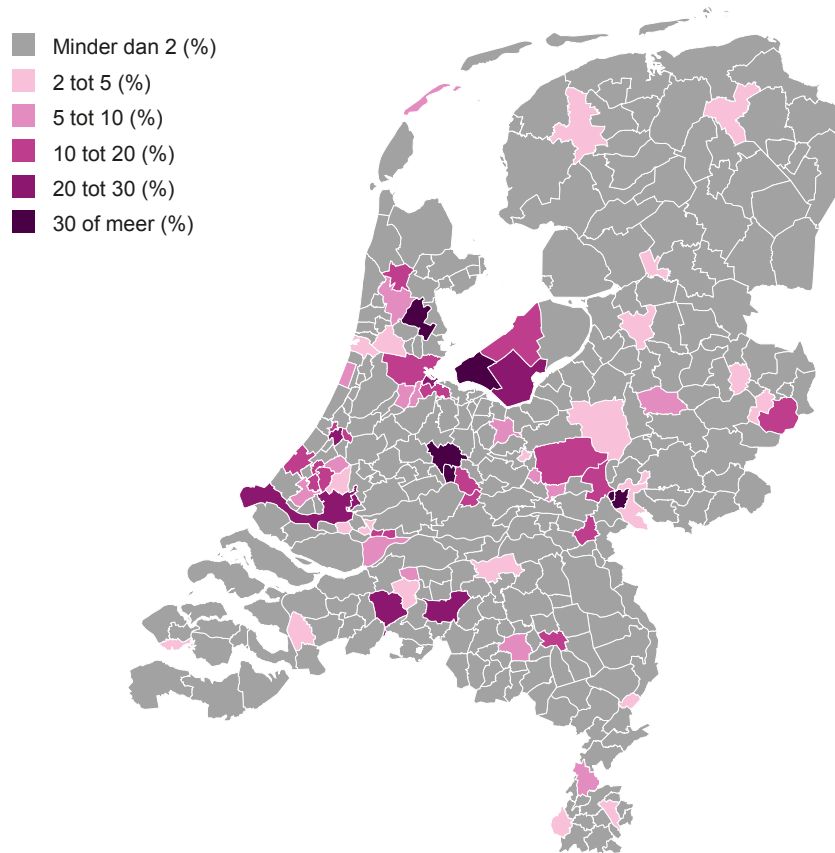
Het verbruik van energie heeft geen nut op zich, maar dient altijd een ander doel. Dat biedt mogelijkheden om nog beter te kijken naar verschillende manieren waarop dat doel kan worden bereikt. Ontwikkelingen in de warmtevoorziening zijn daarvan een mooi voorbeeld. Het is niet de eerste keer dat Nederland een energietransitie wil bewerkstelligen. In de jaren '60 kreeg 80% van de Nederlandse huishouden een gasaansluiting binnen een periode van vijf jaar.³⁰ Aardgas werd daarmee de belangrijkste bron voor de verwarming van huizen. Daar kwam in 2018 een eind aan, toen de verplichting van een aardgasaansluiting voor nieuwbouwhuizen kwam te vervallen. In het in 2019 gesloten Klimaatakkoord kregen gemeenten de opdracht een Transitievisie Warmte op te stellen, voor

wijkgerichte aanpak naar het aardgasvrij maken van alle woningen.³¹ Heel kort door de bocht zijn er twee routes waarmee gemeenten kunnen voorzien in een aardgasvrije warmtevoorziening voor woningen: via een collectief warmtenet of via het stimuleren van individuele warmtevoorziening met warmtepompen.

Warmtenetten zijn vooral geschikt in stedelijke gebieden en kunnen worden gezien als een nieuwe opleving van de in de negentiende eeuw al toegepaste stadsverwarming.³² Het zijn collectieve systemen die gebruikmaken van restwarmte, afvalverbranding of duurzame bronnen zoals geothermie. Het PBL constateerde dat gemeenten de voorkeur geven aan warmtenetten.³³ In Twente worden plannen uitgewerkt voor een grootschalig regionaal warmtenet voor 100.000 woningen, gevoed met warmte van afvalverwerker Twence.³⁴ In West-Overijssel zet de Regionale Energiestrategie in op het ondersteunen van (kleine) collectieve warmtenetten.³⁵

Maar de realisatie van een collectief warmtenet is niet eenvoudig, dus daardoor is het aandeel woningen dat momenteel is aangesloten op een warmtenet laag (Figuur 3). De landelijke ambitie om in 2030 naast de bestaande 600.000 nog eens 500.000 woningen aan te sluiten op een warmtenet wordt hierdoor naar verwachting niet gehaald.³⁶

Met de Wet collectieve warmte, die eind 2025 is aangenomen, krijgen gemeenten de regie en moeten warmtebedrijven voor minimaal 50% in publieke handen zijn.³⁷ Het idee is dat daarmee op grote schaal warmtenetten kunnen worden aangelegd. Overijssel verkent samen met Drenthe een regionaal publiek warmtebedrijf.³⁸

Figuur 3: Aandeel woningen aangesloten op een warmtenet in 2023 (voorlopige cijfers).

Bron: CBS (2025)³⁹

Warmtepompen vormen een individueel alternatief voor aardgasvrije verwarming. Dit zijn elektrische systemen die warmte uit de buitenlucht, bodem of grondwater benutten voor het verwarmen van woningen en kraanwater. Het Rijk stimuleert

de toepassing via subsidies en meerjarige beleidsprogramma's, met als doel om richting 2030 een miljoen (hybride) warmtepompen in bestaande woningen te realiseren. De afgelopen jaren nam het aantal warmtepompen toe, mede door stijgende gasprijzen en financiële prikkels.⁴⁰ In Overijssel zijn relatief veel woningen met een warmtepomp. Zo was Tubbergen in 2024 de gemeente met het hoogste aandeel warmtepompen, namelijk 17%.⁴¹ Het nadeel van deze route is dat warmtepompen zijn aangesloten op het elektriciteitsnet, en daarmee bijdragen aan de overbelasting van dat net.

Afstemming nodig tussen warmtepompen en warmtenetten

Zowel warmtepompen als warmtenetten bieden een duurzaam alternatief voor aardgas, maar de inzet van beide systemen vraagt om onderlinge afstemming. De overheid stimuleert zowel individuele oplossingen, via subsidies voor warmtepompen, als collectieve oplossingen, via ondersteuning van warmtenetten. De Algemene Rekenkamer constateert dat deze parallelle stimulering kan leiden tot inefficiënties.⁴² In gebieden waar warmtenetten worden ontwikkeld, kunnen gesubsidieerde individuele warmtepompen de businesscase van collectieve systemen onder druk zetten. Wanneer potentiële aansluitingen wegvallen, stijgen de kosten per aansluiting en neemt de benodigde publieke bijdrage toe. Daarmee ontstaat een spanningsveld tussen individuele keuzevrijheid en het optimaal inrichten van het energiesysteem als geheel. Zonder gebiedsgerichte sturing kan dit leiden tot suboptimaal gebruik van publieke middelen en extra druk op het elektriciteitsnet.⁴³

Relevantie voor decentrale overheden

Provincies en gemeenten hebben een grote rol in de energietransitie. Het inpassen van duurzame energiebronnen en het verzwaren van de energie-infrastructuur heeft grote invloed op de ruimte. Daardoor is de energietransitie verschoven van

een vooral technische en economische opgave naar een steeds nadrukkelijker ruimtelijk vraagstuk.⁴⁴ Decentrale overheden zorgen voor de ruimtelijke inpassing van grote energieprojecten en de afstemming met andere opgaven, zoals woningbouw en landbouw.

Naast een ruimtelijk vraagstuk, is de energietransitie ook een verdelingsvraagstuk. Op korte termijn moeten keuzes worden gemaakt over wie en wat voorrang krijgt bij een aansluiting op het elektriciteitsnet. Voor de iets langere termijn maken decentrale overheden keuzes over welke projecten voor energieopwekking en energie-infrastructuur voorrang krijgen.⁴⁵ Dat gebeurt onder andere in de Regionale Energiestrategieën.⁴⁶ Tot slot moeten overheden in de eigen bedrijfsvoering beslissingen nemen over energieverbruik en -opwek. Zo kunnen waterschappen ook energie produceren via rioolwaterzuiveringsinstallaties.⁴⁷

Klik hier en lees meer over:

I Aandacht voor huurwoningen

K Is productiviteit een probleem?

L Herwaardering van praktisch werk

O AI en duurzaamheid

- ¹ Informatiepunt Leefomgeving (z.d.). [Nationale afspraken en wetgeving klimaatmitigatie](#). Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ² Van der Linde, C. (22 januari 2026). [Energietransitie maakt Nederland geopolitiek kwetsbaar](#). Economisch Statistische Berichten 111 (4853S), p.25.
- ³ Rijksoverheid (20 april 2026). [Kamerbrief Acties Weerbaarheid Energieschok](#), p.3.
- ⁴ Planbureau voor de Leefomgeving (16 september 2025). [Klimaat- en Energieverkenning 2025](#). Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ⁵ Gasper, R. (10 juli 2025). [Voortgangsrapportage Energietafel West-Overijssel](#). RES West-Overijssel. Geraadpleegd op 29 januari 2026; RES Twente (2 april 2025). [Energietrategie Twente](#), p.24.
- ⁶ Regionale Klimaatmonitor (z.d.). [Monitor Wind op Land](#). Geraadpleegd op 9 februari 2026.
- ⁷ RES Twente (z.d.). [De RES in cijfers](#). Geraadpleegd op 5 februari 2026.
- ⁸ Regionale Klimaatmonitor (z.d.). [Monitor Wind op Land](#). Geraadpleegd op 9 februari 2026.
- ⁹ Kool, M. en Van Hoorn, A. (15 december 2025). [Monitor RES 2025: Leren van de Regionale Energiestrategieën voor de ontwikkeling van het toekomstig energiesysteem](#). Planbureau voor de Leefomgeving.
- ¹⁰ CBS (2024). [Nederland in cijfers 2024 - Hoeveel energie gebruikt Nederland?](#) Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ¹¹ Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (18 februari 2026). [Energie-efficiënte overheid](#). Geraadpleegd op 9 februari. Rijksoverheid (z.d.). [Wat verandert er voor u in 2026?](#) Geraadpleegd op 9 februari 2026.
- ¹² Rijksoverheid (20 april 2026). [Kamerbrief Acties Weerbaarheid Energieschok](#), p.17.
- ¹³ Kool, M. en Van Hoorn, A. (15 december 2025). [Monitor RES 2025: Leren van de Regionale Energiestrategieën voor de ontwikkeling van het toekomstig energiesysteem](#). Planbureau voor de Leefomgeving, p.9.
- ¹⁴ Nationaal Programma Regionale Energiestrategie (z.d.). [Nationaal Programma Regionale Energiestrategie](#). Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ¹⁵ Kool, M. en Van Hoorn, A. (15 december 2025). [Monitor RES 2025: Leren van de Regionale Energiestrategieën voor de ontwikkeling van het toekomstig energiesysteem](#). Planbureau voor de Leefomgeving, p.9-10.
- ¹⁶ Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (2026). [Wat is netcongestie?](#) Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ¹⁷ Netbeheer Nederland (z.d.). [Capaciteitskaart](#). Geraadpleegd op 9 februari 2026
- ¹⁸ TenneT (4 december 2025). [Beperkt capaciteit voor opgewekte stroom in Overijssel](#). Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ¹⁹ Rijksoverheid (8 januari 2026). [Nieuwe maatregelen om stroomnet sneller uit te breiden per 1 januari van start](#). Geraadpleegd op 21 april 2026.

- ²⁰ Netbeheer Nederland (6 oktober 2025). [Stand van de Uitvoering halfjaarpublicatie 2025](#).
- ²¹ Rijksoverheid (september 2025). [Actualisatie voortgang Landelijk Actieplan Netcongestie](#).
- ²² Autoriteit Consument & Markt (12 december 2026). [Voorrang maatschappelijke projecten blijft mogelijk met nieuwe prioriteringskader](#); VNG (12 december 2025). [Nieuwe ACM-regels: einde voorrang kleinverbruikers op stroomnet](#). Geraadpleegd op 9 februari 2026.
- ²³ Weterings, A., Bakens, J., Thissen, M., Den Nijs, S., Ivanova, O. en Pestel, N. (14 maart 2023). [Tekort aan technici voor de energietransitie vraagt om prioritering in investeringen](#). Planbureau voor de Leefomgeving.
- ²⁴ Zie bijvoorbeeld [H2Hub Twente](#) (z.d.). Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ²⁵ Elzenga, H., Eggink, E. en De Jood, J. (11 maart 2025). [Groene waterstof: de praktische uitdagingen tussen droom en werkelijkheid](#). Planbureau voor de Leefomgeving; Algemene Rekenkamer (december 2025). [Aanleg waterstofnetwerk onder hoge druk](#).
- ²⁶ CBS (8 september 2025). [Hernieuwbare energie in Nederland 2024](#). Geraadpleegd op 9 februari 2026.
- ²⁷ Kalf, A. (9 mei 2025). [Biobrandstoffen als duurzaam en beschikbaar alternatief](#). RTL Transportwereld. Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ²⁸ Coöperatie IJskoud (z.d.). [Coöperatie IJskoud](#). Geraadpleegd op 26 februari 2026.
- ²⁹ Nederlands Centrum Mestverwaarding (3 maart 2025). [Overijssel zet subsidieregeling voor kleine mestvergisters tijdelijk stop](#). Geraadpleegd op 9 februari 2026.
- ³⁰ Van der Steen, P. (27 september 2023). [De succesvolle transitie van kolen naar gas. Historisch Nieuwsblad](#). Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ³¹ Van der Molen, F., Langeveld, J., Herbstritt C., Poorthuis, W. en Hoogervorst N. (2023). [Overzicht transitievisies warmte, signalen obstakels en potentieel](#). Planbureau voor de Leefomgeving.
- ³² Ecorys (mei 2025). [De Warmtetransitie: welk pad slaan we in?:](#) Ennatuurlijk leveringservice (16 mei 2025). [De geschiedenis van warmtenetten](#). Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ³³ Van der Molen, F., Langeveld, J., Herbstritt C., Poorthuis, W. en Hoogervorst N. (2023). [Overzicht transitievisies warmte, signalen obstakels en potentieel](#). Planbureau voor de Leefomgeving.
- ³⁴ Twence (z.d.). [Warmtenet Twente](#). Geraadpleegd op 23 april 2026.
- ³⁵ Energietafel West-Overijssel (z.d.). [Warmte](#). Geraadpleegd op 23 april 2026.
- ³⁶ CBS (9 december 2025). [Verbeterd zicht op warmtenetten](#). Geraadpleegd op 9 februari 2026.
- ³⁷ Rijksoverheid (z.d.). [Meer huizen en gebouwen aansluiten op collectieve warmte](#). Geraadpleegd op 9 februari 2026.
- ³⁸ Provincie Drenthe (9 mei 2025). [Onderzoek naar gezamenlijk warmtebedrijf Drenthe en Overijssel](#). Geraadpleegd op 9 februari 2026.
- ³⁹ CBS (9 december 2025). [Verbeterd zicht op warmtenetten](#). Geraadpleegd op 9 februari 2026.
- ⁴⁰ CBS (17 oktober 2025). [Monitor warmtepompen 2025](#). Geraadpleegd op 9 februari 2026.
- ⁴¹ CBS (17 oktober 2025). [Monitor warmtepompen 2025](#). Geraadpleegd op 9 februari 2026.
- ⁴² Algemene Rekenkamer (4 februari 2025). [Een koud bad voor warmtenetten](#).
- ⁴³ Van der Leun, K., Smit, E., Brosschot, S. en Havinga, L. (13 oktober 2025). [Nationale kosten van warmte voor woningen](#). Common Futures in opdracht van Netbeheer Nederland.
- ⁴⁴ TNO (18 september 2024). [Een sterkere positie voor ruimte in de energietransitie](#). Geraadpleegd op 7 april 2026.
- ⁴⁵ Provincie Overijssel (maart 2025). [Provinciaal Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat Overijssel 2.0](#).
- ⁴⁶ Nationaal Programma Regionale Energiestrategie. [Regionale-energiestrategie.nl](#). Geraadpleegd op 29 januari 2026.
- ⁴⁷ Unie van Waterschappen (23 september 2025). [Waterschappen steeds duurzamer, maar energieneutraliteit in 2025 onder druk](#). Geraadpleegd op 20 april 2026.

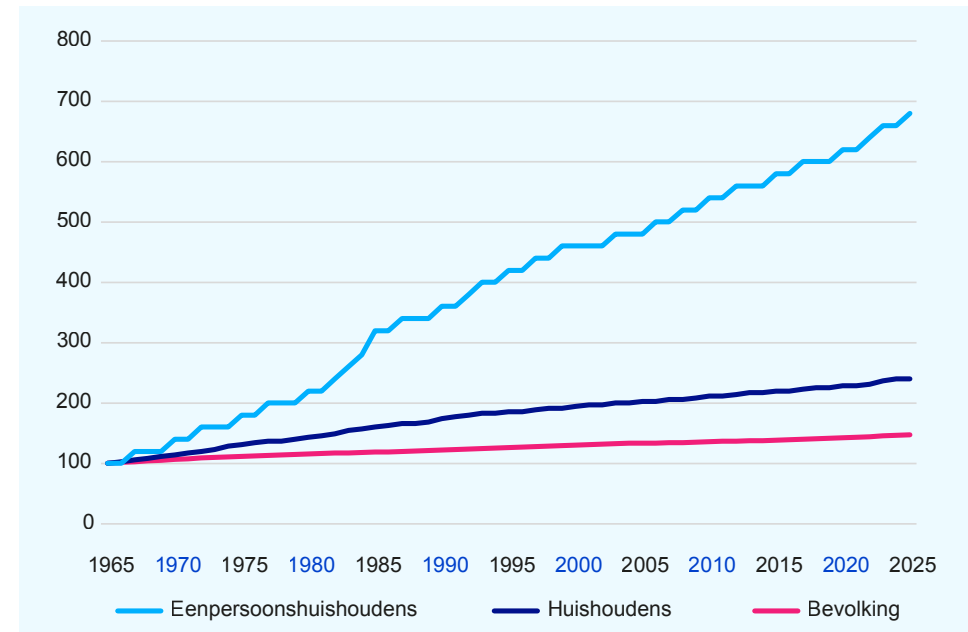
Op veel plekken sluit de woningvoorraad niet aan bij de vraag: er zijn veel grote woningen en veel kleine huishoudens. Dat zorgt voor een mismatch en bijbouwen alleen lost die niet op. Ook in bestaande bouw zijn mogelijkheden om anders om te gaan met de woonruimte die er is. Woningdelen en -splitsen kunnen bijdragen aan het verminderen van het woningtekort, zeker gezien de afnemende grootte van huishoudens en het toenemende aantal eenpersoonshuishoudens. Dat kan voordelig zijn in een land waarin de beschikbare ruimte schaars is. Ook liggen er kansen in het creëren van woonruimte in centrumgebieden.

Een van de oorzaken van de grote druk op de woningmarkt is de toename van het aantal eenpersoonshuishoudens in Nederland.¹ In 2000 bestond een derde van alle huishoudens uit één persoon. In [figuur 1](#) is te zien dat het aantal eenpersoonshuishoudens is toegenomen van 0,5 in 1965 naar 3,4 miljoen in 2025. Deze toename is veel sterker dan de totale toename van bevolking en huishoudens.² In 2025 bestond ongeveer 40% van alle huishoudens uit één persoon.³

Tegelijkertijd worden er nog steeds veel grote woningen gebouwd. Volgens ABN AMRO is er vooral in landelijke gebieden een tekort aan kleine, betaalbare huizen.⁴ De gemiddelde woonoppervlakte per persoon in Nederland is 53 vierkante meter. In Overijssel is dat 54 vierkante meter. Eenpersoonshuishoudens in Overijssel hebben gemiddeld zelfs 93 vierkante meter tot hun beschikking, tegenover een landelijk gemiddelde van 88 vierkante meter.⁵

Door woningen te delen, splitsen of op te toppen kan overtollige ruimte in bestaande woningen beter worden benut. Woningzoekenden komen eerder aan een woning, er hoeven minder woningen te worden gebouwd, en zo blijft er meer ruimte over voor andere dingen. In het coalitieakkoord van het kabinet-Jetten wordt onder andere simpelere regelgeving voor optoppen en splitsen genoemd,

waar mogelijk zelfs vergunningsvrij. Daarnaast wil het kabinet woningdelen en kamerverhuur makkelijker maken.⁶

Figuur 1: Groei bevolking en huishoudens. Bron: CBS⁷

Woningdelen kan op verschillende manieren: door iemand bij je in te laten wonen, via hospitaverhuur, kamerverhuur, een zogenaamd ‘friendscontract’ of via verschillende vormen van woningsplitsing.⁸ Volgens onderzoekers kan woningdelen bovendien zorgen voor verlaging van zorgkosten en woonlasten, energiebesparing en het versterken van sociale verbondenheid.⁹ Het zou onder meer een bijdrage kunnen leveren aan het terugdringen van de CO₂-uitstoot en het tegengaan van eenzaamheid.¹⁰

Verschillende vormen van woningdelen en -splitsen

Platform31 bracht een publicatie uit over verschillende vormen van woningdelen. Hierin worden de volgende vormen beschreven:

1. Iemand bij je in laten wonen, **zonder contract**, soms tegen een kleine vergoeding.
2. **Hospitaverhuur**, waarbij bewoners een of meerdere kamers verhuren. Vaak wordt gedacht dat dit negatieve gevolgen heeft voor bijvoorbeeld huurtoeslag of AOW, maar als het contract goed in elkaar zit, hoeft dat volgens Platform31 niet zo te zijn.¹¹
3. Een **friendscontract**, waarbij iemand een woning aan meerdere afzonderlijke alleenstaanden verhuurt met één huurcontract. De huurders regelen onderling de verdeling van de huurbetaling en zorgen zelf voor een nieuwe huurder, als een van de huurders vertrekt. Huurtoeslag is vaak niet nodig, maar in sommige gevallen wel mogelijk.¹² Platform31 stelde over dit onderwerp een brochure samen met handvatten voor woningcorporaties.¹³
4. **Kamerverhuur**, waarbij een huis aan twee of meer alleenstaanden wordt verhuurd met afzonderlijke huurcontracten. Huurtoeslag is niet mogelijk.
5. **Zachte splitsing**, waarbij een deel van een huis zo wordt verbouwd dat huurders een eigen kamer met sanitair hebben en andere voorzieningen delen, zoals een woonkamer, keuken en tuin. Huurtoeslag is hierbij niet mogelijk.
6. Bij een **bouwkundige splitsing** wordt een huis verdeeld in verschillende zelfstandige woonruimten, met eigen huisnummers. Hier is huurtoeslag wel mogelijk.
7. **Kadastraal/juridisch splitsen** is in de praktijk hetzelfde als bouwkundig splitsen, maar hierbij moet iemand ook langs de notaris. Dit is alleen van belang als na splitsing een of meer van de woningen worden verkocht. Huurtoeslag is hier mogelijk.¹⁴

Om hoeveel woningen gaat het?

Volgens Platform31 kunnen woningcorporaties met woningdelen en -splitsen in tien jaar ruim 125.000 woningen en kamers toevoegen aan de landelijke woningvoorraad: 40.000 via hospitaverhuur, 60.000 via deelwoningen (zoals kamerverhuur of verhuur op basis van friendscontracten) en 25.000 door woningsplitsing. Met het optoppen van woningen (een verdieping toevoegen aan bestaande bouw) zouden nog eens 46.000 nieuwe woningen kunnen worden gerealiseerd.¹⁵

Belemmeringen voor woningdelen

Huur- en hypotheekcontracten zorgen geregeld voor belemmeringen bij woningdelen omdat ze onderhuur verbieden. Ook bestaat het risico van mogelijke kortingen op bijstand of AOW bij het verhuren van een kamer. Hierdoor is de kans groot dat mensen terugdeinzen voor het delen van hun woning. Verschillende onderzoekers stellen voor om iets aan deze beperkingen te doen en daarmee woningdelen te stimuleren. Zij stellen dat een deel van de belemmeringen makkelijk kan worden weggenomen.¹⁶ Dit gebeurde bijvoorbeeld al bij een recente aanpassing in de huurwet, waardoor het makkelijker wordt een huurcontract af te sluiten voor een langere periode. Deze aanpassing maakt het ook mogelijk om een onderhuurcontract te verbreken wanneer de hoofdhuurder de huur opzegt.¹⁷

Wonen in centrumgebieden

Een andere manier om bestaande ruimte beter te benutten, is het stimuleren van wonen in winkelgebieden en binnensteden. Steeds meer centrumgebieden hebben te maken met leegstand door de afname van het aantal winkels en horecabedrijven. Onderzoeksbureau Stec ziet verschillende manieren om woningen te creëren in centrumgebieden: door woningen te bouwen, door etages boven winkels beter te benutten en door leegstaande winkelpanden te transformeren naar woonruimte. Volgens het onderzoeksbureau kunnen in heel Nederland zo'n 70.000 extra woningen worden gerealiseerd door slimmer om te gaan met leegstaande ruimten boven winkels. Veel van deze ruimten staan leeg

omdat er geen aparte opgang is en winkeliers er niet voor voelen huurders door de winkel naar de bovengelegen verdiepingen te laten gaan.¹⁸

Het beter benutten van vastgoed in binnensteden heeft verschillende voordelen. Om te beginnen kan de vastgoedeigenaar meer rendement maken op het vastgoed, en kunnen huren voor ondernemers in de plint (de ruimte op de begane grond) mogelijk omlaag, waardoor het ook voor startende ondernemingen en maatschappelijke functies mogelijk wordt om een ruimte te huren. Daarnaast is wonen in centrumgebieden voor grote groepen aantrekkelijk, bijvoorbeeld voor starters op de woningmarkt of ouderen die dichtbij voorzieningen willen wonen. Het toevoegen van woonruimte zorgt bovendien voor meer levendigheid en leefbaarheid in de omgeving, ook na sluitingstijd van de winkels. Het gevoel van levendigheid kan ook het gevoel van veiligheid vergroten, doordat er meer zicht is op straat. Al in 1961 schreef de invloedrijke Amerikaans-Canadese journalist Jane Jacobs en auteur van het boek *The Death and Life of Great American Cities* dat een veelgebruikte straat een veilige straat is en een verlaten straat onveilig. Dat klinkt wellicht voor de hand liggend, maar toch worden er nog altijd plekken ontwikkeld die er na sluitingstijd verlaten bijliggen en waar geen ‘ogen op straat’ zijn; de *eyes on the street*, waar Jacobs voor pleitte.¹⁹

Ruimte voor nieuwe perspectieven

Er is steeds meer aandacht voor het ontwikkelen van woonruimte binnen bestaand vastgoed. Onder andere netwerkorganisaties als het Nationaal Renovatie Platform en Platform Woonopgave maken zich hier sterk voor en bieden handvatten voor splitsen, delen, renoveren en transformeren.²⁰ Architectenbureau MVRDV deed tussen 2021 en 2024 een uitgebreide studie naar collectief wonen. Deze publicatie richt zich weliswaar vooral op nieuwbouw, maar geeft ook handvatten voor gedeelde ruimten en voorzieningen. Hierdoor kan het aantal vierkante meters van de woningen kleiner zijn. In deze studie komen verschillende woonvormen, doelgroepen en ontwerpen aan de orde.²¹ Bij collectieve woonprojecten ontstaan

ook kansen om bepaalde voorzieningen te delen, die je als bewoner niet dagelijks nodig hebt. In het boek *Operatie Wooncoöperatie* van Adrie Lengkeek en Peter Kuenzli worden verschillende voorbeelden gegeven van slim delen van voorzieningen, zoals gedeelde gastenkamers, wasvoorzieningen, een bibliotheek en stallings- en opbergruimte. Het delen van dit soort voorzieningen bevordert volgens de auteurs ook contact tussen de bewoners.²²

Duplex- en triplexwoningen

De uitdagingen op het gebied van wonen zijn niet nieuw. Zo is er inspiratie te vinden in de wederopbouwperiode na de Tweede Wereldoorlog. In die tijd werden verschillende oplossingen gezocht om snel veel woningen bij te bouwen. Een van die oplossingen is het ontwikkelen van duplex- en triplexwoningen. Dit zijn panden met twee of drie woningen erin. Het idee voor duplexwoningen kwam voort uit de enorme woningnood; een gezinswoning werd eerst gereedgemaakt voor twee gezinnen en kon daarna weer worden samengevoegd. Deze vorm van woningbouw werd ontwikkeld om snel aan de grote woningbehoefte te kunnen voldoen in heel Nederland. Er worden verschillende architecten genoemd als bedenker. Een van hen is architect Willem van Tijen. Van Tijen bedacht de eerste galerijflat en vermoedelijk ook de duplexwoning. Deze woningen bestaan ook nu nog. Ze zijn vaak snel gebouwd en mede daardoor niet altijd van goede kwaliteit.

Collectief wonen is niet nieuw in Nederland. Zo bestaan er al decennialang initiatieven als Centraal Wonen, in Overijssel onder andere in steden als Almelo, Deventer, Enschede, Hengelo, Kampen en Zwolle maar ook in Glanerbrug, Hardenberg, Hasselt en Oldenzaal.²³ In Gelderland werd in 1983 Woningbouw Vereniging Gelderland (WBVG) opgericht, een door de Rijksoverheid erkende woningbouwvereniging die zich specifiek bezighoudt met sociale woningbouw in collectieve woonvormen.

De laatste jaren lijkt de aandacht voor collectieve woonvormen weer toe te nemen. Op verschillende plekken in Nederland wordt geëxperimenteerd met woonconcepten waarbij verschillende voorzieningen worden gedeeld. In Amsterdam laten initiatieven als Stadsveteraan en B'Mine zien dat het mogelijk is om woningen met gedeelde voorzieningen en een gedeelde voordeur toch als zelfstandig aan te merken.²⁴

Delen en splitsen mogelijk maken

Gemeenten zijn de belangrijkste mogelijkmakers van woningdelen en -splitsen. In omgevingsplannen en huisvestingsverordeningen kunnen zij voorwaarden scheppen die woningdelen stimuleren. Zo kunnen ze bijvoorbeeld regelgeving aanpassen rondom voordeurdelen, zodat AOW en bijstand niet in gevaar komen. Om gemeenten bij het mogelijk maken van delen en splitsen te helpen, heeft Platform31 een publicatie met handvatten samengesteld.²⁵ Naast splitsen en delen krijgt ook kleinschalige inbreiding in bestaande buurten aandacht in de publicatie die Platform Woonopgave maakte in opdracht van het College van Rijksadviseurs. Het platform spreekt in deze publicatie van verborgen ruimte voor maar liefst drie miljoen extra bewoners in heel Nederland.²⁶

Relevantie voor decentrale overheden

In Trendweb 2025 schreven we al over de grote uitdagingen op de woningmarkt.²⁷ Daar is niet veel in veranderd. Daarom belichten we in het huidige Trendweb de groeiende belangstelling voor woningdelen en -splitsen. Het is een van de vele mogelijkheden om de spanning op de woningmarkt te verlichten, maar tot op heden geen overheidsbeleid. In tegendeel: er zijn nog allerlei obstakels op het gebied van wet- en regelgeving die delen en splitsen lastig, zo niet onmogelijk maken. Toch worden delen en splitsen door verschillende landelijke platforms en adviesorganen steeds vaker aangehaald als een van de mogelijke oplossingen voor het woningtekort, zónder bij te bouwen. Geen beleid dus, maar bij uitstek een thema waarvoor binnen de vrije ruimte van decentrale overheden aandacht kan worden gevraagd. Gemeenten hebben mogelijkheden om obstakels voor

woningdelen en -splitsen weg te nemen door wet- en regelgeving te versoepelen en delen aantrekkelijk en mogelijk te maken. Ook provinciale overheden kunnen aandacht vragen voor het onderwerp, bijvoorbeeld in de regionale woondeals die zij sluiten met het Rijk en gemeenten.

Klik hier en lees meer over:

[Zoeken naar een toekomstbestendige landbouw](#)

[Aandacht voor huurwoningen](#)

[Ruimte voor ontmoeting](#)

[Volwassen worden in onzekerheid](#)

- ¹ Eichholtz, P., Kattenberg, L. en Kok, N. (27 januari 2026). [Beperk woningnood door woningdelen te stimuleren](#). ESB. Geraadpleegd op 17 februari 2026.
- ² Centraal bureau voor de Statistiek (z.d.). [Huishoudens Nu](#). Geraadpleegd op 5 maart 2026.
- ³ Dongen, L. van, Elferink, V., Floris, D., Lijzenga, J., Rakic, A en Voncken, I. (2025). [Tussen wensen en wonen. Resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2024. Digitaal toegankelijke samenvatting](#). Ministerie van VRO, p.3.
- ⁴ Langen, M. (16 januari 2025). [Woningtekort: meer kleine huizen nodig](#). ABN AMRO. Geraadpleegd op 6 januari 2026.
- ⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek (2 juni 2018). [Woonoppervlakte in Nederland](#). Bewerkt door Provincie Overijssel.
- ⁶ D66, VVD en CDA (30 januari 2026). [Aan de slag. Bouwen aan een beter Nederland. Coalitieakkoord 2026-2030](#), p.17.
- ⁷ Centraal bureau voor de Statistiek (z.d.). [Huishoudens Nu](#). Geraadpleegd op 5 maart 2026.
- ⁸ Dirks, F., Sietsma, M. en Wassenberg, F. (25 juni 2025). [Aan de slag met friendscontracten. Handvatten voor woningcorporaties \(update 2025\)](#). Platform31, p.21-22.
- ⁹ Eichholtz, P., Kattenberg, L. en Kok, N. (27 januari 2026). [Beperk woningnood door woningdelen te stimuleren](#). ESB. Geraadpleegd op 17 februari 2026.
- ¹⁰ Eichholtz, P., Kattenberg, L. en Kok, N. (19 mei 2022). [Neem prikkels tegen samenwonen weg om het woningtekort te verkleinen](#). ESB 107, p.46.
- ¹¹ Dirks, F., Wassenberg, F. en Sietsma, M. (13 april 2023). [Tips van hospitaoverhuurders voor woningcorporaties](#). Platform31. Geraadpleegd op 17 februari 2026.
- ¹² Dirks, F., Sietsma, M. en Wassenberg, F., (25 juni 2025). [Aan de slag met friendscontracten. Handvatten voor woningcorporaties \(update 2025\)](#). Platform31, p.21-22.
- ¹³ Dirks, F., Sietsma, M. en Wassenberg, F. (25 juni 2025). [Aan de slag met friendscontracten. Handvatten voor woningcorporaties \(update 2025\)](#). Platform31.
- ¹⁴ Wassenberg, F. en Ten Kate, J. (13 april 2023). [Zeven varianten voor woningdelen](#).
- ¹⁵ Mens, J. en Wassenberg, F. (9 december 2024). [Corporaties zien snelle kansen voor beter benutten van hun woningbezit](#). Platform31. Geraadpleegd op 17 februari 2026.
- ¹⁶ Eichholtz, P., Kattenberg, L. en Kok, N. (27 januari 2026). [Beperk woningnood door woningdelen te stimuleren](#). ESB. Geraadpleegd op 24 februari 2026; Hochstenbach, C. (17 februari 2026). [Herverdeling bestaande woonruimte kan crisis oplossen](#), ESB. Geraadpleegd op 24 februari 2026.
- ¹⁷ Eichholtz, P., Kattenberg, L. en Kok, N. (27 januari 2026). [Beperk woningnood door woningdelen te stimuleren](#), ESB, p.3-4.
- ¹⁸ Stec Groep (z.d.). [Wonen in centrumgebieden: nog veel kansen te benutten](#), p.1,3.
- ¹⁹ Jacobs, J. (2009). *Dood en leven van grote Amerikaanse steden*, p.58.
- ²⁰ Zie: [nrp.nl](#) en [platformwoonopgave.nl](#).
- ²¹ Van Manen, S., Brown, K. en Phillips, D. (februari 2024). [Co-Living Design Study](#). MVRDV, HUB & Bridges Fund Management.
- ²² Lengkeek, A. en Kuenzli, P. (2022). *Operatie Wooncoöperatie. Uit de wooncrisis door gemeenschappelijk bezit*. Amsterdam: Trancity-Valiz, p.156-157.
- ²³ Vereniging Gemeenschappelijk Wonen (z.d.). [Woongemeenschappen in Nederland en wereldwijd](#). Geraadpleegd op 11 maart 2026.
- ²⁴ Eichholtz, P., Kattenberg, L. en Kok, N. (27 januari 2026). [Beperk woningnood door woningdelen te stimuleren](#).
- ²⁵ Dirks, F., Sietsma, M., Wassenberg, F., Van Tol, A. en Van der Veer, J. (20 februari 2025). [Woningdelen en woningsplitsen mogelijk én gemakkelijker maken: Handvatten voor gemeenten](#). Platform31.
- ²⁶ Platform Woonopgave (oktober 2025). [Beter benutten bestaande rijtjeswoningen. Kansen voor woningdelen, - splitsen en kleinschalig inbreiden in buurten met rijtjeswoningen uit de jaren '60, '70 en '80](#).
- ²⁷ Zie: Trendbureau Overijssel (juni 2025). Lemma C. Woningbouw: Op zoek naar balans tussen vraag en aanbod in: [Trendweb 2025: 20 trends en ontwikkelingen](#).

AANDACHT VOOR HUURWONINGEN

KLIK EN GA NAAR:

DE
LIJST

HET
WEB

Het woningtekort staat al jaren hoog op de politieke agenda van verschillende overheden. Ook voor het kabinet-Jetten is het een urgent thema. In Trendweb 2025 schreven we uitgebreid over de woningbouwopgave voor Overijssel en de balans tussen vraag en aanbod. In het afgelopen jaar is daarin weinig veranderd. Begrippen als ‘passend’ en ‘betaalbaar aanbod’ spelen al langere tijd een belangrijke rol, zoals ook te lezen is in het vorige Trendweb. Het realiseren van huurwoningen is een manier om meer passend en betaalbaar aanbod te creëren. Doelstellingen als 30% sociale huur en tweederde betaalbaar, of 30-40-30 zijn hier direct op gericht. In dit Trendweb zoomen we in op een specifiek deel van de woningmarkt dat steeds meer aandacht krijgt: de huurmarkt.

In vraagstukken rondom wonen gaat nog altijd veel aandacht uit naar koop: stijgende prijzen van koopwoningen en de (on)mogelijkheden voor starters om een eerste woning te kunnen kopen. De mogelijkheid om woonruimte te huren is echter ook een belangrijk onderdeel van een goed functionerende woningmarkt. De keuze voor een huurwoning is vaak financieel gedreven, maar er zijn meer redenen om te willen huren in plaats van kopen. We weten weinig over de motivatie voor huur of koop, met uitzondering van groepen met een klein inkomen, studenten of expats of mensen die net gescheiden zijn.

De huurmarkt is in beweging

Zowel bij woningcorporaties als in de private huursector is veel aan het schuiven, en er is een steeds grotere groep mensen die niet wil of kan kopen. Een passend aanbod van huurwoningen is dan ook belangrijk. In december 2025 pleitte directeur Maartje de Witte van de Zwolse woningbouwvereniging Openbaar Belang in een interview met het AD voor verbetering van het imago van de sociale huursector. Volgens haar krijgen problemen in buurten met veel sociale huur onnodig veel aandacht, wat ten onrechte zorgt voor een slechte naam.¹

Een slecht imago van huur komt niet uit onderzoek naar voren, maar er zijn veel vooronderstellingen en aannames over. Volgens een enquête van De Nederlandsche Bank (DNB) uit 2023 wil driekwart van de Nederlanders liever kopen dan huren. Als er geen verschil in kosten zou zijn geeft 56% van de Nederlanders volgens DNB nog altijd de voorkeur aan een koopwoning, terwijl 21% liever huurt dan koopt.² Over de motivatie daarachter geeft het onderzoek geen inzicht. Wel zijn er verschillen in de voorkeuren van verschillende groepen: huurders van een sociale huurwoning hebben vaker voorkeur voor huur, woningeigenaren en vrije-sectorhuurders juist voor koop. Ook de verschillen tussen jongere en oudere leeftijdsgroepen vallen op. Mensen tot 45 jaar hebben meer voorkeur voor koop, terwijl 65+’ers vaker voorkeur hebben voor huur.³ Die voorkeur voor koop komt vaak voort uit de gedachten dat het goedkoper is om te kopen of onmogelijk om te huren. Ook spelen de grotere vrijheid bij het aanpassen van de woning en het opbouwen van eigen vermogen een rol. Mensen met een voorkeur voor huur, noemen vooral (minder) verantwoordelijkheid voor onderhoud, flexibiliteit en minder zorgen als redenen.⁴

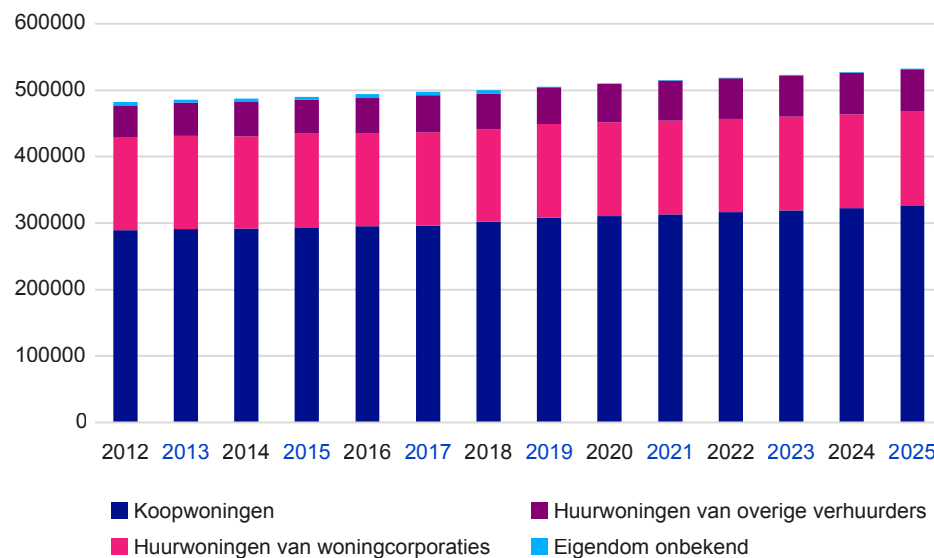
Verschuiving in vraag woningzoekenden

Volgens het WoonOnderzoek vindt er de laatste jaren een verschuiving plaats in de vraag van woningzoekenden.⁵ Volgens dit onderzoek zoekt ongeveer de helft van alle actieve woningzoekers een huurwoning, en dan vaak specifiek een huurappartement. Ook de vraag naar eengezinshuurwoningen is volgens de onderzoekers toegenomen.⁶ Waar deze verschuiving in vraag vandaan komt, is niet af te leiden uit het onderzoek. Wel geeft het onderzoek aan dat een aanzienlijk deel van de mensen die daadwerkelijk naar een huurwoning verhuisden liever had willen kopen. In 2018 gold dit voor 34% van de recent verhuisde huurders, in 2024 voor 46%.⁷ De onderzoekers vermoeden dat de toegenomen vraag naar eengezinshuurwoningen onder meer komt doordat een deel van de woningzoekenden in de huidige woningmarkt niet in staat is om een woning te

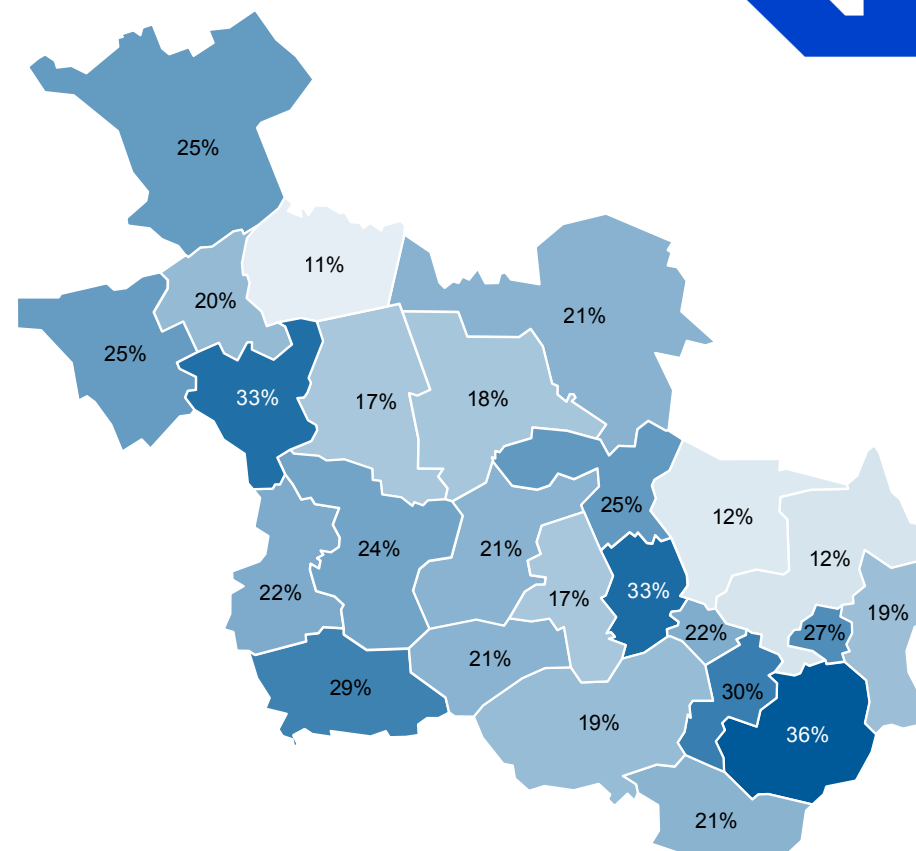
kopen.⁸ Over andere redenen voor de toegenomen vraag naar huurwoningen geeft dit onderzoek geen inzicht.

Cijfers over huur in Overijssel

In Overijssel woont 36% van alle huishoudens in een huurwoning en 64% in een koopwoning. Voor heel Nederland zijn die percentages 41% in een huurwoning en 59% in een koopwoning.⁹ 68% van de huurders woont in een corporatiewoning. De overige 32% in private huur.¹⁰ De afgelopen 15 jaar zijn die percentages nagenoeg stabiel. In 2024 woonde 68% van alle huurders in Overijssel in een corporatiewoning, ten opzichte van 76% in 2015. Vergelijken met de landelijke gemiddelden is dat iets meer en is de daling iets kleiner.¹¹

Figuur 1: Woningvoorraad in Overijssel naar eigendomstype. Bron: CBS Statline¹²

Figuur 2: Aandeel sociale huurwoningen in de woningvoorraad van Overijsselse gemeenten, 2025. Bron: Provincie Overijssel

De provincie Overijssel heeft met het Rijk en de Overijsselse gemeenten afgesproken om tussen 2022 en 2030 tenminste 47.300 nieuwe woningen bij te bouwen. Het aantal woningen in Overijssel is tussen 2012 en 2025 met ongeveer 50.000 woningen toegenomen: van 482.572 naar 531.840. Het grootste deel daarvan zijn koopwoningen: zo'n 37.000. Dat is ook in [figuur 1](#) te zien.¹³ Dit zijn overigens niet alleen nieuwbouwwoningen. Bij een deel van die woningen gaat

het om voormalige huurwoningen die zijn verkocht. Of het zijn woningen die zijn ontstaan door woningsplitsing. Dat is in deze cijfers niet terug te zien. [Figuur 2](#) laat zien dat de meeste sociale huurwoningen in Overijssel in de steden Almelo, Deventer, Enschede, Hengelo en Zwolle te vinden zijn. Deze steden hebben zelfs een hoger percentage sociale huurwoningen dan gemiddeld in Nederland. In veel kleine kernen in Overijssel is het aantal sociale huurwoningen veel lager. In Staphorst, Dinkelland en Tubbergen is het aantal sociale huurwoningen slechts 11 tot 12% van de totale woningvoorraad.¹⁴ Dit verschil is deels verklaarbaar doordat in steden de behoefte aan (sociale) huurwoningen groter is. Daarnaast is er in verschillende steden ook meer behoefte aan kleine en betaalbare woonruimte voor studenten, zoals studentenkamers of eenkamerappartementen.

Aandacht voor betaalbaarheid van woningen

Betaalbaarheid van woningen is een onderwerp dat vaak terugkomt in beleid, zeker als het gaat om nieuwbouwprojecten. Om te zorgen voor voldoende betaalbare woningen wordt onder andere de 30-40-30 regel gehanteerd: 30% sociale huur; 40% 'betaalbare' huur (dat is een huur tot 1.228,07 euro) en koop (tot 420.000 euro) en 30% duurdere koop en huur (met huur- of koopprijzen boven de hiervoor genoemde bedragen).¹⁵ Deze aantallen komen ongeveer overeen met de doelstellingen in het Wetsvoorstel versterking regie volkshuisvesting. Dit wetsvoorstel stelt dat alle gemeenten in Nederland moeten toegroeien naar 30% sociale huurwoningen en twee derde betaalbare woningen in de zogenaamde middenhuur en betaalbare koop.¹⁶

Kijkend naar de nieuwbouw van de afgelopen jaren en de geplande woningbouw voor de komende jaren, voldoet Overijssel aan de doelstelling van 30% sociale huur.¹⁷ In 2023 en 2024 was 32% van alle nieuwgebouwde woningen in Overijssel een sociale huurwoning. Deze norm kijkt echter alleen naar nieuwbouw en zegt niets over de totale groei van de woningvoorraad. De cijfers geven een onvolledig beeld omdat factoren als sloop of verkoop van sociale huurwoningen

niet zijn meegenomen. Doordat er ook veel wordt gesloopt en verkocht, blijft de netto groei van de sociale huurwoningvoorraad beperkt: in 2023 nam de sociale huurwoningvoorraad toe met 148 woningen en in 2024 met 1.113. De sociale huur in Overijssel was in 2023-2024 goed voor 14% van de totale groei van de woningvoorraad. De nieuwbouwnorm van 30-40-30 wordt dus wel gehaald, maar de totale groei van de sociale huurwoningvoorraad blijft hierbij achter. Het grootste deel van de nieuwbouw van sociale huurwoningen voor de komende jaren is gepland in Almelo, Deventer, Enschede, Hengelo en Zwolle. In 2023 en 2024 was 41% van de nieuwe woningen in deze steden sociale huur. In de overige gemeenten was dat 25%. Daarmee is 58% van het totaal aantal nieuwe sociale huurwoningen in Overijssel in deze vijf steden gerealiseerd.¹⁸

Scheefwonen

In relatie tot sociale huur wordt nogal eens gesproken over 'scheefwonen'. Dat verwijst naar situaties waarbij het inkomen van bewoners niet (meer) past bij de huur die zij betalen. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen dure en goedkope scheefheid.

Van goedkope scheefheid is sprake als een huishouden meer verdient dan het maximale inkomen om in aanmerking te komen voor sociale huur. Bij toewijzing van een sociale huurwoning moeten woningcorporaties zich onder andere houden aan inkomensgrenzen voor sociale huurwoningen. In 2026 is die grens €51.537 voor alleenstaanden en €56.910 voor meerpersoonshuishoudens. Woon je eenmaal in een sociale huurwoning, dan kun je er later niet worden uitgezet omdat je te veel verdient. De goedkope scheefheid is vergeleken met 2021 iets toegenomen, nadat in de jaren daarvoor een afname te zien was. Dat komt met name doordat de doorstroming door krapte op de woningmarkt beperkt is. Voor doorstroming vanuit een sociale huurwoning is voldoende aanbod nodig in het segment van middenhuur en goedkope koop.¹⁹

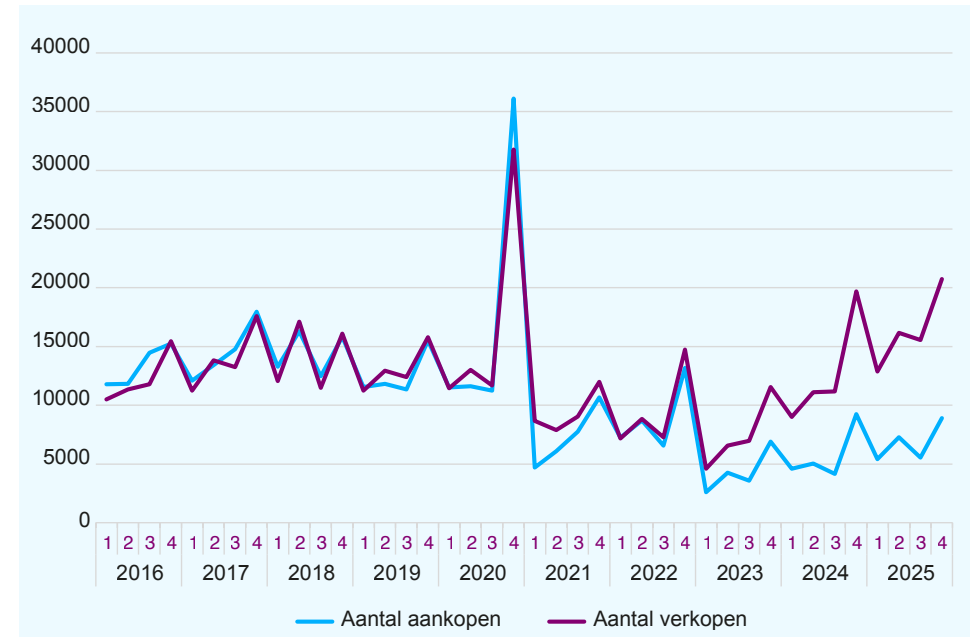
Dure scheefheid verwijst naar de situatie waarin huishoudens een zelfstandige huurwoning huren boven de huurtoeslaggrens (ook wel aftoppingsgrens genoemd) terwijl zij volgens hun inkomen tot de groep behoren die voor huurtoeslag in aanmerking komt.²⁰ Het aantal dure scheefhuurders in de corporatiesector is gedaald van 11% in 2021 naar 2% in 2024. Dat komt vooral door een eenmalige huurverlaging voor 600.000 huishoudens in 2023, waarmee de huren van een grote groep dure scheefhuurders zijn gecorrigeerd.²¹ Dure scheefhuur komt nu met name nog voor in de vrije sector. Daar ging het in 2024 om 162.200 gevallen, bij elkaar ongeveer 14% van alle huurders.²²

Het begrip scheefwonen heeft vaak een negatieve bijklank, maar dat is niet altijd terecht. Sommige huurders willen graag doorstromen, maar dat lukt niet altijd door de krapte op de woningmarkt. Aedes, de vereniging van woningcorporaties, ziet scheefwonen niet per definitie als een probleem. Volgens Aedes kan het bijvoorbeeld bijdragen aan de realisatie van gemengde wijken, waarin verschillende mensen door elkaar wonen en is het goed voor de leefbaarheid als mensen die wat meer gaan verdienen niet meteen de wijk verlaten. Overigens mogen corporaties onder voorwaarden inkomensafhankelijke huurverhogingen toepassen. Volgens Aedes maakt zo'n 60% van alle corporaties gebruik van deze optie en neemt dat percentage toe. Soms kiezen corporaties er echter bewust voor dit niet te doen, bijvoorbeeld omdat huurders weinig alternatieven hebben door de krapte op de woningmarkt of om die diversiteit in wijken te behouden.²³

Daling aantal private huurwoningen

Het aantal koopwoningen en corporatiewoningen nam de afgelopen jaren toe. Het aantal huurwoningen in de private sector is in 2024 in Nederland licht gedaald, waar eerdere jaren nog sprake was van een stijging. [Figuur 3](#) laat zien dat investeerders in het vierde kwartaal van 2025 een recordaantal huurwoningen verkochten. Dat komt waarschijnlijk door een wetswijziging in 2024 die het bezit van tweede woningen minder aantrekkelijk maakt. De meeste van die woningen

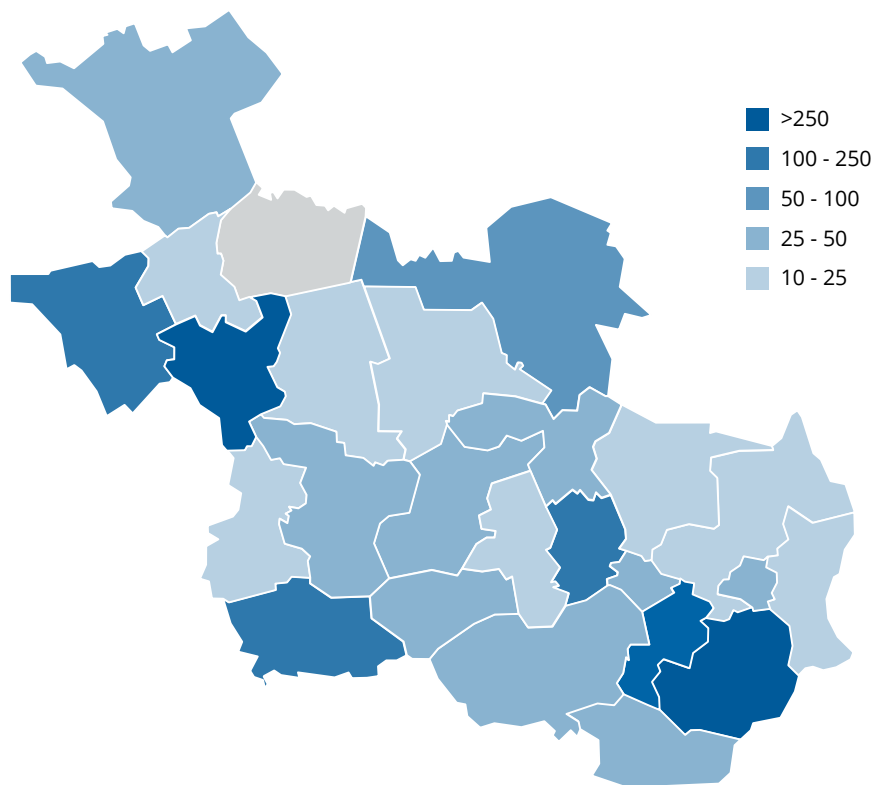
werden verkocht aan eigenaar-bewoners: kopers die er zelf zijn gaan wonen. Om hoeveel woningen het gaat in de verschillende Overijsselse gemeenten, is te zien in [figuur 4](#).

Figuur 3: Aantallen aan- en verkopen investeerders. Bron: Kadaster²⁴

Door een stapeling van regels en belastingen is verhuren voor beleggers de laatste jaren minder aantrekkelijk geworden dan verkopen. Of dit zo blijft is de vraag, aangezien kabinet-Jetten van plan is om de wet- en regelgeving zo vorm te geven dat het weer aantrekkelijker wordt om in huurwoningen te investeren. Ook wil het kabinet mogelijkheden van gemeenten voor het opleggen van zelfbewoningsplicht en opkoopbescherming inperken.²⁵ De opkoopbescherming is een maatregel uit de Huisvestingswet die gemeenten sinds 1 januari 2022

kunnen inzetten om te voorkomen dat goedkope en middeldure koopwoningen direct worden opgekocht door beleggers en vervolgens verhuurd.²⁶

Figuur 4: aantal woningen in Overijssel in 2025 verkocht door investeerders aan eigenaar-bewoners. Bron: Provincie Overijssel o.b.v. data Kadaster²⁷

Meer regie op woningbouw

Met de voorgenomen Wet versterking regie volkshuisvesting wil het ministerie van VRO ervoor zorgen dat overheden meer regie krijgen op volkshuisvesting, zodat

er sneller meer woningen kunnen worden gebouwd. Met deze wet krijgen het Rijk, de provincies en gemeenten nieuwe mogelijkheden om de volkshuisvesting beter te sturen, zodat het tekort aan woningen kan worden verkleind en er een evenwichtiger mix van woningen wordt gerealiseerd. Met dit voorstel kan de overheid meer sturen op:

- Het aantal woningen en de locatie waar ze worden gebouwd;
- Het aantal betaalbare woningen en een eerlijke verdeling daarvan;
- Het verstevigen van lokale prestatieafspraken over het bouwen van woningen.

Doel van de wet is onder andere een eerlijke verdeling van betaalbare woningen. Zo wordt onder andere de 30-40-30 regel wettelijk vastgelegd. Daarnaast moet de wet regelen dat op het eigen erf niet alleen mantelzorgwoningen maar ook familiewoningen mogen worden gebouwd, zonder vergunning. Familiewoningen zijn woningen voor eerstegraads familie, dat wil zeggen: ouders of kinderen. Ook moet de wet de procedures voor bouwen buiten de bebouwde kom verkorten. Op het moment van schrijven is deze wet nog niet aangenomen.²⁸

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Interprovinciaal Overleg, de Woonbond en Aedes roepen in een verbetervoorstel op om in het wetsvoorstel mogelijkheden op te nemen voor maatwerk op regionaal en gemeentelijk niveau, omdat de behoefte en situatie niet overal hetzelfde is. Dit maatwerk zou moeten worden geregeld door de provincies.²⁹ Volgens het Centraal Planbureau (CPB) moeten overheden goed nadenken waar en voor wie zij willen bouwen. Aan de randen van de stad kunnen makkelijker betaalbare woningen worden gebouwd dan in binnensteden omdat de grond daar vaak goedkoper is. Het gevolg kan zijn dat huishoudens met een lager inkomen een woning vinden op plekken die minder goed bereikbaar zijn en verder van voorzieningen af liggen. Binnensteden worden hiermee minder toegankelijk voor lagere inkomens. Met overheidssubsidie kan op aantrekkelijke, binnenstedelijke locaties betaalbare woningbouw worden ontwikkeld, maar tegelijkertijd kunnen die subsidies ook de vraag naar stedelijke woonruimte

verder aanwakkeren. Volgens het CPB is het belangrijk de woningmarkt flexibeler in te richten zodat sneller kan worden ingespeeld op veranderende behoeften, bijvoorbeeld door veranderende demografische ontwikkelingen.³⁰

Minder regels, minder steun?

Om onnodige belemmeringen door wet- en regelgeving rondom woningbouw te verminderen is het programma STOER in het leven geroepen. STOER staat voor Schrappen Tegenstrijdige en Overbodige Eisen en Regelgeving. Doel van dit programma, dat wordt getrokken door het ministerie van VRO is het aanpakken van stapeling van lokale regels en procedures en het verminderen van regeldruk.³¹

In de publicatie *Perspectief op de Woningmarkt* stelt het CPB dat het, om de krapte op de woningmarkt te doorbreken, belangrijk is om die markt in samenhang te bekijken en daarbij alle sectoren en spelers mee te nemen in plaats van regelgeving te ontwikkelen die zich richt op een specifiek onderdeel van de woningmarkt.³² Ook adviseert het CPB om geen nieuwe steunmaatregelen te ontwikkelen, maar juist bestaande regelgeving af te bouwen om meer gelijkheid te creëren op de woningmarkt.³³

Relevantie voor decentrale overheden

Provincies en gemeenten maken samen met woningcorporaties plannen en afspraken voor aantallen en soorten nieuw te bouwen woningen. Zij bepalen ook mede op welke plekken dat gebeurt. In die afspraken kan ook aandacht worden besteed aan het type woningen dat gebouwd moet worden en de betaalbaarheid ervan. Het lemma 'Woningbouw: op zoek naar balans tussen vraag en aanbod' in Trendweb 2025 beschrijft uitgebreid de situatie op de Overijsselse woningmarkt: hoe groot de opgave is, hoe de berekening van het woningtekort tot stand komt, wat passend en betaalbaar wonen betekent en welke oplossingen mogelijk zijn om het woningtekort te verminderen. Waar het Rijk veelal kijkt naar aantallen en het snel realiseren van zoveel mogelijk woningen, hebben decentrale overheden

kennis over lokale behoeften, kansen en werkelijkheid. Zij kunnen streven naar maatwerk dat aansluit bij mensen en wensen die hier leven en ervoor zorgen dat niet alleen het aantal maar ook het soort woningen aansluit bij behoeften van woningzoekenden.

Klik hier en lees meer over:

- [**H** Meer woningen zonder bouwen](#)
- [**J** Ruimte voor ontmoeting](#)
- [**M** Volwassen worden in onzekerheid](#)
- [**P** Voortdurende zoektocht naar balans tussen samenwerking en regie](#)

- ¹ Van Loo, J. (20 december 2025). [Oudste woningcorporatie van regio wil af van slecht imago sociale huur: "Dit is ten onrechte"](#). AD. Geraadpleegd op 11 maart 2026.
- ² De Nederlandsche Bank (5 september 2023). [1.8 miljoen huishoudens woont liever anders](#). Geraadpleegd op 29 januari 2026. Zie ook: Van Dijk, D., & Van Rooij, M. (5 september 2023). [Mismatch woningmarkt voor 1.8 miljoen huishoudens](#). ESB.
- ³ Van Dijk, D., & Van Rooij, M. (5 september 2023). [Mismatch woningmarkt voor 1.8 miljoen huishoudens](#). ESB.
- ⁴ Van Dijk, D., & Van Rooij, M. (5 september 2023). [Mismatch woningmarkt voor 1.8 miljoen huishoudens](#). ESB.
- ⁵ Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (10 april 2025). [Tussen wensen en wonen: Resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2024](#). Rijksoverheid; het WoonOnderzoek vindt eens in de drie jaar plaats.
- ⁶ Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (10 april 2025). [Tussen wensen en wonen: Resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2024](#). Rijksoverheid, p.54.
- ⁷ Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (10 april 2025). [Tussen wensen en wonen: Resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2024](#). Rijksoverheid, p.32.
- ⁸ Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (10 april 2025). [Tussen wensen en wonen: Resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2024](#). Rijksoverheid, p.54.
- ⁹ Rijksoverheid (z.d.). [Huurders vs. Eigenaar-bewoners](#). Woononderzoek Nederland. Geraadpleegd op 4 maart 2026.
- ¹⁰ Rijksoverheid (z.d.). [Huurders. Huishoudens in huurwoningen](#). Woononderzoek Nederland. Geraadpleegd op 4 maart 2026.
- ¹¹ Rijksoverheid (z.d.). [Huurders - Overijssel](#). Woononderzoek Nederland. Geraadpleegd op 4 maart 2026.
- ¹² CBS (30 september 2026). [Voorraad woningen; eigendom, type verhuurder, bewoning, regio](#). Statline. Geraadpleegd op 17 maart 2026.
- ¹³ Centraal Bureau voor de Statistiek (2025). [Voorraad woningen; eigendom, type verhuurder, bewoning, regio](#). CBS Statline. Geraadpleegd op 29 januari 2026.
- ¹⁴ KennisHub Overijssel (24 november 2025). [Genoeg sociale huurwoningen gebouwd](#). Geraadpleegd op 5 februari 2026.
- ¹⁵ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (22 december 2025). [Wijzigingen wet- en regelgeving huur- en koopsector per 1 januari 2026](#). Volkshuisvesting Nederland. Geraadpleegd op 16 maart 2026; [Trendweb 2025](#), C. Woningbouw: op zoek naar balans tussen vraag en aanbod, voor een uitleg over passende huur en betaalbare huur.
- ¹⁶ Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (z.d.). [Regie op hoeveel, waar en voor wie we bouwen](#). Volkshuisvesting Nederland. Geraadpleegd op 23 februari 2026.
- ¹⁷ KennisHub Overijssel (24 november 2025). [Genoeg sociale huurwoningen gebouwd](#). Geraadpleegd op 12 maart 2026.
- ¹⁸ KennisHub Overijssel (24 november 2025). [Genoeg sociale huurwoningen gebouwd](#). Geraadpleegd op 5 februari 2026.
- ¹⁹ Van Dongen, L., Elferink, V., Floris, D., Lijzenga, J., Rakic, A en Voncken, I. (2025). [Tussen wensen en wonen Resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2024](#). Ministerie van VRO, p.29.
- ²⁰ Van Dongen, L., Elferink, V., Floris, D., Lijzenga, J., Rakic, A en Voncken, I. (2025). [Tussen wensen en wonen Resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2024](#). Ministerie van VRO, p.29.
- ²¹ Van As, J. (z.d.). [Hoe zit het nu met ... scheefwonen?](#) Aedes. Geraadpleegd op 23 februari 2026; Van Dongen, L., Elferink, V., Floris, D., Lijzenga, J., Rakic, A en Voncken, I. (2025). [Tussen wensen en wonen Resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2024](#). Ministerie van VRO, p.29.
- ²² Van As, J. (z.d.). [Hoe zit het nu met ... scheefwonen?](#) Aedes. Geraadpleegd op 23 februari 2026.
- ²³ Van As, J. (z.d.). [Hoe zit het nu met ... scheefwonen?](#) Aedes. Geraadpleegd op 12 maart 2026.
- ²⁴ Kadaster (26 februari 2026). [Investeerders 4e kwartaal 2025: recordaantal woningen verkocht](#). Geraadpleegd op 15 april 2026.
- ²⁵ D66, VVD en CDA (30 januari 2026). [Aan de slag. Bouwen aan een beter Nederland. Coalitieakkoord 2026-2030](#), p.18.
- ²⁶ Ministerie van VRO (z.d.). [Opkoopbescherming](#). Volkshuisvesting Nederland. Geraadpleegd op 5 maart 2026.
- ²⁷ Kadaster (26 februari 2026). [Investeerders 4^e kwartaal 2025: recordaantal woningen verkocht](#). Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ²⁸ Eerste Kamer der Staten-Generaal (z.d.). [Wet versterking regie volkshuisvesting \(36.512\)](#). Geraadpleegd op 17 februari 2026.
- ²⁹ Aedes, Interprovinciaal Overleg, Vereniging van Nederlandse Gemeenten en Woonbond (mei 2025). [Position Paper: Verbetervoorstel voor betaalbare woningbouw in de Wet versterking regie volkshuisvesting](#). VNG.
- ³⁰ Van Oostveen, B., Sinnighe Damsté, J. en Thiel, J. (februari 2026). [Perspectief op de woningmarkt](#). CPB.
- ³¹ Adviesgroep STOER (24 april 2025). [Adviesrapport STOER - fase 1 |Sneller, meer, goedkoper](#). Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.
- ³² Centraal Planbureau (12 februari 2026). [Perspectief op de woningmarkt](#). Geraadpleegd op 12 februari 2026.
- ³³ Van Oostveen, B., Sinnighe Damsté, J. en Thiel, J. (februari 2026). [Perspectief op de woningmarkt](#). CPB.

RUIMTE VOOR ONTMOETING

KLIK EN GA NAAR:

DE
LIJST

HET
WEB

Plekken waar mensen elkaar op een laagdrempelige manier kunnen ontmoeten, bijvoorbeeld om een praatje te maken, je buurtgenoten te leren kennen of informatie in te winnen. Deze plekken zijn belangrijk voor een rijk sociaal en cultureel leven. Bij Trendbureau Overijssel schreven we er al over in het boek *Ik zie, ik zie, wat jij niet ziet, over de rol van kunst en cultuur in de samenleving*.¹ Dit soort plekken voor ontmoeting staan volgens verschillende onderzoekers onder druk. Tegelijkertijd worden ze als oplossing gezien voor uiteenlopende maatschappelijke problemen, waaronder het verlichten van de zorg, het verminderen van eenzaamheid en het vergroten van de veerkracht in de samenleving.

Al in de jaren '90 signaleerde socioloog Ray Oldenburg een afname van publiek toegankelijke ruimten, waar mensen elkaar toevallig en informeel konden ontmoeten. Hij noemde dit *third places*: publiek toegankelijke plekken buiten werk, school of je eigen huis, zoals een café, buurtwinkel, park, muziekpaviljoen of bibliotheek.² Ze zijn steeds minder aanwezig in de directe leefomgeving van mensen, ook in Nederlandse steden en dorpen.³ De ruimte is schaars en de concurrentie op het gebied van ruimte groot.

Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli)⁴, het College van Rijksadviseurs (CRa) en de Raad Volksgezondheid en Samenleving (RVS) zien het aantal publiek toegankelijke plekken afnemen, zowel in de stad als op het platteland. Dat komt volgens CRa en RVS deels doordat ontmoetingen steeds vaker plaatsvinden in online omgevingen, maar ook door vercommercialisering van de ruimte.⁵ Daarnaast zorgen privatisering van de buitenruimte, festivalisering en blinde vlekken in het stedenbouwkundig ontwerp voor vershraling van het aanbod van openbaar toegankelijke voorzieningen.⁶ Niet alleen in steden, maar ook in landelijk gebied staan ontmoetingsplekken onder druk. Al wordt vaak de indruk gewekt dat ruimte voor ontmoeting hier nog vanzelfsprekend is.⁷ Ondanks de

veronderstelde afname van het aantal ontmoetingsplekken zijn de verwachtingen van dit soort plekken hoog. Ze zouden eenzaamheid kunnen verminderen, de druk op de zorg verlichten en kunnen bijdragen aan de kwaliteit van leven van burgers. Groene plekken in de stad als parken en waterpartijen bieden mogelijkheden voor gratis recreatie, beweging, ontmoeting, spelen en ontspanning.⁸

Toenemende aandacht voor sociale samenhang

Sociale samenhang wordt door verschillende onderzoekers gezien als een cruciale voorwaarde voor welbevinden en saamhorigheid in de samenleving. Ontmoetingsplekken dragen daaraan bij. Volgens het Sociaal Cultureel Planbureau stimuleren gemeenschapszin en georganiseerde verbanden van burgers de veerkracht van mensen, organisaties en instituties. Volgens SCP-directeur Karen van Oudenhoven-Van der Zee zijn hechte gemeenschappen bovendien creatiever, waardoor ze beter kunnen omgaan met onvoorziene crises.⁹ In een tijd van toenemende hybride-oorlogsdreiging zijn die sterke sociale verbanden volgens hoogleraar sociologie en oud-defensiemedewerker Mark Levels van essentieel belang.¹⁰

Laagdrempelige ontmoetingsplekken kunnen de afstand tussen verschillende groepen in de samenleving verkleinen en sterke sociale verbanden kunnen bijdragen aan het verminderen van druk op de zorg en het tegengaan van eenzaamheid.¹¹ Niet alleen voorzieningen, maar ook activiteiten zoals inloopmomenten voor digitale vragen of koffiemomenten in het buurthuis zijn belangrijk. Deze plekken en activiteiten kunnen ervoor zorgen dat mensen elkaar in crisissituaties beter weten te vinden en elkaar kunnen ondersteunen. Ook het ontwikkelen van woonvormen voor verschillende doelgroepen zijn een manier om contact tussen uiteenlopende groepen mensen te bevorderen. Zo kunnen wooncomplexen waarin ouderen en jongeren naast elkaar wonen en gebruikmaken van gedeelde voorzieningen, helpen bij het overbruggen van die afstand.¹²

Het advies *Ontmoetingsruimten in de wijk* van het Expertteam Huisvesting Aandachtsgroepen (EHA) van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) stelt dat ontmoetingsplekken helpen om de sociale basis te versterken door het stimuleren van wederzijds begrip, informele hulpbereidheid en een sterkere verbinding tussen buurtbewoners. Ook spelen deze plekken volgens het expertteam een rol in het voorkomen van eenzaamheid en helpen ze bij het vroeg signaleren van gezondheids- en welzijnsproblemen, omdat veranderingen sneller worden opgemerkt binnen een vertrouwd netwerk.¹³

Ook in veel programma's en akkoorden van de Rijksoverheid komt het belang van ontmoeting terug als onderwerp. Zo wordt in het Programma Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen (WOZO) gesproken over het belang van 'voldoende passende woonvormen in een leefomgeving die activeert en ontmoetingen stimuleert'.¹⁴ Het Gezond en Actief Leven Akkoord (GALA) zet in op een gezonde fysieke leefomgeving die mensen uitnodigt om te bewegen en elkaar te ontmoeten. Ook zet GALA in op het versterken van (de verbinding met) de sociale basis.¹⁵ Ook het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV) benadrukt het belang van de buurt als sociale omgeving.¹⁶ In verschillende praktijkvoorbeelden spelen laagdrempelige ontmoetingsplekken een verbindende rol, tussen bewoners onderling maar ook tussen bewoners en instanties. Daarbij gaat het om plekken waar mensen kunnen binnenlopen met vragen over werk, geld of computerzaken, maar ook welkom zijn voor een praatje.¹⁷

Ook de verschillende Overijsselse regiodeals vragen direct of indirect aandacht voor ontmoeting en sociale samenhang: De Regio Deal Zwolle II zet in op 'vitale kernen en gezonde buurten, waar het goed wonen en leven is'.¹⁸ De Regio Deal Stedendriehoek, waar Deventer onder valt, wil inwoners een prettige leefomgeving bieden door het vergroten van toegang tot voorzieningen en versterken van de sociale cohesie¹⁹ en in de Regio Deal Twente staat het Bruto Twents Geluk centraal. Dat gaat alleen om alleen economische welvaart maar ook om sociale verbinding.²⁰

Van groot belang en toch vergeten

Over hoe deze ontmoetingsplekken vorm moeten krijgen en welke coalities nodig zijn om die te ontwikkelen is weinig terug te vinden in de verschillende Rijksakkoorden. Ondanks dat het belang van toegankelijke plekken voor sociale samenhang wordt benadrukt door onderzoekers en overheden, worden deze plekken bij het ontwerp van openbare ruimten vaak vergeten.²¹ Met de grote druk op de woningmarkt bestaat de neiging om vooral snel en veel woningen te bouwen. Zowel de woningen als de omgeving daaromheen worden vaak zo efficiënt mogelijk ontwikkeld: zowel op gebied van kosten als ruimtegebruik. Volgens RVS en CRa vinden beleidsmakers het bovendien vaak lastig om samen te werken met inwoners bij de (ruimtelijke) ontwikkeling van buurten, terwijl co-creatie en een gevoel van eigenaarschap juist van grote waarde zijn bij het duurzaam ontwikkelen van de ruimtelijke en sociale kwaliteit van buurten.²² Lokale initiatiefnemers lopen op hun beurt vaak tegen beperkingen aan bij het ontwikkelen en bestendigen van buurtprojecten.²³

Handvatten voor ontmoetingsplekken

Ontmoeting hoeft niet altijd plaats te vinden binnen vier muren. Ook de (semi-) openbare ruimte kan als ontmoetingsplek functioneren, wanneer die uitnodigt om te verblijven en elkaar te zien. Volgens het EHA vormen deze 'sociale ruimtes' belangrijke bouwstenen voor toekomstbestendige wijken en kernen, waarin meedoen, omzien en samenleven vanzelfsprekender worden.²⁴ Architect Ianthe Mantingh pleit ervoor om ontmoeting in het ontwerp van buurten en wijken op verschillende niveaus een plek te geven: in routes door een wijk, in woonblokken, op de drempel tussen huis en straat en in het ontwerp van de woningen zelf.²⁵ Een goed ontwerp, zowel qua formaat als invulling, van tussenruimten of overgangsgebieden tussen openbaar en privé kan een rol vervullen in het faciliteren van contact. Een gevoel van veiligheid, vertrouwdheid en ruimte om even stil te staan en elkaar te groeten zijn daarbij belangrijke uitgangspunten.²⁶

Figuur 1: Uitnodigende pleinen in de buurt stimuleren verschillende manieren van ontmoeting.

Foto: Beer Vanhoutte, via Pexels.com

Ook het RIVM geeft handvatten om uitnodigende plekken te ontwikkelen die ontmoeting stimuleren, met aandacht voor aantrekkelijke buitenruimtes, goede looproutes, oriëntatiepunten en recreatieve plekken die uitnodigen om te ontspannen en buurtgenoten te ontmoeten.²⁷ Aedes maakte een handreiking voor ontmoetingsplekken, met daarin goede voorbeelden en ervaringen uit de corporatiesector. Hierbij ligt de focus op ontmoetingsplekken die kunnen worden gerealiseerd in bestaande of nieuw te bouwen woningbouwprojecten. Daarbij wordt niet alleen gekeken naar verschillende soorten ontmoetingsruimten, maar ook naar het ontwerp, sociaal beheer, mogelijke partners, financieringsmogelijkheden en het in stand houden van een plek.²⁸

Relevantie voor decentrale overheden

In allerlei studies komt het belang van ruimte voor ontmoeting voor de samenleving aan de orde. Ook de huidige regiodeals in Overijssel laten dat zien. Dat belang heeft alleen nog geen duidelijke plek gekregen in beleid voor ruimtelijke ordening, woningbouw en maatschappelijk vastgoed. Maar als je het onderzoek naar de waarde van ontmoetingsplekken serieus neemt, moeten ze ook een serieuze plek krijgen in ruimtelijke visies en beleid. Dat kan, maar tegelijkertijd is het daarvoor nodig dat over de grenzen van beleidssectoren heen wordt gekeken.

Gemeenten spelen een belangrijke rol in het versterken van die sociale samenhang.²⁹ Zij zijn vaak opdrachtgever van woningbouwprojecten en kunnen eisen stellen aan de inrichting van openbare ruimte en publieke voorzieningen. Op locaties waar wordt gebouwd of waar sprake is van herstructureren, ontstaan vaak ook mogelijkheden voor het ontwikkelen of (her)inrichten van publieke ruimten. Dat biedt kansen om aandacht te geven aan ontmoetingsplekken zowel door gemeenten en provincie als door partners zoals woningcorporaties en projectontwikkelaars.

Klik hier en lees meer over:

- A** [Alles komt samen in de ruimte](#)
- H** [Meer woningen zonder bouwen](#)
- I** [Aandacht voor huurwoningen](#)
- P** [Voortdurende zoektocht naar balans tussen samenwerking en regie](#)

- ¹ We schreven hierover in het hoofdstuk 'Woelige Baren' in het boek Trienekens, S. en Idenburg, A.M. (2025). [Ik zie, ik zie, wat jij niet ziet. Handreiking voor een gesprek over de toekomstige rol van kunst en cultuur.](#) Trendbureau Overijssel.
- ² Oldenburg, R. (1996). Our vanishing 'Third Places'. *Planning Commissioners journal*, 25/winter 1996-1997, p.6-10.
- ³ Raad voor Volksgezondheid & Samenleving en College van Rijksadviseurs (2022). [Ruimte maken voor ontmoeting.](#)
- ⁴ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (september 2020). [Toegang tot de stad. Hoe publieke voorzieningen, wonen en vervoer de sleutel voor burgers vormen,](#) p.6.
- ⁵ Raad voor Volksgezondheid & Samenleving en College van Rijksadviseurs (2022). [Ruimte maken voor ontmoeting,](#) p.7.
- ⁶ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (september 2020). [Toegang tot de stad. Hoe publieke voorzieningen, wonen en vervoer de sleutel voor burgers vormen,](#) p.6 en p.58.
- ⁷ Bock, B., Haartsen, T. & Valkenier, K. (2024). [Behoud van basisvoorzieningen in het landelijk gebied: een internationale vergelijking.](#) RUG: Culturele Geografie.
- ⁸ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (september 2020). [Toegang tot de stad. Hoe publieke voorzieningen, wonen en vervoer de sleutel voor burgers vormen,](#) p.54.
- ⁹ Van Oudenhoven-Van der Zee, K. (27 juni 2025). [Wat ons verbindt.](#) Sociaal en Cultureel Planbureau, p.7 en p.15.
- ¹⁰ Stomp, O. (juni 2025). [Hoogleraar Mark Levels over oorlogsdreiging: 'Versterk sociale instituties en bindingen tussen mensen'.](#) MOVISIES Magazine. Geraadpleegd op 24 februari 2026.
- ¹¹ Raad voor Volksgezondheid & Samenleving en College van Rijksadviseurs (2022). [Ruimte maken voor ontmoeting.](#)
- ¹² Van Oudenhoven-Van der Zee, K. (27 juni 2025). [Wat ons verbindt.](#) Sociaal en Cultureel Planbureau, p.15.
- ¹³ Aaldijk, I. en Groenendijk-Adriaansen, E. (7 juni 2022). [Ontmoetingsruimten in de wijk. Over hoe je een ontmoetingsruimte actief kunt opzetten en in stand houden.](#) Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, Expertteam Huisvesting Aandachtsgroepen.
- ¹⁴ Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (4 juli 2022). WOZO. [Programma Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen.](#)
- ¹⁵ Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (z.d.). [Gezond en Actief Leven Akkoord \(GALA\).](#) Geraadpleegd op 9 maart 2026.
- ¹⁶ Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (z.d.). [Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid.](#) Geraadpleegd op 10 februari 2026.
- ¹⁷ Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (november 2025). [Rapportage Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid 2024 tot en met zomer 2025.](#)
- ¹⁸ Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (z.d.). [Regio Zwolle II | Elke regio telt.](#) Geraadpleegd op 10 februari 2026.
- ¹⁹ Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (z.d.). [Stedendriehoek | Elke regio telt.](#) Geraadpleegd op 10 februari 2026.
- ²⁰ Twente Board (z.d.). [Bruto Twents Geluk – Samen werken aan een gelukkiger Twente.](#) Geraadpleegd op 10 februari 2026.
- ²¹ Mantingh, I. en Duivenvoorden, A. (januari 2021). [Ontwerp voor ontmoeten. Hoe de gebouwde omgeving kan uitnodigen tot contact.](#) Platform31, p.5.
- ²² Raad voor Volksgezondheid & Samenleving en College van Rijksadviseurs (2022). [Ruimte maken voor ontmoeting,](#) p.8.
- ²³ Raad voor Volksgezondheid & Samenleving en College van Rijksadviseurs (2022). [Ruimte maken voor ontmoeting,](#) p.7.
- ²⁴ Aaldijk, I. en Groenendijk-Adriaansen, E. (7 juni 2022). [Ontmoetingsruimten in de wijk. Over hoe je een ontmoetingsruimte actief kunt opzetten en in stand houden.](#) Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, Expertteam Huisvesting Aandachtsgroepen.
- ²⁵ Mantingh, I. en Duivenvoorden, A. (januari 2021). [Ontwerp voor ontmoeten. Hoe de gebouwde omgeving kan uitnodigen tot contact.](#) Platform31.
- ²⁶ Mantingh, I. en Duivenvoorden, A. (januari 2021). [Ontwerp voor ontmoeten. Hoe de gebouwde omgeving kan uitnodigen tot contact.](#) Platform31, p.10.
- ²⁷ Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (2025). [Handvatten Ontmoeten.](#)
- ²⁸ Aedes vereniging van woningcorporaties (2025). [Handreiking aan de slag met ontmoetingsruimtes.](#)
- ²⁹ Stomp, O. (juni 2025). [Hoogleraar Mark Levels over oorlogsdreiging: 'Versterk sociale instituties en bindingen tussen mensen'.](#) MOVISIES Magazine. Geraadpleegd op 24 februari 2026.

IS PRODUCTIVITEIT EEN PROBLEEM?

KLIK EN GA NAAR:

DE
LIJST

HET
WEB

De productiviteit van de Europese en Nederlandse economie staat volop in de politieke belangstelling. Dit komt mede door het rapport van voormalig hoofd van de Europese Bank Draghi (in 2024 gericht aan de Europese commissie¹) en het Nederlandse rapport dat in 2025 werd opgesteld door voormalig ASML-topman Wennink.² Het rapport van Wennink noemt de trage productiviteitsgroei ‘een noodklok’ en ‘twee voor twaalf’ voor de toekomstige welvaart.

Veel economen zijn genuanceerder over mogelijke conclusies uit nationale statistieken over productiviteitsgroei. Marcel Timmer, onderdirecteur van het Centraal Planbureau (CPB) schreef: ‘Ik heb twintig jaar lang productiviteit bestudeerd, en ik weet niet over welk probleem hier wordt gesproken’. Hij stelt dat geringe productiviteitsgroei (traditioneel gemeten) aangeeft dat er weinig voortgang wordt geboekt in het vergroten van consumptiemogelijkheden, maar vraagt zich ook af waarom dat een probleem is.³ Daarmee geeft hij in een notendop weer waar een groeiend aantal economen zich het hoofd over breekt: ‘wat is vooruitgang en onder welke condities draagt een economie daaraan bij?’⁴

Het zijn vragen met grote gevolgen voor beleidsmakers. Als productiviteitsgroei geen goede maat is voor vooruitgang, is het dan wel zinvol om beleid te ontwikkelen dat is gericht op het vergroten daarvan? Welke doelstellingen zijn dan zinvol voor economisch beleid, arbeidsmarktbeleid en beleid op het gebied van onderwijs, innovatie en technologie?

Productiviteit: meer doen met minder?

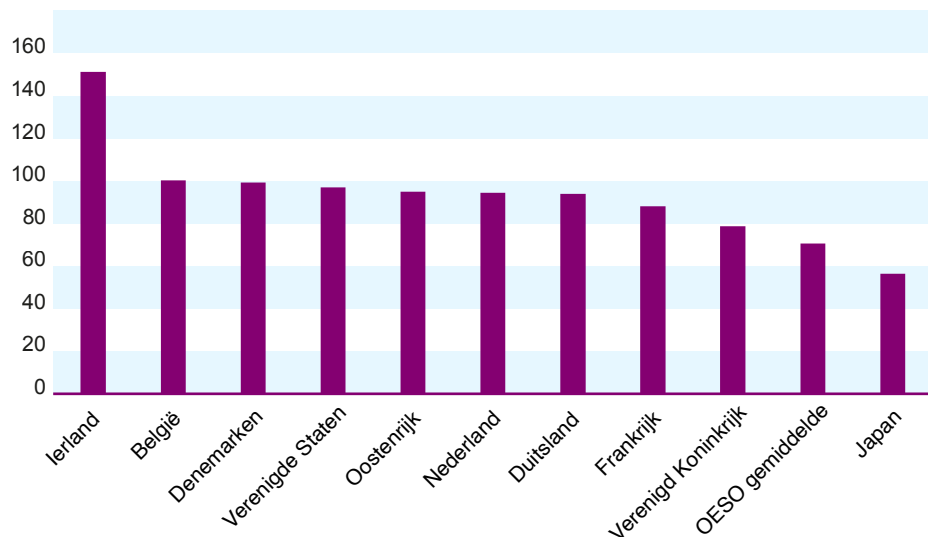
In de economische competitie tussen landen worden door statistici heel wat scorelijstjes bijgehouden. De meeste aandacht gaat daarbij uit naar toegevoegde waarde, productiegroei en arbeidsproductiviteit. Eenvoudig gezegd is de toegevoegde waarde de waarde van productie minus de kosten voor grondstoffen, halffabricaten,

brandstoffen en mogelijk diensten, die tijdens het productieproces verbruikt worden (het *intermediair verbruik*).⁵ Een simpel voorbeeld: de toegevoegde waarde van het bakken van een cake is de waarde van de cake zelf, minus de kosten voor de ingrediënten van de cake (meel, suiker, eieren en boter) en de energiekosten voor het gebruik van de oven. Merk op dat de arbeidskosten (voor het kopen en mixen van de ingrediënten en voor het opruimen achteraf) noch de afschrijving op de oven tot het intermediaire verbruik worden gerekend. De toegevoegde waarde is in die redenering wat er overblijft voor de vergoeding voor arbeid en kapitaal. Het bbp is de som van toegevoegde waarden per sector in een land.⁶

Productiegroei gaat over de groei van de toegevoegde waarde ten opzichte van het jaar ervoor. Productiegroei kan positief zijn omdat er meer is gemaakt, of doordat het gemaakte meer waard is, of door lagere kosten voor het intermediaire verbruik.

De discussies spitsen zich vooral toe op arbeidsproductiviteit, die minder snel groeit dan in eerdere decennia en minder snel groeit dan in andere landen. Arbeidsproductiviteit slaat op de productie per uur of arbeidsjaar. Verandering in arbeidsproductiviteit is lastiger te interpreteren dan de productiviteitsgroei zelf: is de groei in arbeidsproductiviteit een teken dat er *meer* wordt geproduceerd in *minder* uren werk of komt het door veranderende prijzen? Een bijkomende uitdaging bij het bepalen van arbeidsproductiviteit is dat het aantal uren werk niet altijd eenvoudig vast te stellen is.⁷ Statistieken over het aantal werkzame personen zeggen bijvoorbeeld weinig over structureel overwerk.

Toch wordt het verhogen van de arbeidsproductiviteit vooral gezien als een manier om meer te doen met minder mensen. Daardoor zou het eenvoudiger zijn om te voorzien in de behoefte van een groeiende bevolking of in een groeiende behoefte van hetzelfde aantal mensen.

Figuur 1: Arbeidsproductiviteit in 2023 in selectie OESO-landen (bbp in lopende prijzen en lopende koopkrachtpariteit). Bron: OESO (2025)⁸

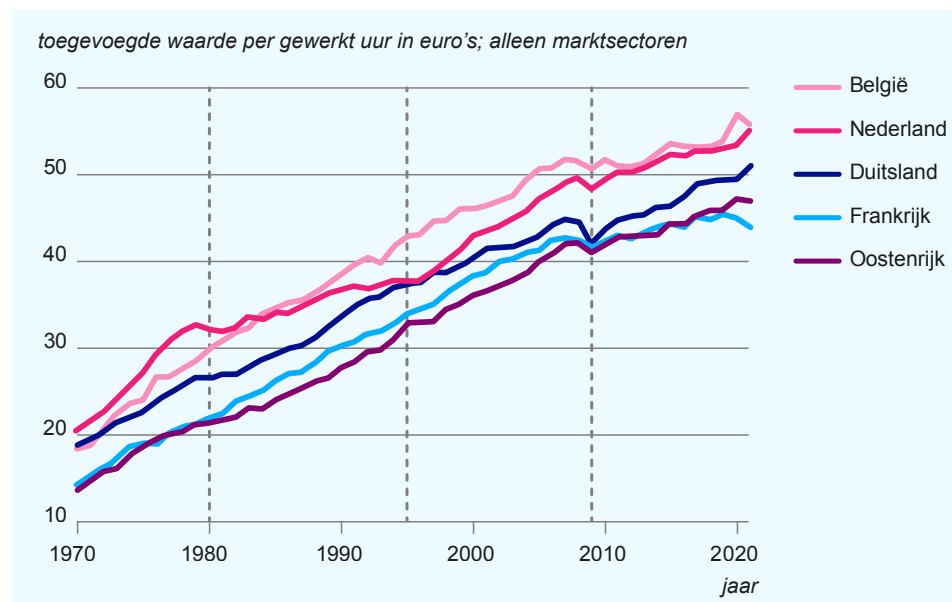
De afnemende groei van arbeidsproductiviteit wordt gezien als een probleem omdat er in een vergrijzende bevolking minder mensen zijn om het werk te doen dat nodig is om te voorzien in alle behoeften. De relatief lage arbeidsproductiviteitsgroei in Nederland ten opzichte van andere landen wordt als een probleem gezien omdat Nederland daarmee minder goed dan andere landen in staat zou zijn om te voldoen aan de behoeften van de eigen bevolking. Dat zou er ook toe kunnen leiden dat mensen, ondernemers en bedrijven liever ergens anders naar toegaan.

Productiviteit in termen van bbp: wat zeggen de cijfers?

De groei in (arbeids)productiviteit is in Nederland dus laag vergeleken met eerdere jaren én andere landen. Maar de Nederlandse economie kenmerkt zich ook door een hoog niveau van arbeidsproductiviteit. [Figuur 1](#) laat zien dat de arbeidsproductiviteit in Nederland boven het OESO-gemiddelde ligt en vergelijkbaar is met dat van Duitsland en de Verenigde Staten.

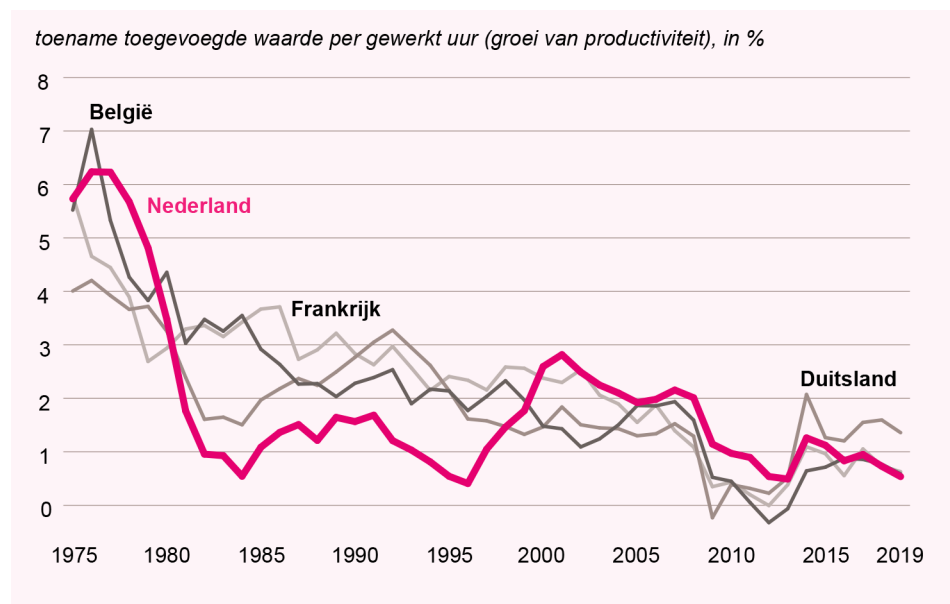
In Overijssel ligt de gemiddelde arbeidsproductiviteit iets lager dan in Nederland.⁹ Maar ook de Overijsselse arbeidsproductiviteit ligt boven het OESO-gemiddelde, net iets hoger dan in het Verenigd Koninkrijk.¹⁰

Onderzoek van het Centraal Planbureau laat zien dat de arbeidsproductiviteit in Nederland, samen met dat van België, al sinds de jaren 70 iets hoger is dan die in de omliggende landen.¹¹ [Figuur 2](#) laat ook zien dat de verschillen iets kleiner worden.

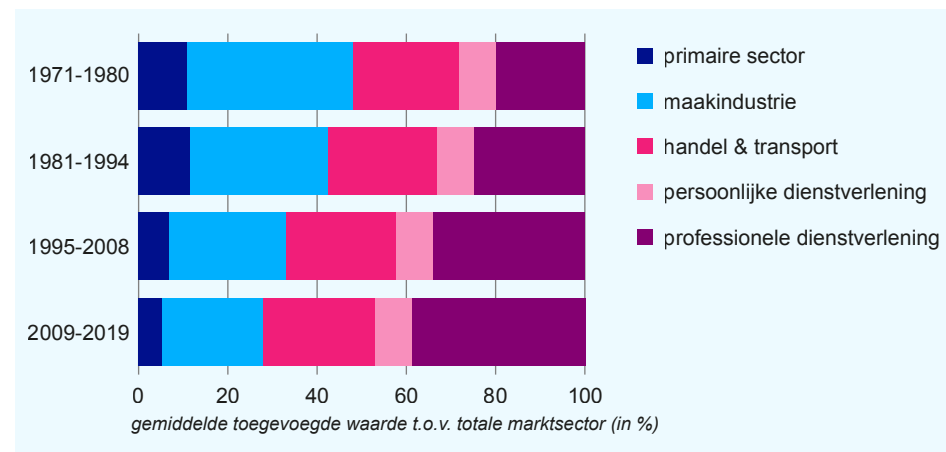
Figuur 2: Productiviteitsontwikkelingen in Nederland en omringende landen. Bron CPB (2025)¹²
 Let op: De figuur toont de ontwikkeling van de toegevoegde waarde per gewerkt uur voor alleen marktsectoren. Het niveau van de arbeidsproductiviteit is uitgedrukt in het prijspeil van 2015, terwijl grafiek 1 uitgaat van prijspeil in 2023. Dat maakt uit voor het absolute niveau

De zorgen over arbeidsproductiviteit in eerdergenoemde rapporten gaan dus niet over het niveau, maar over de groei die in Eurolanden al langere tijd achterblijft bij de groei in de Verenigde Staten.¹³ Dat geldt ook voor de productiviteitsgroei in Nederland. **Figuur 3** laat zien dat de groei in arbeidsproductiviteit in veel Europese landen aan het eind van de vorige eeuw sterk is gedaald. In Nederland is dit tussen 1985 en 1995 nog sterker dan in Frankrijk, België en Duitsland. Tussen 2000 en 2019 was de arbeidsproductiviteitsgroei in Nederland weer vergelijkbaar met die in onze buurlanden. Het figuur laat ook zien dat productiviteitscijfers sterk fluctueren.

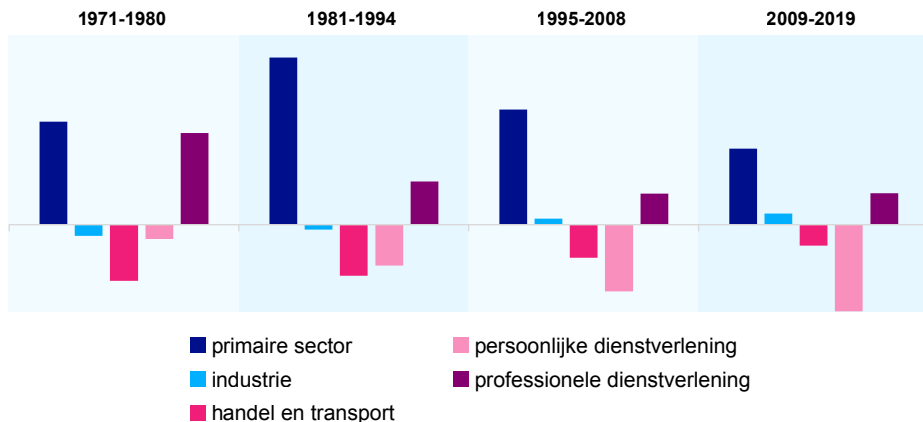
Figuur 3: Percentuele toename toegevoegde waarde per gewerkt uur in Nederland, België, Frankrijk en Duitsland, tussen 1975 en 2019. Bron: CPB (2025)¹⁴

Het interpreteren van verschillende ontwikkelingen in arbeidsproductiviteit tussen landen en binnen landen tussen regio's is ingewikkeld. De analyse van de lange-termijnontwikkelingen in de arbeidsproductiviteit in Nederland van het Centraal Planbureau laat zien dat de zwakkere groei van de Nederlandse productiviteit deels het gevolg is van een veranderende samenstelling van de economie. In Nederland is een sterke verschuiving geweest naar een diensteneconomie, vooral ten koste van industrie. **Figuur 4** laat zien dat al sinds de jaren 70 in Nederland het aandeel van de industrie, in termen van toegevoegde waarde, steeds kleiner wordt. Het aandeel van de professionele dienstverlening groeit juist. Een relatief grote dienstensector zou nadelig zijn omdat het voor diensten lastiger is om via technologie arbeidsproductiviteit te vergroten. Zo gaat de robotisering in de auto-industrie veel sneller dan digitalisering van de professionele dienstverlening. Deze 'verdienstelijking' van de Nederlandse economie kan een reden zijn voor de achterblijvende groeicijfers.

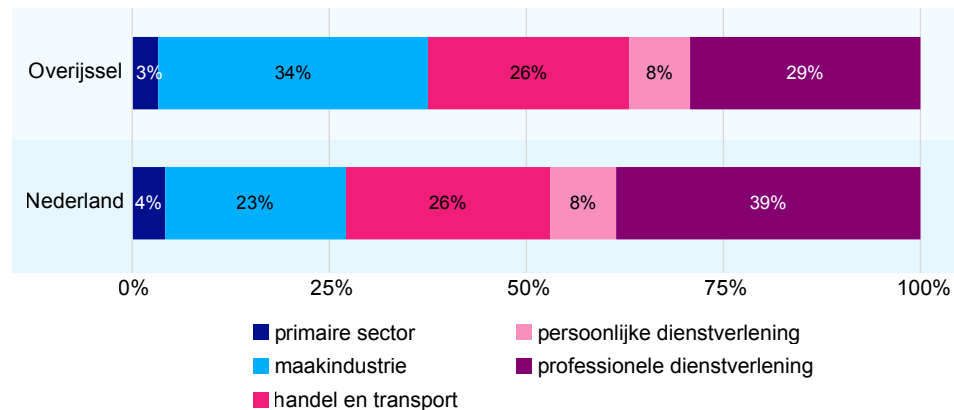
Figuur 4: toegevoegde waarde per sector in Nederland ten opzichte van de totale toegevoegde waarde van de totale marktsector. Bron: CPB (2025)¹⁵

Deze verschuiving verklaart echter niet alles. Het onderzoek van het CPB laat ook zien dat de arbeidsproductiviteit van de industrie in Nederland relatief laag was. Zeker in vergelijking met de arbeidsproductiviteit van de primaire sector (lees: gaswinning) en die van de professionele dienstverlening (lees: financiële dienstverlening) in Nederland.¹⁶ Misschien was dit ook wel omdat deze laatstgenoemde sectoren in Nederland zeer productief waren, zeker in de vorige eeuw. Maar juist in deze sectoren nam de arbeidsproductiviteit af. Dat is wereldwijd het geval en ook in Nederland.¹⁷ Als gevolg hiervan komt de gemiddelde arbeidsproductiviteit van verschillende sectoren in Nederland steeds dichterbij elkaar te liggen, zoals [figuur 5](#) laat zien.

Figuur 5: Relatieve arbeidsproductiviteit van marktsectoren ten opzichte van gemiddelde arbeidsproductiviteit in gehele marktsector in Nederland sinds 1970. Bron: CPB (2025)¹⁸

Figuur 6 laat zien dat de primaire sector en de professionele dienstverlening in Overijssel, in termen van toegevoegde waarde, relatief klein zijn vergeleken met het Nederlandse gemiddelde.

Figuur 6: Gemiddelde toegevoegde waarde van marktsectoren ten opzichte van de totale toegevoegde waarde van de marktsector, in Overijssel en Nederland, over de periode 2014-2024. Bron: Provincie Overijssel op basis van BIRO (Bedrijven- en Instellingenregister Overijssel) en LISA¹⁹

Of het relatief grote aandeel van de maakindustrie in Overijssel (34% ten opzichte van 23% in Nederland als geheel) een voordeel is in het streven naar het verhogen van de productiviteit van de Overijsselse economie is helaas niet eenvoudig te zeggen. Ook binnen sectoren zijn namelijk grote productiviteitsverschillen. Het verschil in het niveau tussen de Overijsselse productiviteit en die in andere delen van Nederland, wordt bijvoorbeeld veroorzaakt door de clustering van hoogproductieve sectoren in Groot-Amsterdam en Zuidoost-Noord-Brabant.²⁰ Hoe vergelijk je de financiële dienstverlening op de Zuidas in Amsterdam (gericht op internationale financiële markten) met een regiobank die aannemers en winkeliers bijstaat bij hun financiële vragen? Of de productie van voedingsmiddelen met de productie van semiconductors? Zou het voor de Overijsselse economie wenselijk zijn dat de financiële sector zich ook op die internationale markt gaat richten? En de Overijsselse industrie de concurrentie aangaat met Eindhoven?

Wat heeft productiviteit met welvaart te maken?

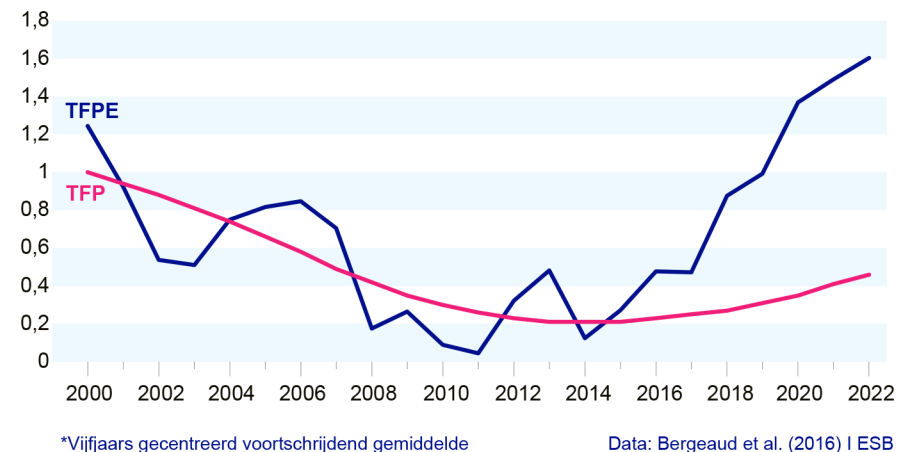
Het bbp geeft primair een indicatie van de financiële opbrengsten van activiteiten in een land. Het geeft geen oordeel over de mate waarmee die activiteiten bijdragen of wellicht afbreuk doen aan de behoeften van de inwoners. Het kan zijn dat activiteiten die zeker bijdragen aan die behoeften niet worden meegenomen. Dat ligt niet eens aan de aard van de activiteit zelf. Zo kan het zijn dat financiële dienstverlening (zoals het doen van de belastingaangifte voor een ander) soms wel en soms niet bijdraagt aan het bbp. Wel als die dienst tegen betaling wordt geleverd, bijvoorbeeld door een administratiekantoor. Niet als iemand mensen zonder betaling helpt bij het invullen van de belastingaangifte, bijvoorbeeld als vrijwilliger in het buurthuis. Daarnaast kan het zijn dat activiteiten zowel positief als negatief bijdragen aan het welbevinden van mensen, terwijl de positieve bijdrage wel bijdraagt aan het bbp en de negatieve aspecten dat niet doen. Als de cake uit het eerdere voorbeeld alleen wordt gezien als productie, maakt het niet uit of de keuken na afloop een grote puinsoep is of netjes opgeruimd. Maar iedereen met bakkende kinderen weet dat je een stuk blijer bent als de bakker de keuken schoon achterlaat.

Bij de keuze waar mensen grondstoffen, ruimte, tijd, kennis en kunde inzetten, houden ze met meer behoeften rekening dan alleen de toegevoegde waarde in financiële termen. Ook zijn er veel bedrijven waarvoor het ondernemerschap meer inhoudt dan het vergroten van de winst. Volgens een groeiende groep economen, beleidsmakers en ondernemers zou economisch beleid meer rekening moeten houden met dat 'meer'. Dit brede pallet van behoeften wordt ook wel 'brede welvaart' genoemd.²¹ In Twente wordt het Bruto Twents geluk genoemd.²² Veel Overijsselse gebieden scoren goed als je kijkt naar die brede welvaart.²³ Het lastige is dat brede welvaart is vastgesteld op basis van een diverse set indicatoren met verschillende grootheden. Bijvoorbeeld algemene tevredenheid met het leven, ervaren gezondheid, arbeidsparticipatie en afstand tot het OV, en emissies van bijvoorbeeld fijnstof.²⁴ Het is daarom niet eenvoudig om te bepalen hoe productief een land of regio is in het realiseren van al deze aspecten van

welvaart. Want hoe zet je bijvoorbeeld de gemiddelde afstand tot een bushalte af tegen de luchtkwaliteit in de woonomgeving van mensen?

Dat betekent niet dat er helemaal niets te zeggen is over de productiviteit van de economie in termen van aspecten die belangrijk zijn voor de brede welvaart. Een recente studie keek bijvoorbeeld naar ontwikkeling van de productiviteit als vermeden klimaatschade in de berekeningen werd meegenomen. Dan is de groei van de productiviteit in Nederland opeens een stuk hoger, zoals te zien is in [figuur 7](#).²⁵ De grafiek laat zien dat er bovenop de lage, maar nog steeds positieve traditioneel gemeten productiviteitsgroei in Nederland, een vrij sterke productiviteitsgroei is gerealiseerd in het reduceren van klimaatschade. Dat wil zeggen: een lekkere cake bakken én de keuken schoon achterlaten. Dat is een positieve ontwikkeling voor mensen en bedrijven die ook rekening willen houden met de impact op het klimaat bij de keuze waar ze grondstoffen, ruimte, tijd, kennis en kunde willen inzetten.

Groei van productiviteit in Nederland*

Figuur 7: Bron: De Ridder, M. en Rachel, L. (2025)²⁶

Vragen over het verhogen van productiviteit met technologie

Technologie wordt vaak gezien als de manier om de productiviteit te verhogen: ‘meer’ doen met minder. Het maakt daarbij niet uit of dat ‘meer’ gaat over toegevoegde waarde in enkel financiële termen of om een ‘meer’ uitgedrukt in het brede scala van behoeften zoals weergegeven in een brede-welvaartmonitor. Immers, machines kunnen veel activiteiten sneller en soms nauwkeuriger uitvoeren dan mensen. Maar ook dit is minder eenvoudig dan gedacht. Economen als Mazzucato en Acemoglu laten zien dat de opbrengst van productiviteitverhoging door technologie vaak ongelijk wordt verdeeld. Mariana Mazzucato, hoogleraar economic innovation and public value, maakt onderscheid tussen activiteiten van bedrijven die waarde toevoegen en activiteiten die waarde juist onttrekken aan een samenleving. Niet alle technologische innovatie is volgens haar gericht op het toevoegen van waarde aan de samenleving. Ze geeft verschillende voorbeelden van innovaties in de ICT, geneesmiddelenindustrie en financiële sector, waarbij misschien hele grote winsten zijn gemaakt en toename aan de toegevoegde waarde in termen van het bbp, maar waarbij de waarde voor de samenleving als geheel discutabel is.²⁷ Nobelprijswinnaar voor de economie in 2024, Daron Acemoglu, laat zien dat technologische innovaties vaak samengaan met groeiende ongelijkheid. Dat is zeker het geval als economische en politieke macht over het eigendom én de toepassing van die technologie bij een beperkt aantal personen komen te liggen. Hij maakt zich grote zorgen over (toegang tot) de politieke macht van de big tech in de Verenigde Staten.²⁸ Als welvaart van de samenleving als geheel of een egalitaire inkomensverdeling in een land belangrijke pijlers zijn voor beleid, dan is het goed dat beleidsmakers ook kritisch kijken naar wie er zeggenschap heeft over de ontwikkeling en toepassing van technologie.

Daarnaast blijkt dat meer technologie niet automatisch leidt tot een hogere productiviteit in een land of regio. Zelfs niet als die enkel traditioneel wordt gemeten in termen van groei in het bbp. Dit constateerde Nobelprijswinnaar Robert Solow ruim dertig jaar geleden.²⁹ De Solow- of productiviteitsparadox³⁰

is zeer actueel in de discussies rond de hoge verwachtingen over de inzet van AI voor het verhogen van de productiviteit. In de jaren 80 ging het om de opkomst van de informatietechnologie. De toename van computers leidde niet tot de verwachte toename in productiviteitstatistieken.

Er zijn veel toepassingen waarin AI overduidelijk sneller en nauwkeuriger ‘werkt’ dan mensen kunnen.³¹ In de zorg kan AI bijdragen aan de analyse van medische beelden, en daarmee een bijdrage leveren aan de snelheid en nauwkeurigheid waarmee artsen diagnoses stellen.³² In de logistiek helpen voorspellende algoritmen om voorraadbeheer te optimaliseren. In de bouw en industrie zijn voorbeelden van AI in inspecties met drones en beeldherkenning op afstand. Het verhoogt de veiligheid van de inspecteurs die niet meer zelf naar risicovolle locaties hoeven te gaan.³³ Rijkswaterstaat gebruikt bijvoorbeeld AI door met drones bermen en bomen langs snelwegen te controleren en ziekten vroegtijdig te detecteren, wat onderhoud efficiënter en veiliger maakt.³⁴ Dat hoeft echter niet te betekenen dat de inzet van AI leidt tot meer efficiëntie en besparing op arbeid in algemene termen.³⁵ De inzet van AI gaat namelijk niet vanzelf. Er gaat tijd zitten in het schrijven en controleren van prompts, het ontwikkelen en onderhouden van AI-software binnen een organisatie en mogelijk ook het trainen van de AI-modellen. Dit betekent dat AI wellicht een deel van het werk kan overnemen, maar dat er ook nieuw werk ontstaat en behoefte aan nieuwe medewerkers. Mogelijk tijdelijk (binnen organisaties) of mogelijk in de vorm van nieuwe sectoren (en als toeleverancier).

Er zijn al veel bedrijven die AI inzetten, maar uit hun ervaringen zijn niet makkelijk conclusies te trekken. Internationaal onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat onduidelijk is of de inzet van AI productiviteit vergroot, of dat productieve bedrijven en regio’s eerder geneigd zijn om AI toe te passen. Uit verschillende studies blijkt dat AI vooral wordt ingezet door bedrijven én in regio’s die sowieso al een hogere arbeidsproductiviteitsgroei lieten zien.³⁶

Dit alles betekent dat het effect van het stimuleren van AI op de toekomstige productiviteit zeer onzeker is op het niveau van een land of regio.³⁷

Relevantie voor decentrale overheden

Heel eenvoudig gezegd slaat het verhogen van productiviteit van de economie op ‘meer doen met minder’. In de afgelopen twee jaar zijn er verschillende rapporten verschenen die stellen dat de productiviteit sterk omhoog moet. Het verhogen van de productiviteit kan door innovatie (slimmer omgaan met grondstoffen en slimmer werken), inzet van technologie (minder mensen, waarbij er op dit moment vooral hoge verwachtingen geuit worden als het gaat over AI)³⁸, of stoppen met activiteiten waarbij weinig mogelijkheden zijn om de productiviteit te verhogen.

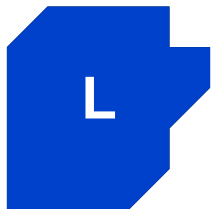
Onderzoek laat tegelijkertijd ook zien dat ‘meer’ niet altijd beter is. De vraag welk ‘meer’ gewenst is zal dan ook steeds vaker gesteld worden. Pas na het beantwoorden van die vraag kunnen beleidsmakers zich buigen over de vraag wat er nodig is om productiviteit te verhogen. Daarmee verschuift beleid gericht op het stimuleren van arbeidsproductiviteit naar een bredere uitdaging: het maken van strategische keuzes voor de economie van de toekomst. Dat stelt de Sociaal-Economische Raad Overijssel in het advies uit 2025.³⁹ Daarin staan veel concrete maatregelen die de productiviteit kunnen versterken in maatschappelijk relevante sectoren voor Overijssel. Bij deze maatregelen stelt de SER Overijssel dat technologische innovatie belangrijk is voor het verhogen van de arbeidsproductiviteit, maar dat sociale innovatie minstens zo essentieel is en misschien zelfs belangrijker. Pas wanneer bedrijven en organisaties investeren in hun mensen – in betrokkenheid, vertrouwen en talentgericht werken – kunnen technologie en AI daadwerkelijk renderen.

Klik hier en lees meer over:

- [!\[\]\(fdad01f1cadcf4b7fb31bdd07ce8ae59_img.jpg\) Herwaardering van praktisch werk](#)
- [!\[\]\(1c71dc76051655b745e792c6b40f6b7b_img.jpg\) Volwassen worden in onzekerheid](#)
- [!\[\]\(ffb4749701cbbc67c386ae7df2f965ce_img.jpg\) Grip op digitalisering](#)
- [!\[\]\(e8626ccf533771b18260a52e5462d025_img.jpg\) AI en duurzaamheid](#)

- ¹ Europese Unie (2025). [The Future of European Competitiveness](#). Geraadpleegd op 11 maart 2026.
- ² Wennink, P. (2025). [De route naar toekomstige welvaart – een sterk Nederland in een relevant Europa](#).
- ³ Timmer, M. (23 oktober 2025). [Het echte probleem met productiviteit](#). CPB Column.
- ⁴ Acemoglu, D. en Johnson, S. (2024). *Power and progress: our thousand-year struggle over technology and prosperity*. Paperback edition John Murray Press.
- ⁵ Toelichting is te vinden op de website van het CBS: [Intermediair verbruik \(excl. aftrekbare btw\)](#). Geraadpleegd op 8 april 2026.
- ⁶ Toelichting op de berekening van toegevoegde waarden en het bbp: Idenburg, A.M. (2019). [Working paper nr. 35: Aandeel financiële sector in de economie](#). Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- ⁷ Sociaal-Economische Raad Overijssel (2025). [Arbeidsproductiviteit: Samen slimmer én leuker werken](#). Advies Sociaal-Economische Raad Overijssel. Geraadpleegd op 16 juli 2025.
- ⁸ OESO (2025). [OECD Compendium of productivity indicators 2025](#), figuur 4.6, p.40. Koopkrachtpariteit corrigeert voor prijsniveaus tussen landen. Zie voor toelichting OECD (z.d.). [Purchasing power parities \(PPP\)](#). Geraadpleegd op 17 april 2026.
- ⁹ Bijkerk, S. en Flikkema, M. (15 januari 2026). [Hardnekkige verschillen in productiviteit van Nederlandse regio's](#). Rabobank. Geraadpleegd op 25 februari 2025.
- ¹⁰ Dit is een eigen schatting op basis van OESO-cijfers over gemiddeld aantal gewerkte uren per arbeidsjaar in 2022 ([OECD Compendium of Productivity Indicators 2024](#)) en de percentuele verschillen tussen arbeidsproductiviteit in Nederland en Overijssel zoals berekend door Team Onderzoek en Advies van Provincie Overijssel: [Arbeidsproductiviteit - Stand van de Overijsselse economie](#).
- ¹¹ Van der Plaat M., Sommer K. en Bettendorf L. (oktober 2025). [Lessen voor productiviteitsbeleid](#). Centraal Planbureau.
- ¹² Van der Plaat M., Sommer K. en Bettendorf L. (oktober 2025). [Lessen voor productiviteitsbeleid](#). Centraal Planbureau.
- ¹³ De Nederlandse Bank (2 mei 2025). [Arbeidsproductiviteit, zo slecht doen we het niet](#). Geraadpleegd op 16 april 2026; OESO (2025). [OECD Compendium of productivity indicators 2025](#), figuur 1.1, p.9.
- ¹⁴ Van der Plaat, M., Sommer, K. en Bettendorf, L. (oktober 2025). [Lessen voor productiviteitsbeleid](#). Centraal Planbureau. p.2.
- ¹⁵ Van der Plaat, M., Sommer, K. en Bettendorf, L. (oktober 2025). [Lessen voor productiviteitsbeleid](#). Centraal Planbureau. p.2.
- ¹⁶ Van der Plaat, M., Sommer, K. en Bettendorf, L. (2025). [Productivity trends and policies in the Netherlands](#). Centraal Planbureau.
- ¹⁷ OESO (2025). [OECD Compendium of productivity indicators 2025](#), p.52.
- ¹⁸ Van der Plaat, M, Sommer, K. en Bettendorf, L. (2025). [Productivity trends and policies in the Netherlands](#). Centraal Planbureau, p.6.
- ¹⁹ LISA (z.d.). [Lisa - Werkt voor provincies](#). Geraadpleegd op 17 april 2026.
- ²⁰ Bijkerk, S. en Flikkema, M. (15 januari 2026). [Hardnekkige verschillen in productiviteit van Nederlandse regio's](#). Rabobank. Geraadpleegd op 25 februari 2026.
- ²¹ CBS (z.d.). [Dossier Brede welvaart en de Sustainable Development Goals](#). Geraadpleegd op 16 januari 2026.
- ²² Twenteboard (z.d.). [Bruto Twents Geluk – Samen werken aan een gelukkiger Twente](#). Geraadpleegd op 20 april 2026.
- ²³ CBS (4 december 2025). [Lage brede welvaart in steden en in uithoeken van het land](#). Geraadpleegd op 16 januari 2026. Toelichting op Brede Welvaart in Overijssel: zie Provincie Overijssel (september 2025). [Monitor Brede Welvaart Overijssel 2025](#). Geraadpleegd op 2 maart 2026.
- ²⁴ CBS (4 december 2025). [Regionale monitor brede welvaart | Thema](#). Geraadpleegd op 26 februari 2026.
- ²⁵ De Ridder, M. en Rachel, L. (2025). [Nederlandse productiviteit groeit fors na correctie voor lagere klimaatschade](#). Economisch Statistische Berichten 110 (4849). Geraadpleegd op 25 september 2025.
- ²⁶ De Ridder, M. en Rachel, L. (2025). [Nederlandse productiviteit groeit fors na correctie voor lagere klimaatschade](#). Economisch Statistische Berichten 110 (4849). Geraadpleegd op 25 september 2025.
- ²⁷ Mazzucato, M. (2018). *The value of everything – making and taking in the global economy*. Penguin Books.
- ²⁸ Acemoglu, D. en Johnson, S. (2024). *Power and progress- our thousand-year struggle over technology and prosperity*. Paperback edition. John Murray Press.
- ²⁹ De Haan, P. (1 februari 2024). [In memoriam Robert Solow: Nuchtere econoom die Nobelprijs kreeg voor ons onbegrip van groei](#). Economisch Statistische Berichten 109 (4830), p.81.
- ³⁰ Sociaal-Economische Raad Overijssel (2025). [Arbeidsproductiviteit: Samen slimmer én leuker werken](#). Advies Sociaal-Economische Raad Overijssel, p.16. Geraadpleegd op 16 juli 2025.
- ³¹ Zie bijvoorbeeld [AI-Hub Oost Nederland](#). Geraadpleegd op 27 februari 2026.
- ³² Radboudumc (z.d.). [Kunstmatige intelligentie \(AI\) in de zorg en datagedreven besluitvorming](#). Geraadpleegd op 27 februari 2026.
- ³³ Kiwa (z.d.). [Intelligente Inspecties voor Infrastructuur met Drones en AI](#). Geraadpleegd op 27 februari 2026.
- ³⁴ Rijkswaterstaat (z.d.). [Drones en AI](#). Geraadpleegd op 27 februari 2026.
- ³⁵ UWV (12 mei 2025). [AI en de arbeidsmarkt: Inclusiviteit moet je organiseren en dat doe je zo](#). Geraadpleegd op 27 februari 2026.

- ³⁶ CBS (2 augustus 2025). [Kenmerken van bedrijven die AI gebruiken](#); Calvino, F. en Fontanelli, L. (2023). [A portrait of AI adopters across countries: Firm characteristics, assets' complementarities and productivity](#). ECD Science, Technology and Industry Working Papers, No. 2023/02, OECD Publishing, Paris; Apostol, S. en Hernández-Rodríguez, E. (2025). [Digitalisation in European regions: unravelling the impact of relatedness and complexity on digital technology adaptation and productivity growth](#). Industry and Innovation 32:7, p.772-801.
- ³⁷ Sociaal-Economische Raad (mei 2025). [AI en Werk samen naar een werkende toekomst met AI](#).
- ³⁸ CBS (2 november 2025). [Kenmerken van bedrijven die AI-technologie gebruiken - 5. Productiviteit](#). Geraadpleegd op 16 januari 2026.
- ³⁹ Sociaal-Economische Raad Overijssel (2025). [Arbeidsproductiviteit: Samen slimmer én leuker werken](#). Advies Sociaal-Economische Raad Overijssel, p.21. Geraadpleegd op 16 juli 2025.

HERWAARDERING VAN PRAKTISCH WERK

KLIK EN GA NAAR:

DE
LIJST

HET
WEB

Rapporten over de toekomst van de economie verwijzen steevast naar het belang van een goed ontwikkeld onderwijssysteem. Zo schrijft Draghi in zijn advies aan de Europese Unie: “If Europe wants to be able to compete with the rest for the world, it needs the best education [..].” Draghi stelt dat onderwijs en training een belangrijke manier zijn om het hardnekkige tekort in een uiteenlopende set van vaardigheden op te lossen. Veel van die vaardigheden hebben betrekking op kennis en kunde in nieuwe digitale, groene en high tech technologieën.¹ Meer en beter onderwijs hoeft niet automatisch te betekenen meer theoretisch onderwijs. Tekortberoepen zijn vooral praktisch van aard, waar het mbo voor opleidt. Het gaat dan ook nog eens specifiek om praktische beroepen in de zorg en de techniek.²

Trendweb 2025 ging in op de moeite die werkgevers hebben om hun openstaande vacatures in te vullen. Dat geldt zeker voor praktische beroepen. Het tekort aan praktisch geschoold personeel met de juiste vaardigheden, is in heel Europa een probleem. Maar dat betekent niet dat ook helder is hoe groot dat tekort is. De meest gangbare manier om arbeidsmarkttekorten in te schatten, is door te kijken naar het aantal openstaande vacatures. Cijfers van UWV en CBS laten zien dat in sectoren als techniek, zorg, bouw en logistiek structureel veel vacatures openstaan.³ Deze cijfers zijn echter vaak vervuld en geven slechts een deel van het beeld. Zo worden niet alle vacatures openbaar gemaakt, zeker niet als bedrijven mensen zoeken voor meerdere soortgelijke functies. Tegelijkertijd zijn er ook bedrijven die structureel vacatures open hebben staan zonder dat ze op zoek zijn naar mensen. Om een beter beeld te krijgen van hoe moeilijk of makkelijk het is om een vacature in te vullen, wordt steeds vaker gekeken naar aanvullende indicatoren zoals de vacaturegraad en de duur van vacatures.⁴ Deze cijfers laten bijvoorbeeld zien dat vacatures in de bouw en techniek bovengemiddeld lang open staan, waarbij werkgevers aangeven dat het

merendeel van de vacatures lastig te vervullen is en dat het lang duurt voordat ze ingevuld zijn.

Een andere manier om arbeidsmarkttekorten te duiden, is door te redeneren vanuit het werk dat moet worden gedaan. Hiervoor wordt vaak de toekomstige opgave, zoals het aantal woningen dat gebouwd moet worden, vergeleken met het aantal specifiek gekwalificeerde medewerkers dat hiervoor nodig is. Vervolgens wordt gekeken naar het huidige aantal werkzame personen in die rol, de verwachte uitstroom (door vergrijzing en andere factoren) en de verwachte instroom, zowel uit het onderwijs als via zij-instroom. In deze prognosemodellen wordt dus gekeken naar het hele systeem van opleiden tot uitstroom, en worden deze aantallen in de tijd weggezet. Hoewel het een verwachting blijft, geeft dit inzicht in de orde van grootte van de tekorten, bij gelijkblijvend beleid, in specifieke sectoren en beroepen. Verschillende brancheorganisaties proberen op deze manier een inschatting te maken van de toekomstige opgave om aan gekwalificeerde werknemers te komen.

Zo schat *Wij Techniek*, het ontwikkelingsfonds voor de technische installatiebranche in dat de branche tot 2029 ruim 120.000 extra technici zal moeten zoeken om de klimaat- en verduurzamingsdoelen te realiseren. Dit is grotendeels (118.000) het gevolg van een vervangingsvraag en voor een klein deel door verwachte groei in de sector.⁵ Dit aantal technici komt neer op 63% van de ongeveer 190.000 mensen die in 2025 in deze branche werkzaam waren. Het laat zien hoe groot de opgave is voor het vinden van personeel. De sector verwacht het merendeel, namelijk 70%, van deze nieuwe medewerkers te vinden bij zij-instromers; mensen die nu een andere baan hebben of werkloos zijn.⁶

Het Economisch Instituut voor de Bouw heeft soortgelijke prognoses gemaakt voor de bouwsector.⁷ Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

heeft een prognosemodel laten ontwikkelen om inzicht te krijgen in de verwachte arbeidskrapte in de zorg- en welzijnssector.⁸ TNO werkte in opdracht van het kennisinstituut voor de Infrastructuur, Nginfra, vier extreme scenario's voor de arbeidsmarkt uit.⁹

Verschillende oorzaken van huidige en toekomstige tekorten

Het Researchcentrum voor Onderwijs en de Arbeidsmarkt (ROA) van de Universiteit Maastricht verwacht dat tot 2030 91% van de baanopeningen voortkomt uit vervanging van personeel dat met pensioen gaat of om andere redenen stopt met werken, of omdat personeel een opleiding heeft gevolgd en daarmee zijn loopbaan in een andere richting voortzet.¹⁰

Bij een aantal beroepen is het duidelijk dat vooral de hoge gemiddelde leeftijd van werkenden zal gaan leiden tot meer vraag naar nieuw personeel. Zo is één derde van de veetelers en land- en bosbouwers in 2024 55 jaar of ouder. Bij buschauffeurs en trambestuurders is zelfs 53% ouder dan 55 jaar. Het ROA verwacht verder dat er tot 2030 vooral zal moeten worden gezocht naar de vervanging van verzorgenden en technische beroepen zoals bouwarbeiders, metaalarbeiders, machinemonteurs en productiemachinebeheerders.¹¹

Ook zullen er mensen worden gezocht omdat er voor sommige beroepsgroepen meer werk gaat zijn. Uiteraard hangt het sterk af van economische ontwikkelingen en overheidsbeleid waar die groei het sterkst zal zijn. In het algemeen gaan de meeste arbeidsmarktprognoses ervan uit dat de gestage groei van het aantal banen in zorg en welzijn van de afgelopen tien jaar zich ook doorzet naar de toekomst. Vaak wordt daarna verwezen naar het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) uit 2021. Dit rapport stelde dat bij gelijkblijvend beleid in 2060 één derde van de beroepsbevolking in de zorg zou moeten werken, terwijl dat bij het schrijven van het rapport één zesde was.¹² De vergrijzende bevolking is een van de oorzaken van de groeiende vraag

naar zorg, maar het rapport wijst ook op andere factoren die van invloed zijn. Zoals toegenomen stress en werkdruk, ongezonde leefstijl en leefomstandigheden, en economische en technologische ontwikkelingen.

De vraag naar mensen voor praktisch werk in de techniek zal, zoals gezegd, ook toenemen door ambities op het gebied van de energietransitie en de woningbouw.¹³

Tegenover deze groei in vraag naar mensen met praktische vaardigheden staat een afnemend aantal mensen dat een praktische opleiding start en afrondt. Het aantal studenten op een mbo-opleiding neemt af. In 2025 was dat aantal landelijk lager, en in de Overijsselse arbeidsmarktregio was dat aantal ongeveer 8% lager dan in 2021. De Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) verwacht dat dit in de komende veertien jaar nog verder gaat afnemen.¹⁴ Dat komt wellicht deels door een dalend aantal jongeren in het algemeen. Maar er is meer aan de hand. Zoals een groeiend aantal studenten dat een hbo- of wo-opleiding gaat volgen. Overigens soms ook aansluitend op een mbo-opleiding. Dit resulteert erin dat steeds meer Nederlanders een theoretische opleiding hebben gevolgd.¹⁵

De combinatie van deze drie ontwikkelingen: de verwachte uitstroom van praktisch werkenden, de toename van werk voor mensen met een praktische opleiding en een dalende interesse om zo'n opleiding te volgen, is de reden dat politici, bedrijfsleven en opleiders steeds vaker spreken over het belang van herwaardering en extra aandacht voor het mbo en praktisch werk.¹⁶

Meer aanbod van praktisch geschoold personeel

Verschillende initiatieven moeten ervoor zorgen dat er meer aanbod komt van praktisch geschoold personeel. Veel aandacht gaat daarbij uit naar veranderingen in de opleiding van dat personeel. Zo startte de Inspectie van het Onderwijs in 2024 met steekproefonderzoek naar de kwaliteit van mbo-opleidingen. De eerste resultaten laten zien dat er problemen zijn met de kwaliteit van dat onderwijs,

bijvoorbeeld als het gaat om het aantal studenten dat de opleiding met een diploma afrondt, de basisvaardigheden van studenten en de kwaliteit van stages.¹⁷

Een belangrijke ontwikkeling was bijvoorbeeld de aanpassing van de Wet Educatie Beroepsonderwijs die de rechtspositie van mbo-studenten vanaf 2023 versterkte. Eind 2025 nam de Tweede Kamer een motie aan voor een verplichte stagevergoeding voor mbo-studenten.¹⁸ Ook ligt er een wetsvoorstel ter verbetering van de aansluiting van beroepsonderwijs op de arbeidsmarkt.¹⁹ Daarnaast is er aandacht voor het vergroten van de toegankelijkheid van het mbo-onderwijs voor specifieke groepen studenten, zoals jongeren die in armoede opgroeien en studenten die extra ondersteuning nodig hebben.²⁰

Door de huidige krapte op de arbeidsmarkt staat ook Leven Lang Ontwikkelen (LLO) weer volop in de belangstelling.²¹ Daarnaast is er interesse voor de vraag of een inclusievere arbeidsmarkt kan bijdragen aan het bereiken van onbenut en 'ongekend talent'.²² Ook zijn er steeds meer alternatieven voor een diploma om te laten zien welke vaardigheden een potentiële werknemer heeft.²³

Al deze inspanningen hebben weinig effect als het vooruitzicht op een prettige werkomgeving niet aantrekkelijk is. Het vooruitzicht op een goed inkomen scoort hoog op het wensenlijstje van praktisch opgeleiden. Maar dit is zeker niet het enige criterium dat belangrijk is. Werkzekerheid, plezierig contact met een leidinggevende en trots kunnen zijn op je werk, zijn voor praktisch opgeleiden zeker ook belangrijke elementen in het werk.²⁴ De arbeidsmarktperspectieven spelen een belangrijke rol bij de studiekeuze van jongeren, net als persoonlijke voorkeuren, verwachtingen van ouders en de mate waarin jongeren zich herkennen in een beroep. Beeldvorming en sociale omgeving blijken daarin minstens zo bepalend als objectieve baankansen.²⁵ Dit betekent dat naast alle inspanningen om de kwaliteit van praktische opleidingen te vergroten er ook aandacht moet zijn voor het vergroten van de kwaliteit van het praktische werk zelf.²⁶

Beeldvorming van praktisch werk

De waardering van praktisch werk loopt achter bij het maatschappelijk belang ervan. Dit blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek van Ipsos, waarin mensen werden bevroegd over het imago van praktisch werk en beroepsopleidingen. Hieruit blijkt dat 88% vindt dat praktisch onderwijs nog altijd als minder belangrijk wordt gezien dan theoretisch onderwijs. Bijna de helft (44%) geeft aan dat beroepsopleidingen een negatief imago hebben. Gangbare terminologie van laagopgeleiden en hoogopgeleiden om het onderscheid aan te geven tussen praktische en theoretische scholing, draagt daaraan bij. Het beeld dat praktisch werk en opleiding dus als 'minder' wordt ervaren, draagt mogelijk bij aan de keuze van jongeren (en hun ouders) wanneer ze een opleiding moeten kiezen. Als het mogelijk is zullen zij onder andere hierdoor toch vaker kiezen voor een theoretische opleiding, omdat dit wordt gezien als veiligere keuze.²⁷

Relevantie voor decentrale overheden

Tekorten aan praktische geschoold personeel raken decentrale overheden op verschillende manieren. De voortgang van bijvoorbeeld woningbouwprojecten, het onderhoud aan infrastructuur, de continuïteit van zorg en ondersteuning, ondervinden hinder als er onvoldoende mensen zijn om het werk ook uit te voeren. Decentrale overheden zullen daarom bij het maken van beleid meer rekening moeten houden met de uitvoerbaarheid van het werk dat nodig is om ambities te realiseren.

Daarnaast hebben decentrale overheden een duidelijke positie in het regionale arbeidsmarkt- en opleidingslandschap. Zij zijn vaak betrokken bij samenwerkingsverbanden tussen onderwijsinstellingen, werkgevers en maatschappelijke organisaties, bijvoorbeeld rond regionale human-capitalagenda's, arbeidsmarktregio's en sectorale initiatieven. Zo heeft de SER Overijssel in november 2025 advies

uitgebracht over hoe verschillende partijen in de provincie Overijssel kunnen samenwerken aan een inclusieve arbeidsmarkt.²⁸ Daarnaast kunnen decentrale overheden met hun aanbestedingsbeleid én opdrachtverlening ook bijdragen aan goed werkgeverschap van anderen.

Als werkgever worden decentrale overheden ook geconfronteerd met dezelfde krapte, bijvoorbeeld bij technische functies, toezicht en uitvoering. Dit maakt vraagstukken rond goed werkgeverschap, duurzame inzetbaarheid en het beter benutten van vaardigheden steeds relevanter, niet alleen voor de eigen organisatie maar ook als voorbeeld binnen de regio.

Klik hier en lees meer over:

- C** [Waterkwaliteit in de hoofdrol](#)
- G** [Energie onder hoogspanning](#)
- M** [Volwassen worden in onzekerheid](#)
- N** [Grip op digitalisering](#)

- ¹ Europese Unie (2025). [The Draghi report on EU competitiveness](#), p.245, p.257.
- ² UWV (18 december 2025). [Ontwikkeling krapte naar beroep](#); UWV (2025). [Kansrijke beroepen 2025-2026](#); Ipsos I&O (maart 2025). [Onderzoek week van het vakmanschap](#).
- ³ UWV (z.d.). [Dashboard Vacaturemarkt](#) en [Dashboard Online Vacatures](#). Geraadpleegd op 5 maart 2026.
- ⁴ CBS (30 januari 2026). [Vacaturegraad](#) en [Vacaturegraad naar bedrijfstak](#). Geraadpleegd op 5 maart 2026.
- ⁵ Techniek Nederland (juli 2025). [Prognose werkgelegenheid in de technische installatiebranche](#).
- ⁶ Wij Techniek (17 juni 2025). [Krapte, kansen en groei Arbeidsmarktprognose installatiebranche 2025-2029](#). Geraadpleegd op 3 april 2026.
- ⁷ Economisch Instituut voor de Bouw (oktober 2025). [Trends op de bouwmarkt](#). Geraadpleegd op 3 april 2026.
- ⁸ Ministerie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport (z.d.). [Prognosemodel Zorg en Welzijn](#). Geraadpleegd op 2 april 2026.
- ⁹ Dhondt, S., Mathijssen S., Van der Torre, W., Kampert, P. en Kraan, K. (2025). [Onderzoek naar extreme toekomstscenario's arbeidsmarkt](#). TNO Health & Work. Geraadpleegd op 2 april 2026.
- ¹⁰ Bakens, J., Dijkman S., Fouarge, D., Van Guilik, N., Höfelmann, L., Meijer, R. en Pestel, N. (2025). [De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2030](#). Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt. Maastricht University, p.vii, p.12.
- ¹¹ Bakens, J., Dijkman S., Fouarge, D., Van Guilik, N., Höfelmann, L., Meijer, R. en Pestel, N. (2025). [De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2030](#). Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt. Maastricht University, p.60.
- ¹² Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2021). [Kiezen voor houdbare zorg – mensen, middelen en maatschappelijk draagvlak](#). WRR-rapport nr. 104.
- ¹³ Sociaal-Economische Raad (2018). [Energietransitie en werkgelegenheid – kansen voor een duurzame toekomst](#). Geraadpleegd op 3 april 2026; Economisch Instituut voor de Bouw (oktober 2025). [Trends op de bouwmarkt](#). Geraadpleegd op 3 april 2026.
- ¹⁴ Dienst Uitvoering Onderwijs (12 februari 2026). [Mbo studenten](#). Geraadpleegd op 3 april 2026; MBO Raad (2 februari 2026). [MBO Raad luidt noodklok over aanhoudende afname mbo-studenten](#). Geraadpleegd op 3 april 2026.
- ¹⁵ CBS (8 oktober 2024). [Nederlanders hebben steeds vaker hbo of universiteit gevolgd](#). Geraadpleegd op 3 april 2026.
- ¹⁶ Ploeger, J. (2 februari 2026). [Veel mbo-studenten voelen zich ondergewaardeerd op stage: 'Ik voelde me angstig en onzeker'](#). EenVandaag. Geraadpleegd op 3 april 2026.
- ¹⁷ Inspectie van het Onderwijs (april 2025). [Rapport de staat van het onderwijs 2025](#).
- ¹⁸ MBO Raad (2 december 2025). [Summa: verplichte stagevergoeding belangrijke stap voor alle mbo-studenten](#). Geraadpleegd op 7 april 2026.
- ¹⁹ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (3 februari 2026). [Wetsvoorstel VABA: stand van zaken](#). Geraadpleegd 7 op april 2026.
- ²⁰ Onderwijsraad (16 april 2025). [Armoede en Onderwijs](#); Inspectie van het Onderwijs (april 2025). [Rapport De Staat van het Onderwijs 2025](#), p.100.
- ²¹ Sociaal en Cultureel Planbureau (november 2025). [Leven lang ontwikkelen- kennisnotitie](#); Rijksoverheid (maart 2025). [Kabinet kent € 36.6 miljoen toe aan 39 projecten gericht op leven lang ontwikkelen](#); UWV (november 2025). [Regio in beeld 2025](#). Geraadpleegd op 7 april 2026.
- ²² Sociaal-Economische Raad Overijssel (2025). [Ongekend talent – De kracht van verschil: bouwen aan een inclusieve arbeidsmarkt in Overijssel](#).
- ²³ TNO (2 januari 2026). [Het skillspaspoort: een nieuwe vorm van een cv](#). Geraadpleegd op 7 april 2026.
- ²⁴ De Waal L., Banning B., Bisschop P., Kemps D., Mensonides M., Swart A.J. en Van 't Grunewold, W. (2025). [Wat praktisch opgeleide Gen Zers echt willen – onderzoek naar de werkensen van mbo'ers](#). ABN AMRO Cluster Manufacturing, Mobility & Construction.
- ²⁵ Bakens J., Eijkenboom D., Fouarge D., Van Guilik, N., Pestel, N. en Seifert, F. (2025). [Kansrijk kiezen in het MBO: overwegingen van jongeren bij hun studiekeuze](#). ROA-Rapport 2025/7. Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- ²⁶ Trendbureau Overijssel (2023). [De toekomst van werk is open niet leeg](#).
- ²⁷ Ipsos I&O (maart 2025). [Onderzoek week van het vakmanschap](#).
- ²⁸ Sociaal-Economische Raad Overijssel (2025). [Ongekend talent – De kracht van verschil: bouwen aan een inclusieve arbeidsmarkt in Overijssel](#).

VOLWASSEN WORDEN IN ONZEKERHEID

KLIK EN GA NAAR:

DE
LIJST

HET
WEB

De tekorten op de woningmarkt, klimaatverandering, verregaande digitalisering en geopolitieke onrust zorgen voor veel onzekerheid, zeker ook voor jongeren. Er wordt vaak gezegd dat de huidige generatie jongeren de eerste generatie is voor wie de toekomst minder goed is dan die van voorgaande generaties.¹ De SER Jongerenraad deed onderzoek naar hoe jongeren hun kansen en belemmeringen in de samenleving ervaren en hoe zij de toekomst voor zich zien. Daaruit blijkt dat veel jongeren keuzes uitstellen door de grote onzekerheid die zij ervaren op het gebied van huisvesting, werk en geld. Zowel dit gebrek aan zekerheid op deze terreinen als zorgen over maatschappelijke ontwikkelingen zoals klimaatverandering en geopolitieke spanningen zorgen voor gevoelens van machteloosheid en druk.² In Trendweb 2025 beschreven we al de toenemende zorgen over de mentale gezondheid van jongeren. In dit lemma verbreden we dat perspectief en bekijken we de ontwikkelingen rondom jongeren die hun dagelijks leven en hun kijk op de wereld en de toekomst beïnvloeden.

Hoe jongeren zelf over hun toekomst denken

In het publieke debat worden vaak zorgen geuit over de toekomst van jongeren. Ook jongeren zelf maken zich zorgen over verschillende maatschappelijke ontwikkelingen.³ Ze ervaren een gebrek aan gemeenschapszin, onderling vertrouwen en solidariteit in de samenleving en maken zich zorgen over verharding en toenemende intolerantie in het maatschappelijke debat. Meer dan voorheen ervaren zij verdeeldheid in de samenleving, niet alleen als het gaat om landelijke of politieke vraagstukken, maar ook in het dagelijks leven.⁴

Hierdoor zou je verwachten dat jongeren ook hun eigen toekomst somber inzien. Dat blijkt echter niet zo te zijn. Uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) blijkt dat jongeren over het algemeen positief zijn over hun leven en hun

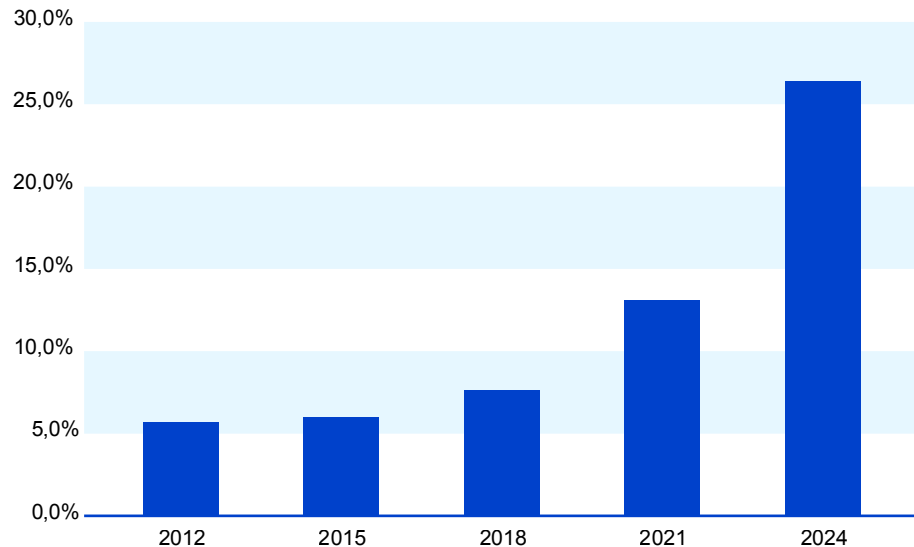
persoonlijke mogelijkheden. Zij hebben vertrouwen in hun eigen veerkracht, relaties en talenten. Ze maken zich zorgen over ontwikkelingen waar zij weinig invloed op hebben, zoals de woningmarkt, klimaatverandering, geopolitieke spanningen en toenemende ongelijkheid.⁵ De zorgen en onzekerheden hebben weliswaar betrekking op verschillende gebieden maar ze hangen vaak met elkaar samen. Woningnood veroorzaakt hoge woonlasten en dat heeft effect op financiën, werk en relaties. De Jeugdmonitor van het CBS laat een toename zien van stress, angst en somberheid onder jongeren, die voortkomt uit de context waarin zij volwassen worden: een realiteit waarin prestaties, zichtbaarheid en voortdurende competitie centraal staan. De grens tussen leren, werken, vrije tijd en jezelf laten zien vervaagt, terwijl rustmomenten en vertraging steeds minder vanzelfsprekend zijn.⁶

Mentale klachten worden vaak gezien als een individueel probleem, dat ook individueel moet worden behandeld. Veerkracht, zelfzorg of professionele hulp zouden antwoorden moeten zijn op deze mentale problemen. Onderzoek laat zien dat de toename van mentale druk onder jongeren te breed en structureel van aard is om uitsluitend te worden bestempeld als individueel probleem. Bovendien hebben de zorgen van jongeren niet alleen invloed op hun mentaal welbevinden, ze beïnvloeden ook de keuzes die ze maken. Ze stellen beslissingen uit en vertonen ander gedrag dan eerdere generaties. Dat heeft ook gevolgen voor hun ontwikkeling en voor de manier waarop ze meedoen in de samenleving. De randvoorwaarden waarop je als individu weinig invloed hebt, zoals een betaalbaar huis, een baan en een gezond financieel huishouden worden steeds onzekerder. Die combinatie vergroot de mentale druk.⁷

Wonen: een steeds latere stap naar zelfstandigheid

Wonen is voor steeds meer jongeren een punt van zorg en frustratie. In de gespannen woningmarkt is het lastig om een zelfstandige en betaalbare woonplek

te vinden. Jongeren blijven hierdoor steeds langer bij hun ouders wonen. Tegelijkertijd neemt het aantal jongeren dat zelfstandig wil wonen maar geen betaalbare of passende woonruimte kan vinden toe.⁸ Cijfers van het CBS laten een aanzienlijke stijging zien in het aantal thuiswonende jongeren dat graag op zichzelf zou wonen, maar waarbij dit niet lukt. In [figuur 1](#) is te zien dat dit in 2024 ging om 26% van de thuiswonende jongeren, terwijl dit in 2012 slechts 6% was. Dit geldt niet alleen voor jongeren in grote studentensteden in de Randstad, maar is het geval in heel Nederland.

Figuur 1: Thuiswonende jongeren 18+ die binnen twee jaar willen verhuizen maar niets kunnen vinden. Bron: CBS (2024)⁹

Jongeren die wel zelfstandig wonen hebben vaak te maken met hoge woonlasten en tijdelijke huurcontracten, waardoor ze relatief vaak moeten verhuizen.¹⁰ Hoewel de lasten toenemen voor alle type woonvormen, zijn zowel de maandelijkse lasten

als de stijgingen het hoogst in de private huursector.¹¹ En dat is juist de plek waar veel jongeren hun wooncarrière beginnen. Het aantal jongeren dat in de private sector huurt, is toegenomen van 23% in 2012 tot 48% in 2024.¹² Het aantal jongeren dat in een koopwoning of corporatiewoning woont, nam juist af. Met name hurende jongeren hebben te maken met hoge woonlasten. Alleenwonende huurders tussen de 18 en 25 geven gemiddeld 38% van hun inkomen uit aan woonlasten. Dat is aanzienlijk meer dan oudere groepen huurders, die gemiddeld tussen de 25 en 30% van hun inkomen kwijt zijn aan woonlasten.¹³

Meer jongeren werken, maar steeds vaker met een flexibel contract

Nederlandse jongeren werken meer en op jongere leeftijd dan hun Europese leeftijdsgenoten. In 2024 nam ruim driekwart van de jongeren tussen 15 en 27 jaar deel aan de arbeidsmarkt, terwijl dit cijfer voor heel Europa slechts 35% is. Hoewel veel jongeren werken, biedt dat lang niet altijd zekerheid. Veel jongeren hebben flexibele contracten en vaak ook flexibele werktijden. In 2025 had 76% van de werkende jongeren tussen de 15 en 25 jaar een flexibel contract en 20% een vast contract. In principe hoeven flexibele contracten geen probleem te zijn, zolang er sprake is van bijverdiensten: de bekende 'bijbaantjes' naast school of studie en een financiële basis van ouders en studiefinanciering. Het wordt echter lastiger wanneer het gaat om jongeren voor wie dat flexibele werk de belangrijkste bron van inkomen is. Voor een groot deel van de jongeren begint hun loopbaan tussen de 21 en 26 jaar.¹⁴ Die start op de arbeidsmarkt is lastiger met een flexibel contract.

Dit beeld verschuift echter snel: in de groep tussen de 25 en 35 jaar had in 2025 nog maar 30% een flexibel contract en 60% een vast contract. Het overige deel was zzp'er.¹⁵ Tijdelijke contracten, flexibele werktijden en wisselende inkomens maken het lastig om vooruit te plannen en financiële buffers op te bouwen. Dit kan invloed hebben op het welzijn van jongeren. Een internationale studie laat zien dat jongeren met een flexibel arbeidscontract zich vaker ongelukkig voelen dan leeftijdsgenoten met een vast contract.¹⁶

Ook blijkt het voor jongeren moeilijk om na het behalen van een diploma een passende baan te vinden. Hoewel veel mbo-, hbo- en wo-afgestudeerden relatief snel beginnen met werken, sluit dit werk niet altijd aan bij hun studierichting of opleidingsniveau.¹⁷ Ook ervaren zij door de krapte op de arbeidsmarkt vaak veel werkdruk. Door een combinatie van deze twee factoren stromen starters na een aantal jaar relatief vaak uit naar een andere baan, of zelfs naar een andere sector. 30% van de jonge startende leraren in het voortgezet onderwijs stroomt binnen 5 jaar uit en in zorg en welzijn is een kwart van alle uitstromers jonger dan 25 jaar. Redenen voor vertrek hebben vaak te maken met onvoldoende autonomie, ontwikkeling en loopbaanperspectief, en met gebrek aan begeleiding.¹⁸

De krapte op de arbeidsmarkt heeft voor jongeren verschillende kanten. Aan de ene kant biedt het kansen doordat er meer banen beschikbaar zijn. Aan de andere kant legt het ook veel druk op jongeren omdat van hen wordt verwacht dat zij een grote bijdrage leveren aan maatschappelijke opgaven, terwijl zij tegelijkertijd te maken krijgen met de gevolgen van tekorten in de zorg, techniek en dienstverlening. Ook wordt verwacht dat door de vergrijzing een steeds groter beroep zal worden gedaan op jongeren, bijvoorbeeld als het gaat om mantelzorg en vrijwilligerswerk.¹⁹

Jongeren zonder diploma hebben meer moeite met het vinden van een baan dan leeftijdsgenoten met startkwalificaties. Zij hebben vaker tijdelijke contracten en het aantal jongeren dat geen onderwijs volgt, neemt toe.²⁰ De overgang van onderwijs naar arbeidsmarkt én instroommogelijkheden op de arbeidsmarkt voor mensen zonder kwalificaties staan daarom steeds hoger op de agenda van onderwijsinstellingen en overheden. Dat is onder andere te zien in de Wet Van school naar duurzaam werk, die sinds 1 januari 2026 van kracht is.²¹ Deze wet richt zich op betere kansengelijkheid en begeleiding van jongeren bij de overgang van school naar werk.²² Het is de vraag in hoeverre aangescherpte wetgeving jongeren daadwerkelijk helpt om aansluiting te vinden op de arbeidsmarkt.

De hoge eisen die aan onderwijs worden gesteld, kunnen de kans op uitval ook vergroten. Jongeren vallen bijvoorbeeld buiten de boot omdat het niveau of de snelheid van leren voor hen gewoon te hoog is. SER Overijssel signaleert een mismatch tussen vraag en aanbod, waarbij werkzoekenden niet altijd over de gevraagde vaardigheden beschikken. De raad pleit daarom voor een sterke regionale arbeidsinfrastructuur, waarin diensten op het gebied van scholing en loopbaanbegeleiding, matching en het sociale domein onder één dak en in samenhang worden aangeboden. Gemeenten en provincies kunnen daarin een regierol nemen en verschillende partijen op het gebied van economie, onderwijs, infrastructuur en ruimtelijke ordening met elkaar verbinden.²³ Die verbinding en begeleiding hoeft niet altijd alleen via formele instituties plaats te vinden, maar kan ook in samenwerking met het bedrijfsleven worden ontwikkeld.

Kansen voor jongeren zijn ongelijk verdeeld

Hoewel de zorgen onder jongeren breed worden gedeeld, zijn er veel onderlinge verschillen. Jonge vrouwen ervaren bijvoorbeeld vaker mentale klachten en stress dan hun mannelijke leeftijdsgenoten. Jongeren in een lagere sociaaleconomische positie hebben vaker te maken met een stapeling van problemen op het gebied van geld, wonen en mentale gezondheid. Ook opleidingsniveau speelt een rol: bij theoretisch opgeleide jongeren komen prestatiedruk en stress vaker voort uit school- en studiedruk, terwijl dit bij praktisch opgeleide jongeren vaker voortkomt uit bestaansonzekerheid en financiële zorgen.²⁴ Deze verschillen laten zien dat onzekerheid voor vrijwel alle jongeren herkenbaar is, maar dat dit voor verschillende groepen andere oorzaken en uitingsvormen heeft.²⁵ Het is daarom belangrijk om niet alleen naar jongeren als geheel te kijken, maar juist ook oog te hebben voor verschillende groepen binnen de grote groep jongeren.

Onzekerheid over financiën en bestaanszekerheid

Een groot deel van de jongeren maakt zich zorgen over geld, zowel op korte als op langere termijn. Veel jongeren verwachten dat de armoede in Nederland zal toenemen, en zijn vooral pessimistisch over hun pensioen.²⁶ Onderzoek van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) laat zien dat de jongvolwassenen van nu economisch kwetsbaarder zijn dan eerdere generaties. Dat komt onder andere doordat zij vaker flexibele banen hebben en hun inkomens zijn achtergebleven bij hun uitgaven. Ze hebben te maken met gestegen (woon)lasten en ze hebben vaker een studieschuld dan eerdere generaties.²⁷ De minimumlonen en gemiddelde inkomens zijn de afgelopen jaren wel gestegen, maar niet altijd in verhouding met de toename van de lasten. Uit onderzoek van het Nibud blijkt dat 40% van de jongeren tussen de 18 en 30 jaar moeite heeft met rondkomen, en dat 43% het gevoel heeft niet genoeg geld achter de hand te hebben.²⁸ Ook groeiende studieschulden veroorzaken financiële zorgen en onzekerheid onder jongeren. Het aantal mensen met een hoge of gemiddelde studieschuld in Nederland is de afgelopen jaren toegenomen. In 2024 hadden bijna 350.000 mensen een studieschuld die hoger was dan 30.000 euro. Dat zijn er 19.000 meer dan in 2023 en maar liefst 233.000 meer dan in 2015.²⁹ Hoewel in deze aantallen niet alleen jongeren zijn meegenomen, zegt dit wat over de groeiende geldzorgen die dit teweegbrengt.

Toekomstkeuzes: uitstel als reactie

De zorgen op het gebied van wonen, werk en financiën lijken zich te vertalen in het uitstellen van grote levenskeuzes. Volgens het CBS vinden jongeren gemiddeld steeds later een stabiele woonplek, gaan zij later samenwonen en krijgen zij op steeds latere leeftijd kinderen. Ook is het gemiddeld aantal kinderen per vrouw de laatste jaren licht gedaald.³⁰ De redenen hiervoor zijn niet direct af te lezen uit de cijfers, maar verschillende analyses stellen dat jongeren eerst hun leven op orde willen hebben met een vaste baan en betaalbare woning, voordat ze beginnen aan een nieuwe fase van hun leven.³¹ Volgens onderzoek

van het NIDI speelt het vinden van een geschikte woning een belangrijke rol in de keuze om aan kinderen te beginnen.³² Of het zorgwekkend is dat keuzes worden uitgesteld, is de vraag. De leeftijd waarop kinderen het ouderlijk huis verlieten, is door de geschiedenis heen niet constant geweest; in sommige perioden lag die leeftijd hoger dan in andere. Dat geldt ook voor de leeftijd waarop mensen hun eerste kind kregen. Denk aan de introductie van anticonceptiemiddelen, maar ook aan het gedrag van mensen in tijden van economische tegenslag, crises en oorlogssituaties. Ook deze ontwikkelingen hebben effect gehad op de leeftijd waarop mensen hun eerste kind kregen, en het aantal kinderen. De huidige ontwikkelingen rondom uitstel van bepaalde mijlpalen in het leven zijn een signaal dat er iets aan de hand is. Over de toekomstige impact en betekenis daarvan op persoonlijk of maatschappelijk vlak is weinig te zeggen.

Relevantie voor decentrale overheden

De startpositie van jongeren in de samenleving staat onder druk. Wie dromen al in de beginfase van een leven wegneemt, ondermijnt de uitgangspositie van nieuwe generaties. Wanneer er in elk beleidsvraagstuk structureel aandacht wordt besteed aan de vraag wat de invloed van het desbetreffende beleid is op jongeren, werkt dat door in hoe zij zich kunnen ontwikkelen. Dat heeft niet alleen een positief effect op de ontwikkeling van die jongeren, maar ook op de samenleving als geheel.

Dit inzicht vraagt overigens niet om specifiek jongerenbeleid of het instellen van nieuwe klankbordgroepen of jongerenraden. Het vraagt wel om aandacht voor de vraag wat voor invloed bepaald beleid op jongeren heeft: op het gebied van woningmarkt, arbeidsmarkt en sociale zekerheid. Dat kan door vaker de vraag te stellen wat jongeren nodig hebben voor een goede startpositie in hun leven.

Klik hier en lees meer over:

B [Leven met meer en minder water](#)

K [Is productiviteit een probleem?](#)

L [Herwaardering van praktisch werk](#)

N [Grip op digitalisering](#)

- ¹ Internationaal Monetair Fonds (maart 2025). [Generational concerns](#); Sociaal-Economische Raad (mei 2022). [Jongeren en het zorgen voor morgen](#).
- ² Sociaal-Economische Raad (oktober 2025). ['t Tij keren. Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2025](#); Sociaal en Cultureel Planbureau (oktober 2025). [Naar een toekomst die jongeren toekomt](#).
- ³ Sociaal en Cultureel Planbureau (oktober 2025). [Naar een toekomst die jongeren toekomt](#).
- ⁴ Sociaal en Cultureel Planbureau (december 2024). [Samenleven in de toekomst](#).
- ⁵ Sociaal-Economische Raad (oktober 2025). ['t Tij keren. Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2025](#).
- ⁶ Sociaal en Cultureel Planbureau (oktober 2025). [Naar een toekomst die jongeren toekomt](#); Te Riele, S. (2025), *Jongeren in Nederland*, [Landelijke jeugdmonitor](#). Geraadpleegd op 16 april 2026.
- ⁷ Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (april 2025). [Op de rem. Voorbij de hypernerveuze samenleving](#).
- ⁸ CBS (december 2023). [Jongvolwassenen wonen vaker bij ouders dan 20 jaar geleden](#). Geraadpleegd op 7 april 2026; CBS (juni 2024). [Jongeren die graag het huis uit willen lukt dat minder vaak](#). Geraadpleegd op 7 april 2026.
- ⁹ CBS (17 april 2025). [Ruim kwart thuiswonende jongeren wil uit huis maar kan geen woning vinden](#). Geraadpleegd op 7 april 2026.
- ¹⁰ Woonbond (juli 2024). [Tijdelijk contract woning](#). Geraadpleegd op 16 april 2026.
- ¹¹ CBS (2025). [Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2025](#).
- ¹² CBS (2025). [WoonOnderzoek Nederland \(WoON\)](#); CBS (2025). [Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2025](#).
- ¹³ CBS (13 september 2024). [Aandeel woonlasten in inkomen hoogst voor jonge alleenwonende huurders](#). Geraadpleegd op 16 april 2026.
- ¹⁴ CBS (12 april 2024). [Voorsorteren op gezinsleven? Al vóór de komst van kinderen van voltijd naar deeltijd](#). Geraadpleegd op 20 april 2026.
- ¹⁵ CBS (12 februari 2026). [Werkzame beroepsbevolking, positie in de werkring](#). Geraadpleegd op 31 maart 2026.
- ¹⁶ Van den Berg, L. (2025). [Flexibele arbeidsrelaties verminderen welzijn van jongvolwassenen](#). DEMOS.
- ¹⁷ Höfelmann, L. & Huijgen, T. (2025). [Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2024](#). Maastricht University; Bakens et al. (2025). [De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2030](#). ROA Report.
- ¹⁸ Sociaal-Economische Raad (2022). [Advies Arbeidsmarktproblematiek maatschappelijke sectoren](#); Sociaal en Cultureel Planbureau (2023). [Kennissennotitie Arbeidsmarktcrapte](#).
- ¹⁹ RIVM (2021). [Werkende mantelzorgers van ouderen: Verkenning van hun toekomst en ondersteuningsbehoeften](#).

- ²⁰ CBS (2024). [Meer jongeren zonder startkwalificatie](#).
- ²¹ Eerste Kamer (z.d.). [36.667 Wet van school naar duurzaam werk](#). Geraadpleegd op 8 april 2026.
- ²² Rijksoverheid (z.d.). [Wet van school naar duurzaam werk](#). Geraadpleegd op 8 april 2026.
- ²³ Sociaal-Economische Raad Overijssel (24 november 2025). [Ongekend talent. De kracht van verschil: bouwen aan een inclusieve arbeidsmarkt in Overijssel](#), p.5.
- ²⁴ Sociaal en Cultureel Planbureau (23 oktober 2025). [Naar een toekomst die jongeren toekomt](#); CBS (2025). [Landelijke jeugdmonitor](#).
- ²⁵ Nederlands Jeugdinstituut (z.d.). [Bestaanszekerheid van jongvolwassenen onder druk](#). Geraadpleegd op 16 april 2026; Sociaal en Cultureel Planbureau (14 september 2026). [Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland \(HBSC 2021\)](#); Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (april 2025). [Op de rem. Voorbij de hypernerveuze samenleving](#).
- ²⁶ CBS (2025). [Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2025](#); CBS (8 juni 2023). [Zorgen over financiële toekomst in jaar tijd flink toegenomen](#); State of the Youth (3 december 2025). [Geldzorgen. Onderzoeksrapport State of Youth NL](#).
- ²⁷ Nederlands Jeugdinstituut (z.d.). [Bestaanszekerheid van jongvolwassenen onder druk](#). Geraadpleegd op 16 april 2026; NIDI (29 februari 2024). [Economische positie van jongvolwassenen afgelopen twintig jaar verslechterd](#). Geraadpleegd op 16 april 2026.
- ²⁸ Van den Enden, G. en Veerman, N. (2024). [Geldzaken in de praktijk \(2024\)](#). NIBUD. Geraadpleegd op 16 april 2026.
- ²⁹ CBS (9 oktober 2024). [Minder mensen met studieschuld](#). Geraadpleegd op 16 april 2026.
- ³⁰ CBS (15 augustus 2025). [Geboorte; kerncijfers](#). Geraadpleegd op 16 april 2026.
- ³¹ Van den Berg, L., Van Gaalen, R. en Van Houdt, K. (16 juni 2026). [Steeds minder dertigjarigen zijn gesetteld](#). CBS. Geraadpleegd op 16 april 2026.
- ³² Van Wijk, D. en Feijten, P. (27 maart 2026). [Gezinsvriendelijke woning blijft belangrijke voorwaarde voor het ouderschap](#). NIDI. Geraadpleegd op 16 april 2026.

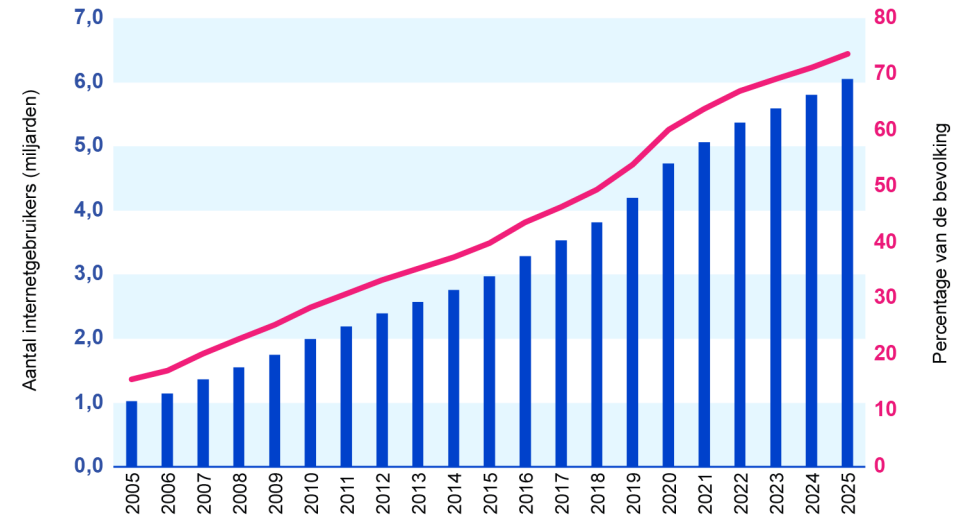
Veel van wat we in Trendweb 2025 opschreven over digitale ontwikkelingen is onverminderd actueel. Er zijn toenemende zorgen over digitale kwetsbaarheden, ook van overheden, en over de mogelijkheden en impact van AI. Ook zijn er hooggespannen verwachtingen en tal van verontrustende doemscenario's die ook tal van ethische vragen oproepen, en de ontwikkelingen gaan razendsnel. Daarom geven we in dit Trendweb meer aandacht aan digitale technologie en kijken we naar de manier waarop de Europese Unie en de Rijksoverheid meer grip proberen te krijgen op digitale ontwikkelingen.

Digitalisering: data, automatisering en AI

Digitalisering is het proces waarbij analoge processen worden overgenomen door digitale processen. Dit is al zo lang gaande dat het anno 2026 lastig is voor te stellen hoe je kunt communiceren, filmen, fotograferen en zelfs betalen zonder computers en andere apparaten met chips. Om digitale technologie te kunnen gebruiken, moeten schrift, spraak en beeld worden omgezet in machinetaal, bestaande uit nullen en enen. De afgelopen decennia hebben een enorme ontwikkeling laten zien in de digitalisering van heel verschillende informatie én de mogelijkheden van digitale technologie om ook zelf tekst, spraak en beeld te maken. Die grote hoeveelheid informatie is de grondstof voor een nieuwe generatie digitale technologie: generatieve AI, die via applicaties als ChatGPT en Copilot op grote schaal in de samenleving kan worden gebruikt.¹

Aan het eind van de vorige eeuw werd het internet als digitale infrastructuur toegankelijk voor iedereen met een computer en later ook een mobiele telefoon. Inmiddels gebruikt volgens de International Telecommunication Union (ITU) 74% van de wereldbevolking het internet. In 2005 was dat 16% (zie Figuur 1).² Het gevolg is dat de hoeveelheid gedigitaliseerde informatie exponentieel is gestegen. Overigens is er wel sprake van grote ongelijkheid in de mate waarin het internet

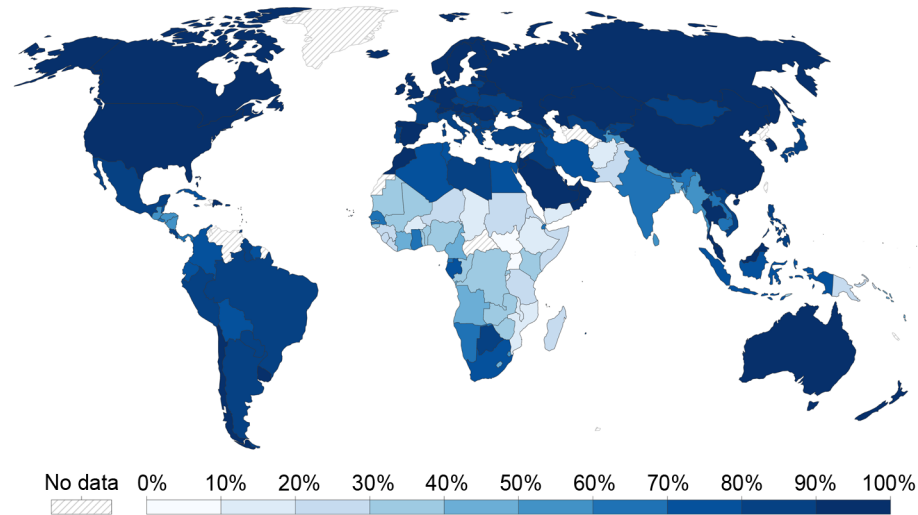
wordt gebruikt, zoals in figuur 2 te zien is. Zo gebruikt in Europa, Centraal-Azië en Noord-Amerika meer dan 90% van de bevolking het internet. In Sub-Sahara-Afrika is dat slechts 36%.

Figuur 1: Wereldwijd internetgebruik. Bron: International Telecommunication Union³

Definitie van AI

In de meest recente Europese wet op dit gebied, de AI-verordening, staat de volgende definitie van AI: 'Een AI-systeem is een op een machine gebaseerd systeem dat is ontworpen om met verschillende niveaus van autonomie te werken en dat na het inzetten ervan aanpassingsvermogen kan vertonen, en dat, voor expliciete of impliciete doelstellingen, uit de ontvangen input afleidt hoe output te genereren zoals voorspellingen, inhoud, aanbevelingen of beslissingen die van invloed kunnen zijn op fysieke of virtuele omgevingen.'⁴

Figuur 2: Deel van de bevolking dat het internet gebruikt (2025). Bron: Our World in Data op basis van data van de International Telecommunication Union (ITU) / World Bank (2026)⁵

De nieuwste generatie ‘zelflerende’ digitale technologieën verschilt met eerdere vormen van digitale technologie, met mogelijk grote gevolgen voor de samenleving. Oudere technologieën zijn taakgericht. Hierbij ‘vertelden’ programmeurs hoe de toepassingen een taak moesten oppakken. Die instructies werden in computertaal algoritmen genoemd en hebben het karakter van ‘als dit gebeurt, dan moet je dat doen’. De logica achter het succesvol uitvoeren van een taak is dus van buitenaf opgelegd.

Bij de nieuwe generatie AI-toepassingen werkt het anders. Het zijn zogenaamd ‘zelflerende’ algoritmen die zelf een logica ontwikkelen om tot een bepaalde uitkomst te komen. Het zijn toepassingen waarbij de gebruiker een vraag voorlegt

en de machine met een antwoord komt. De reactie van de gebruiker vertelt de machine of het antwoord goed was of niet, en daarmee past de machine zijn werkwijze voor de toekomst aan. De manier waarop de machine tot een antwoord komt is vaak – zelfs voor programmeurs – niet te achterhalen.

De term ‘zelflerend’ is overigens niet helemaal correct, want dergelijke algoritmen moeten wel worden getraind én daar komen ook mensen bij van pas. Het trainen gebeurt op twee manieren. De eerste is dat toepassingen zoveel mogelijk digitale informatie gebruiken voor het herkennen van patronen. Voor taalmodellen betekent dit bijvoorbeeld dat het model leert inschatten welke letter zal volgen op de letters die al zijn ingetoetst. Daarmee kan het een inschatting maken wat het woord zal zijn als er nog maar een paar letters zijn ingetoetst. De stap van taalcorrectie naar het geven van uitgebreide antwoorden op bijvoorbeeld medische vragen, genereren van plaatjes, selecteren van kandidaten uit een stapel sollicitatiebrieven, of besturen van een auto, is gigantisch, maar in feite op hetzelfde gebaseerd. Het gaat om het herkennen van patronen in bestaande informatie en op basis daarvan het meest waarschijnlijke antwoord geven. Dit betekent dat als de bestaande informatie eenzijdig of foutief is, het antwoord ook eenzijdig of foutief is. Dit speelt bijvoorbeeld een rol bij het trainen van medische AI-modellen, met data uit klinische studies, waar vrouwen en minderheden van oudsher ondervertegenwoordigd zijn.⁶ Het tweede deel van de training is het geven van een oordeel over de uitkomst van een applicatie. Dat gebeurt deels door de gebruiker, maar vaak ook door zogenaamde ‘content moderators’. Omdat contentmoderatie nogal arbeidsintensief is, gebeurt dit vaak onder slechte werkomstandigheden in lagelonenlanden. De contentmoderators moeten heel veel en vaak ook aanstootgevend informatie beoordelen. De mentale belasting van dit werk kan behoorlijk zwaar zijn. Reden waarom verschillende organisaties in 2025 aandacht vroegen voor de arbeidsomstandigheden van deze nieuwe groep werknemers.⁷

Doordat AI-algoritmen kunnen leren, kan een deel van de moderatie van bijvoorbeeld sociale platforms worden overgenomen door digitale middelen. Maar niet helemaal. Het blijft ook mensenwerk. Het betekent dat de uitkomst van AI-toepassingen sterk wordt bepaald door de wijze waarop de toepassing is getraind.

De combinatie van de onbekendheid van de logica waarmee AI tot een uitkomst komt, en het besef dat die logica gebaseerd kan zijn op foutieve en eenzijdige informatie, maakt dat verschillende instituten al langere tijd pleiten voor sterker overheidsbeleid op de ontwikkeling en het gebruik van AI-toepassingen. De huidige regelgeving is hier niet op ingericht.⁸ Dat speelt bijvoorbeeld bij de vraag wie aansprakelijk is voor de uitkomst van een toepassing, als de gebruiker niet in staat is daar zelf een oordeel over te geven. Wie is er verantwoordelijk voor een verkeerde medische diagnose, vertaalfout in een juridisch document, stuurfout van een zelfrijdende auto, of de zelfstandige aanschaf van een product door de AI-assistent op je telefoon? Daarbij komt het besef dat de grote afhankelijkheid van technologiebedrijven in de Verenigde Staten en China maakt dat die bedrijven in sterke mate bepalen met welke informatie en met welke normatieve oordelen de AI-toepassingen worden getraind. Vooral de Europese Unie heeft daarom sterk ingezet op eigen wet- en regelgeving en kijkt steeds kritischer bij het inkopen van digitale toepassingen.

AI in de samenleving

In 2023 had 98% van de Nederlandse bevolking toegang tot het internet en maakte 95% er dagelijks gebruik van.⁹ Inmiddels gebruikt ook een groot deel van de Nederlandse bevolking AI-toepassingen, zowel privé als voor werk.¹⁰ Wat dit betekent voor de samenleving is nog niet duidelijk, omdat de technologie nog volop in ontwikkeling is. Onderzoekers wijzen erop dat vergaande digitalisering, en AI in het bijzonder, invloed hebben op sociale processen.

Om te beginnen kan een verschil in digitale vaardigheden leiden tot een kloof. Er zijn groepen in de samenleving die minder goed kunnen meekomen in het gebruik en begrip van digitale technologieën, onder wie ouderen, mensen met minder opleiding, mensen die moeite hebben met lezen en schrijven en mensen met een lager inkomen.¹¹ Als het gaat over het gebruik van digitale toepassingen, wordt al snel gesproken over digitale inclusie. Vaak wordt dan vooral gekeken naar hoe mensen beter kunnen meekomen in de digitalisering en wat ervoor nodig is om digitale middelen voor iedereen toegankelijk en begrijpelijk te maken. Volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) is het echter ook belangrijk om aandacht te hebben voor de groeiende kloof tussen mensen die goed thuis zijn in het gebruik van digitale technologieën en zij die dat niet zijn. Digitalisering kan er volgens het SCP voor zorgen dat de sociale en digitale ongelijkheid toeneemt. Dat komt onder meer doordat de gevolgen van technologische ontwikkelingen op de samenleving vaak pas na verloop van tijd zichtbaar worden.¹²

Een tweede punt van aandacht is het vertrouwen van burgers in besluitvorming met behulp van AI. KPMG brengt ieder jaar een Nationale AI Vertrouwensmonitor uit. Deze monitor laat zien dat de populariteit van, en bekendheid met AI groeit, maar dat er ook een keerzijde is. Veel ondervraagden maken zich zorgen over nepinformatie en privacy als gevolg van AI. Als het gaat om keuzes met een relatief laag risico vinden de meeste ondervraagden het prima dat AI daarover beslist. Denk aan een advies over welk dieet het best bij je past, of de suggestie voor je volgende reisbestemming. Gaat het echter om gevoelige of ethisch beladen keuzes, zoals een medische beslissing of een besluit om een uitkering wel of niet stop te zetten, dan is het draagvlak om AI de keuze te laten maken klein. Een grote meerderheid vindt dat belangrijke beslissingen uiteindelijk altijd door een mens moeten worden genomen.¹³

Europese wetgeving rond AI en datagebruik

De EU bouwt aan een brede digitale strategie die burgers moet beschermen, innovatie stimuleert en Europa minder afhankelijk moet maken van grote Amerikaanse en Chinese technologiebedrijven. Bestaande en nieuwe wetten vormen samen het fundament onder de Europese digitale markt. EU-verordeningen, zoals de AI Act, zijn in alle lidstaten van kracht zodra zij in werking treden. Lidstaten zetten andere onderdelen van het digitale regelpakket om in nationale wetgeving. Een voorbeeld hiervan is de NIS2-richtlijn, die lidstaten verplicht om regels vast te stellen voor digitale weerbaarheid van essentiële en belangrijke diensten, zoals zorg en energie. In Nederland is deze richtlijn omgezet in nationale wetgeving via de Cyberbeveiligingswet.¹⁴

Omdat data, digitalisering en AI een rol spelen in vrijwel alle domeinen van de samenleving, bestaat de Europese digitale agenda uit meerdere samenhangende wetten die elk een specifiek onderdeel aanpakken: van platformregulering (DSA/DMA) tot data-uitwisseling (Data Act) en cyberveiligheid (Cyber Resilience Act) (zie tabel 1). Voor organisaties die met AI werken vooral twee regelgevingskaders van groot belang. De AI Act is het eerste alomvattende Europese AI-raamwerk dat werkt met risicocategorieën en verplichtingen voor AI-ontwikkelaars en gebruikers.¹⁵ De AVG (in het Engels GDPR) legt daarnaast de basis voor de omgang met persoonsgegevens in het digitale domein en geldt ook voor AI toepassingen. Deze wetten vormen samen de belangrijkste kaders die bepalen hoe AI in Nederland en de rest van Europa verantwoord mag worden ontwikkeld en toegepast.

WET	Focus	
AVG / GDPR	Algemene verordening gegevensbescherming: Bescherming persoonsgegevens en privacy-rechten. Verplicht transparantie en grondslag voor verwerking; geeft recht op menselijke tussenkomst bij geautomatiseerde besluitvorming.	Privacy en persoonsgegevens
AI Act	Veilig, verantwoord en transparant gebruik van AI: Risicoclassificatie (onaanvaardbaar tot minimaal); verplicht risicobeheer, biasmonitoring, documentatie en toezicht.	Risico's en veiligheid van AI-systemen
DGA	Data Governance Act: Betrouwbaar en veilig datadelen (met name overheid). Verplicht anonimisatie; introduceert databemiddelingsdiensten en data altruïsme.	Datadeling, datatoegang en interoperabiliteit
Data Act	Controle over data van apparaten en diensten: Regelt datatoegang en eerlijke deling tussen partijen; aanvulling op de DGA.	
DMA	Digital Markets Act: Eerlijke digitale markten. Richt zich op grote platforms; verbiedt machtsmisbruik (bijvoorbeeld zelfvoordeel, beperken van interoperabiliteit); verplicht eerlijke voorwaarden en datatoegang.	Macht van Big Tech op vrije markt
DSA	Digital Services Act: Regelt verantwoordelijkheden van online tussenpersonen; verplicht transparantie over algoritmes; bevordert veiligheid en eerlijkheid op platforms.	Online veiligheid en algoritmische transparantie
CRA	Cyber Resilience Act: Versterkt cybersecurity van alle 'producten met digitale elementen'; verplicht 'security by design', updates, meldplicht kwetsbaarheden; fabrikanten, importeurs en distributeurs vallen onder de regels.	Cybersecurity van software en hardware
NIS2	Netwerk en informatiebeveiliging: NIS2 is de vernieuwde en strengere versie van de oorspronkelijke NIS richtlijn uit 2016. Bedoeld om de cyberweerbaarheid van kritieke infrastructuren te verbeteren.	Cybersecurity en de weerbaarheid van essentiële diensten

Tabel 1: Overzicht Europese wet- en regelgeving op het gebied van data en AI

AI-verordening of AI Act

De AI Act is opgesteld door de Europese Commissie en heeft als doel een geharmoniseerd kader te bieden voor veilige, betrouwbare en ethisch verantwoorde AI-systemen binnen de EU. De wet trad in werking op 1 augustus 2024 en wordt tot en met 2027 gefaseerd ingevoerd.¹⁶ De wet deelt AI-toepassingen in op basis van risico, waarbij per risico-klasse verschillende eisen worden verbonden op het gebied van transparantie, veiligheid en toezicht (zie tabel 2).¹⁷ Dit is zowel gericht op organisaties die AI ontwikkelen als organisaties die AI gebruiken.

Risico-klasse	Omschrijving	Voorbeeld	Eisen
Onacceptabel risico	AI-systemen die een duidelijke bedreiging vormen voor veiligheid, rechten of democratie worden verboden.	Voorbeelden hiervan zijn sociale scoring, emotieherkenning op werk of scholen en systemen die crimineel gedrag voorspellen op basis van persoonlijkheid.	Verboden per 2 februari 2025.
Hoog-risico	Systemen die grote invloed hebben op veiligheid, gezondheid of fundamentele rechten.	Systemen voor werving, krediettoewijzing en medische diagnose.	Strikte eisen aan datakwaliteit, documentatie, transparantie, nauwkeurigheid en menselijk toezicht.
Beperkt risico	AI-systemen die gebruikers kunnen beïnvloeden, maar waarbij de risico's relatief laag zijn.	Chatbots en systemen die deepfakes genereren, die duidelijk moeten worden gelabeld.	Transparantie plichten: gebruikers moeten weten dat ze met AI te maken hebben.
Laag of minimaal risico	AI-systemen die weinig tot geen risico vormen voor rechten of veiligheid.	Alledaagse AI, zoals spamfilters, video-game AI en niet kritieke aanbevelings-systemen.	Volledig toegestaan zonder aanvullende verplichtingen.

Tabel 2: Risicoclassificaties van AI-systemen

Sinds 2 februari 2025 zijn AI-systemen met een onaanvaardbaar risico verboden en moeten organisaties die AI-systemen gebruiken, zorgen voor een toereikend niveau van AI-geletterdheid onder werknemers. Vanaf 2 augustus 2026 moeten AI-toepassingen met een hoog risico voldoen aan de strenge eisen, zoals beschreven in tabel 2.¹⁸ Als deze eisen niet worden nageleefd, riskeren bedrijven zware sancties met boetes tot 35 miljoen of 7% van de jaarlijkse omzet.¹⁹

Om de AI Act in Nederland goed uit te voeren, is de overheid bezig met het inrichten van een toezichtmodel op basis van de AI Act.²⁰ De Autoriteit Persoonsgegevens (AP) heeft de rol om toezicht te houden op AI-gebruik en het volgen van de AI Act.²¹ De Rijksinspectie Digitale Infrastructuur (RDI) werkt aan toezichtmodellen. Als onderdeel hiervan is een gids opgesteld om inzichtelijk te maken wat de inhoud en implicaties van de AI Act zijn voor het gebruik van AI.²²

Persoonsgegevens in AVG-wetgeving

De Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) of GDPR in het Engels is sinds mei 2018 van kracht. Deze Europese wet regelt hoe organisaties persoonsgegevens van EU-burgers mogen verzamelen, verwerken en opslaan. Als AI persoonsgegevens raakt, geldt altijd de AVG naast de AI Act.²³ Doordat AI altijd data nodig heeft en de AVG-wetgeving bepaalt welke data mogen worden gebruikt (betreft persoonsgegevens), heeft de AVG-wetgeving grote invloed op de ontwikkelingen van AI. Dit dwingt ontwikkelaars om extra maatregelen te nemen bij de inzet van deze gegevens.

Wirwar aan regels rond AI, data en digitale processen

De Europese Unie heeft in korte tijd veel digitale wetten en kaders ingevoerd. Elk van deze wetten heeft een andere focus en de doelen sluiten goed op elkaar aan, maar de operationele vereisten van deze wetten zijn niet altijd goed op elkaar afgestemd.²⁴ Zo raken verschillende wetten dezelfde thema's, en stellen zij hier ieder specifieke eisen aan. Dit kan ertoe leiden dat organisaties voor

verschillende wetten moeten rapporteren over dezelfde activiteiten, maar wel net op een iets andere manier. Een voorbeeld hiervan is dat bedrijven voor de AI Act én de AVG-wetgeving verplicht een risicoanalyse moeten uitvoeren die inhoudelijk overlapt, maar andere criteria en verantwoordingsvereisten heeft. Dit leidt in de praktijk vaak tot dubbele rapportages en dus meer administratieve last. Ook heeft elke wet zijn eigen handhavingsstructuur, waardoor bedrijven meerdere en soms tegenstrijdige audits kunnen krijgen. Dit is wellicht begrijpelijk vanuit de individuele wetten zelf, maar in samenhang is dat niet het geval. Bovendien is het door de wirwar aan wetten die allemaal op elkaar ingrijpen vaak niet duidelijk welke wet geldt voor welk component, waardoor bedrijven de wetten mogelijk onbewust overtreden.²⁵

De wirwar van digitale wetten met uiteenlopende en soms tegenstrijdige eisen heeft ertoe geleid dat steeds meer partijen oproepen om de verschillende kaders gezamenlijk te herzien en beter op elkaar af te stemmen. In die bredere discussie speelt het verzoek om de volgende fase van de AI Act uit te stellen. Grote technologiebedrijven en de Amerikaanse overheid hebben de EU verzocht de verplichtingen voor hoog-risicosystemen, die vanaf augustus 2026 van kracht moeten worden, met één tot twee jaar uit te stellen.²⁶ Zij stellen dat de combinatie van bestaande digitale wetgeving al tot aanzienlijk meer werk, tijd en kosten leidt. Aanvullende eisen uit de AI Act zouden de uitvoerbaarheid verder onder druk zetten en de Europese concurrentiepositie kunnen verzwakken. Volgens berichtgeving van onder andere *The Guardian* en Reuters denkt de Europese Commissie daadwerkelijk na over mogelijk uitstel. In november 2025 meldde Reuters dat ook het Europees Parlement een jaar uitstel voorstelde.²⁷ Hierover worden intensieve gesprekken gevoerd tussen bedrijven, beleidsmakers en toezichthouders, maar het blijft vooralsnog onduidelijk of dit uitstel doorgaat.

In het verlengde hiervan stelt de Europese Commissie voor om het digitale wetboek, de verzameling van al deze Europese wetten, te vervangen door de

digitale omnibus, een vereenvoudiging van de eerdere wetten.²⁸ Verschillende partijen, waaronder het College voor de Rechten van de Mens, waarschuwen dat dit een zorgwekkende afzwakking is van de bescherming van de grondrechten van burgers en bedrijven.²⁹ Zij stellen dat, hoewel het doel is om innovatie en concurrentie te stimuleren, deze versimpeling vooral zal zorgen voor een afzwakking van de voorwaarden die mensen moeten beschermen tegen overheidsop treden en de invloed van bedrijven.

AI als politiek urgent thema

Tot nu toe was de Europese wetgeving dusdanig streng, dat wetten en regels over transparantie, veiligheid en toezicht op AI geen urgent politiek thema waren. Nu is een beweging zichtbaar waarin er in de EU mogelijk anders wordt besloten over deze wetten. Dit kan zijn door de AI Act en de eisen op hoog-risicotoepassingen uit te stellen, of door het gehele wettelijke kader aan te passen en te versimpelen. Los van de uitkomst betekent dit dat wet- en regelgeving op het gebied van data en AI nu toch een urgent politiek thema is geworden waar de landelijke politiek, maar ook decentrale overheden, belangrijke keuzes in moeten maken.

AI binnen de publieke sector

Het gebruik van AI in het openbaar bestuur groeit snel en wordt door de politiek steeds vaker omarmd.³⁰ Uit analyses van TNO, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Algemene Rekenkamer blijkt dat overheidsorganisaties steeds vaker AI inzetten, vooral om interne processen te ondersteunen, zoals bijvoorbeeld het samenvatten en analyseren van documenten.³¹ Dit levert volgens deze onderzoekers niet alleen een bijdrage aan de kwaliteit van dienstverlening. De veronderstelling is ook dat het de werkdruk van ambtenaren en volksvertegenwoordigers kan verlagen en een oplossing kan zijn voor de krapte op de arbeidsmarkt.

Uit onderzoeken blijkt dat AI in de publieke sector een bijdrage kan leveren aan inwoningerichte functies, waarbij AI kan helpen om beter aan te sluiten bij de belevingswereld van burgers. Zo kan AI de communicatie tussen overheden en inwoners, bijvoorbeeld in brieven en mails, verduidelijken, door de teksten om te zetten naar B1-niveau, andere talen of gesproken taal. Een voorbeeld hiervan is de lees- en schrijfhulp Tolkie.³² AI kan ook helpen om beter te schakelen tussen verschillende overheden waardoor burgers gericht kunnen worden ondersteund.³³

Hoewel er veel mogelijkheden zijn voor het inzetten van AI in de publieke sector, wijzen de eerdergenoemde analyses van TNO, VNG en de Algemene Rekenkamer er ook op hoe belangrijk het is dat de randvoorwaarden hiervoor op orde zijn. Het gaat dan bijvoorbeeld om zorgvuldigheid, ethisch gebruik, transparantie en betrouwbaarheid, waarbij de mens altijd de controle houdt.³⁴ Voor dit laatste klinkt vaak de term ‘human in the loop’, waarmee wordt bedoeld dat een mens altijd een beslissende rol speelt bij de inzet van AI.

Democratische controle op de inzet van AI is cruciaal om deze randvoorwaarden te garanderen. Uit onderzoek van de Autoriteit Persoonsgegevens (AP) blijkt echter dat de kennis over AI onder volksvertegenwoordigers vaak onvoldoende is en dat het onderwerp weinig aandacht krijgt binnen raadsvergaderingen, terwijl juist de ethische afwegingen, die volgens onderzoekers zo belangrijk zijn, een politiek onderwerp zijn.³⁵

Naast de gebrekkige kennis over AI bij volksvertegenwoordigers, brengt de inzet van AI binnen het publieke domein ook veel risico's met zich mee op het gebied van discriminatie, uitsluiting, privacy en rechtsbescherming. Doordat AI-modellen zijn gebaseerd op bestaande kennis, zijn ze gevoelig voor het reproduceren en versterken van bestaande vooroordelen of verouderde inzichten. Dit kan ertoe leiden dat bepaalde groepen systematisch worden benadeeld doordat het model

bijvoorbeeld onjuiste aannames maakt. Wanneer de werking van een model niet transparant is, wordt het voor burgers vrijwel onmogelijk om te begrijpen hoe besluiten tot stand komen of om in bezwaar te gaan wanneer zij onterecht worden benadeeld. Hierdoor komt niet alleen de rechtsbescherming onder druk te staan, maar ook het vertrouwen van burgers in de overheid. Verschillende partijen roepen daarom op tot het maken van politieke keuzes en het toetsen van beleid op noodzakelijke aanscherpingen.³⁶

Relevantie voor decentrale overheden

Beslissingen over wetgeving en keuzes op het gebied van AI en digitalisering staan ook bij decentrale overheden steeds hoger op de agenda. Grip krijgen op digitalisering is niet langer een ‘ver van mijn bed show’ op landelijk of Europees niveau. Het is voor alle overheden belangrijk om kritisch te kijken naar het eigen inkoopbeleid op het gebied van data en digitalisering. Steeds meer overheden kijken naar alternatieven voor de grote, vaak Amerikaanse technologiebedrijven, om de afhankelijkheid daarvan te verkleinen.³⁷

Digitalisering en AI worden gezien als oplossingen voor allerlei vraagstukken. Digitale platformen, software en modellen verschillen echter sterk in de manier waarop ze met data omgaan, waar data worden opgeslagen en hoe transparant en controleerbaar maatregelen tegen schadelijke politieke inmenging zijn. Het Rathenau Instituut adviseert om niet (alleen) financiële maar (ook) publieke waarde mee te nemen in de beslissing of een bepaalde toepassing moet worden aangeschaft.³⁸ Het is daarbij van belang om niet alleen maar oog te hebben voor generatieve AI-toepassingen en chatbots, maar juist ook voor *narrow AI*: kleinere, minder data-intensieve toepassingen die ontworpen zijn om één specifieke taak uit te voeren. Denk bijvoorbeeld aan toepassingen zoals beeldherkenning voor zwerfafval, simulaties voor woningbouw en klimaatadaptatie, of toepassingen voor tekstherkenning om automatisch facturen in te boeken.³⁹

Klik hier en lees meer over:

- G**
Energie onder hoogspanning
- L**
Herwaardering van praktisch werk
- O**
AI en duurzaamheid
- P**
Voortdurende zoektocht naar balans tussen samenwerking en regie

- ¹ Zie ook [Trendweb 2025](#), Lemma T. Digitale overheid: kwetsbaarheden en kansen.
- ² International Communication Union (z.d.). [Individuals using the Internet - ITU DataHub](#). Geraadpleegd op 14 april 2026.
- ³ International Communication Union (z.d.). [Individuals using the Internet - ITU DataHub](#). Geraadpleegd op 14 april 2026.
- ⁴ Europees Parlement (juni 2024). [AI-verordening](#).
- ⁵ Our world in data (27 februari 2026). [Share of the population using the Internet](#). Geraadpleegd op 21 april 2026.
- ⁶ Rathenau Instituut (2026). [Naar een beter digitaal Nederland – Notitie ten behoeve van de uitwerking van het digitaliseringsbeleid van het kabinet-Jetten](#), p.26.
- ⁷ Zie bijvoorbeeld UNI Global Union (18 juni 2025). [Global content moderators alliance demands Mental Health Protocols in Tech supply chain](#); Hesamag en Wray, B. (27 maart 2025). [Content moderation is what a 21st century hazardous job looks like](#); NOS (29 november 2025). [Het 'smerige mensenwerk' achter de race naar betere AI](#). Geraadpleegd op 18 maart 2026.
- ⁸ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (11 november 2021). [Opgave AI: De nieuwe systeemtechnologie](#), WRR-rapport nr. 105; Autoriteit Persoonsgegevens (4 februari 2026). [Verantwoord vooruit: AP-visie op generatieve AI](#); Autoriteit Persoonsgegevens (5 maart 2026). [Rapportage AI & Algoritmes Nederland \(RAN\)](#); Rathenau Instituut (16 maart 2026). [Naar een beter digitaal Nederland – Notitie ten behoeve van de uitwerking van het digitaliseringsbeleid van het kabinet-Jetten](#). Geraadpleegd op 18 maart 2026.
- ⁹ Van Deursen, A. (15 november 2023). [Trendrapport Digitale Inclusie: Kerncijfers en beleidsaanbevelingen](#). UTwente, Centrum voor Digitale Inclusie.
- ¹⁰ KPMG (november 2025). [Nationale AI Vertrouwensmonitor - KPMG Nederland](#). Geraadpleegd op 22 april 2026.
- ¹¹ Van Deursen, A. (15 november 2023). [Trendrapport Digitale Inclusie: Kerncijfers en beleidsaanbevelingen](#). UTwente, Centrum voor Digitale Inclusie.
- ¹² Sociaal en Cultureel Planbureau (2025). [Samenvatting rapport Digitaal vervlochten, maar ook verbonden?](#)
- ¹³ KPMG (november 2025). [Nationale AI Vertrouwensmonitor - KPMG Nederland](#). Geraadpleegd op 22 april 2026.
- ¹⁴ Rijksoverheid (5 maart 2026). [Cyberbeveiligingswet \(NIS2-richtlijn\)](#). Geraadpleegd op 26 maart 2026.
- ¹⁵ Europees Parlement (juni 2024). [Verordening \(EU\) 2024/1689 van het Europees Parlement en de Raad](#).
- ¹⁶ Europese Unie (z.d.). [AI-verordening](#). Geraadpleegd op 16 februari 2026.
- ¹⁷ Autoriteit Persoonsgegevens (z.d.). [Risicogroepen AI-verordening](#). Geraadpleegd op 16 februari 2026.
- ¹⁸ Autoriteit Persoonsgegevens (z.d.). [AI-verordening](#). Geraadpleegd op 8 januari 2026.

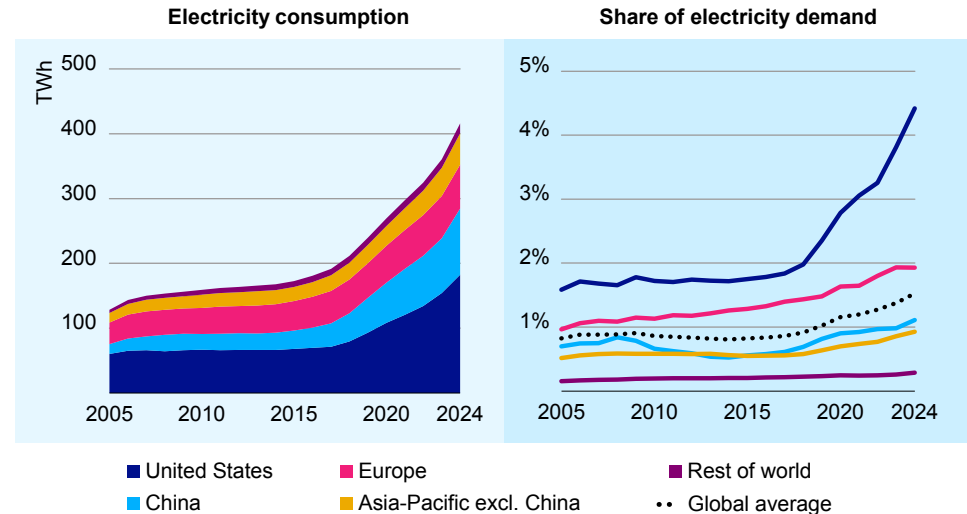
- ¹⁹ Europese Unie (13 juni 2024). [AI-verordening](#). Publicatieblad van de Europese Unie; EU Artificial intelligence Act (27 februari 2024). [High-level summary of the AI Act](#). Geraadpleegd op 8 januari 2026.
- ²⁰ Binnenlands Bestuur (22 augustus 2025). [Concrete stappen naar toezichtstelsel op AI en Algoritmes](#). Geraadpleegd op 8 januari 2026.
- ²¹ Autoriteit Persoonsgegevens (z.d.). [AI-verordening](#). Geraadpleegd op 8 januari 2026.
- ²² Ministerie van Economische zaken (september 2025). [Gids AI-verordening versie 1-1](#).
- ²³ Digitale overheid (z.d.). [AI verordening](#); Europese Unie (z.d.). [AI-verordening](#). Geraadpleegd op 8 januari 2026.
- ²⁴ Graux, H., Garstka, K., Murali, N., Cave, J. en Botterman, M. (oktober 2025). [Interplay between the AI Act and the EU digital legislative framework](#). European parliament.
- ²⁵ Nicfab (30 oktober 2025). [AI Act and EU Digital Legislation: A European Parliament Study Reveals Regulatory Complexity and Overlaps](#). Geraadpleegd op 8 januari 2026.
- ²⁶ Euronews (3 juli 2025). [Europe's top CEOs call for Commission to slow down on AI Act](#). Geraadpleegd op 14 april 2026.
- ²⁷ Mukherjee, S. en Meijer, B.H. (19 november 2025). [EU to delay 'high risk' AI rules until 2027 after Big Tech pushback](#). Reuters. Geraadpleegd op 4 maart 2026; The Guardian (november 2025). [EU could water down AI Act amid pressure from Trump and big tech](#). Geraadpleegd op 14 april 2026.
- ²⁸ Europese Commissie (19 november 2025). [Simpler EU digital rules and new digital wallets to save billions for businesses and boost innovation](#).
- ²⁹ College van Rechten van de Mens (19 november 2025). [EU-wetswijzingen 'digitale omnibus' zorgelijk voor grondrechten](#); Rathenau Instituut (18 december 2025). [Pas op voor innovatiesimplisme](#). Geraadpleegd op 14 april 2026.
- ³⁰ Rijksoverheid (22 april 2025). [Overheid verruimt standpunt over inzet generatieve AI](#). Geraadpleegd op 8 januari 2026.
- ³¹ Hoekstra, M. Dom, L. en Veenstra, A.F. (2024). [Quickscan AI in de publieke dienstverlening III](#). TNO; Hoekstra, M., Bruijne, T., Schoenmakers, M. en Jones, P. (december 2025). [Overheidbrede monitor Generatieve AI](#). TNO; Algemene rekenkamer (2024). [Focus op AI bij de rijksoverheid](#); VNG (3 maart 2025). [Trendanalyse AI en Algoritmes](#). Geraadpleegd op 8 januari 2026.
- ³² Vankan, A. Verhagen, P., Boiten, M., Schuitemaker, N. en Brouwers, L. (2 juli 2025). [Inzet van AI voor dienstverlening aan burgers](#), Dialogic iov Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; Zie: [Tolkie.nl](#).
- ³³ Hoekstra, M., Bruijne, T., Schoenmakers, M. en Jones, P. (december 2025). [Overheidbrede monitor Generatieve AI](#). TNO.
- ³⁴ OESO (2025). [Governing with Artificial Intelligence: The State of Play and Way Forward in Core Government Functions](#).
- ³⁵ Autoriteit Persoonsgegevens (2025). [Democratische beheersing van algoritmes en AI](#).
- ³⁶ Rathenau Instituut (2023). [Scan generatieve AI](#); Rathenau Instituut (2026) [Naar een beter digitaal Nederland – Notitie ten behoeve van de uitwerking van het digitaliseringsbeleid van het kabinet-Jetten](#), p.26.
- ³⁷ Bakker, J. (27 januari 2026). [Frankrijk stapt over van Microsoft Teams, Zoom en meer naar eigen alternatief](#). Tweakers. Geraadpleegd op 14 april 2026; Meijer, E. (4 april 2024). [Duitse deelstaat vervangt Microsoft-diensten door opensourcesoftware](#). Tweakers. Geraadpleegd op 14 april 2026.
- ³⁸ Rathenau Instituut (2026). [Naar een beter digitaal Nederland – Notitie ten behoeve van de uitwerking van het digitaliseringsbeleid van het kabinet-Jetten](#).
- ³⁹ Zie onder andere: [Artificial Intelligence \(AI\) tegen zwerfafval](#) en [Wat AI écht betekent voor MKB in Overijssel: Praktische kansen](#).

Het energieverbruik van AI krijgt steeds meer aandacht vanwege de snelle opkomst van generatieve AI-modellen. Dit komt mede door nieuwere technieken zoals beeld- en videogeneratie. Deze technologieën hebben een aanzienlijke ecologische voetafdruk en leggen een grote druk op lokale energie- en watervoorzieningen, vooral door datacenters. Tegelijkertijd is nog niet geheel duidelijk hoe groot dit verbruik daadwerkelijk is. Inzicht in de grootte van de ecologische voetafdruk van AI is belangrijk, zeker gezien de snelle toename in het gebruik van AI en de mogelijke effecten op andere energie- en watergebruikers. Tegelijk kent AI ook toepassingen vóór duurzaamheid.

Datacenters in Overijssel

Uit onderzoek van Vereniging Deltametropool blijkt dat er in 2021 minstens negen datacenters aanwezig waren in Overijssel, waarvan één groter regionaal datacenter in Hengelo.¹ De overige datacenters hebben veelal een kleinere regionale functie. Hoewel kleine en middelgrote datacenters vaak minder zichtbaar zijn en minder grondoppervlak benutten, gebruiken ook zij energie en water. De vraag naar capaciteit van datacenters kan in de toekomst groeien wanneer digitalisering verder toeneemt. Op dit moment liggen de meeste, en grootste, datacenters vooral buiten Europa, zoals te zien is aan de sterke groei in het elektriciteitsgebruik van datacenters in de Verenigde Staten (Figuur 1). Tegelijkertijd willen we in Nederland, en ook in Europa, steeds minder afhankelijk worden van grote technologiebedrijven uit Amerika en China. Als Nederland zowel de inzet van AI wil stimuleren, én de afhankelijkheid van Amerikaanse en Chinese bedrijven wil verminderen, zullen er in de komende jaren meer datacenters in Nederland en Europa komen. Als dit gebeurt, gaat het energie- en watergebruik van deze datacenters mogelijk grote gevolgen hebben op de directe omgeving. Het kan ten koste gaan van andere gebruikers van water en energie, aangezien beide momenteel onder druk staan (zie lemma's B. Leven met meer en minder water en G. Energie onder hoogspanning).

Figuur 1: Wereldwijde groei in energieverbruik van datacenters in verschillende delen van de wereld tussen 2005 en 2024. Bron: International Energy Association (2025)²

Toenemend energie- en waterverbruik datacenters

Het grootste deel van de ecologische voetafdruk van AI komt van datacenters, met name door energie- en waterverbruik. We kunnen het exacte energie- en waterverbruik van AI nog niet eenduidig inschatten, maar het verbruik van datacenters geeft een goede indicatie, omdat hier heldere cijfers over zijn. Hierin is de afgelopen jaren een duidelijke toename zichtbaar.

In Nederland staan ongeveer 200 datacenters. Volgens het CBS gebruikten deze datacenters in 2024 4,6% van alle elektriciteit. Dit staat gelijk aan het elektriciteitsverbruik van 2 miljoen woningen. Deze elektriciteitsvraag is de afgelopen jaren gestegen van 3,3% in 2021 naar 4,6% in 2024.³

Wereldwijd wordt geschat dat datacenters verantwoordelijk zijn voor 1,5% van de totale elektriciteitsconsumptie.⁴ In de periode 2014 tot 2016 lag dit aandeel nog rond de 0,8 tot 0,9%. Sindsdien is er sprake van een duidelijke toename, die de komende jaren naar verwachting verder zal versnellen. Het internationaal energieagentschap verwacht dat voor 2030 de elektriciteitsconsumptie van datacenters gaat verdubbelen en ongeveer 3% van de wereldwijde elektriciteitsvraag voor zijn rekening zal nemen. Deze groei komt voornamelijk vanuit zogenoemde hyperscalers. Dit zijn grote, wereldwijd opererende cloud- en technologiebedrijven die op zeer grote schaal datacenters exploiteren voor clouddiensten en AI-toepassingen. Sinds 2022 zijn deze hyperscalers alleen nog toegestaan in delen van Groningen en Noord-Holland.⁵ In verschillende studies wordt geschat dat AI-toepassingen verantwoordelijk zijn voor 20% tot 30% van de elektriciteitsvraag binnen deze datacenters.⁶ Dit wordt onder andere gebaseerd op onderzoeken die laten zien dat chips voor AI (GPU's) veel meer energie verbruiken dan 'traditionele' chips die worden gebruikt voor andere processen.⁷

Naast energie verbruikt AI ook veel water, vooral voor de koelsystemen van datacenters. Helaas geldt ook hier dat het exacte waterverbruik door datacenters niet duidelijk is. Dit komt onder andere doordat datacenters verschillende soorten water gebruiken, waarbij niet alle waterstromen worden gemeten. Ook zijn datacenters sterk lokaal geconcentreerd, waardoor de druk op de lokale watervoorziening veel groter kan zijn dan het landelijke gemiddelde watergebruik doet lijken. Tot slot wordt de informatie over dit waterverbruik niet altijd vrijgegeven, ondanks de verplichting hiertoe, omdat bedrijven dit zien als bedrijfsgevoelige informatie. Wat tot nu toe bekend is, is dat datacenters jaarlijks 1 miljoen kubieke meter water verbruiken, wat gelijk staat aan 0,09% van de totale productie aan leidingwater.⁸ Dit verschilt echter sterk per regio: in Noord-Holland blijken datacenters bijvoorbeeld 0,6% van de totale waterproductie af te nemen.⁹

Schattingen voor totale energieverbruik AI

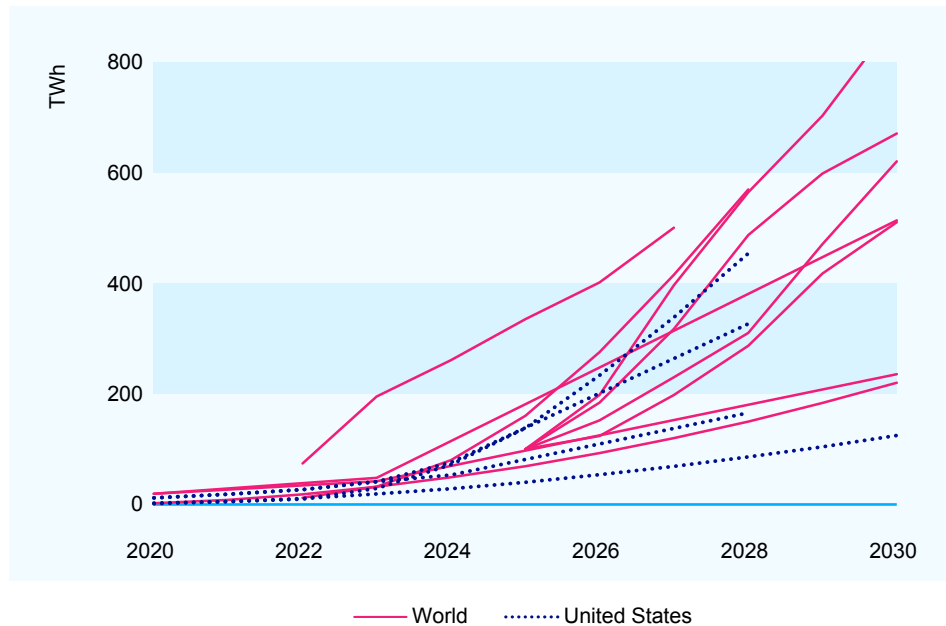
Verschillende onderzoekers hebben geprobeerd te berekenen wat het exacte energie- en watergebruik van AI is. In onderzoeken naar dit verbruik worden vaak drie verschillende fasen onderscheiden:

1. Het verzamelen en verwerken van data.
2. De trainingsfase waarin miljarden berekeningen worden uitgevoerd op gespecialiseerde hardware.
3. De inferentiefase waarin het model wordt gebruikt.¹⁰

De trainingsfase is veruit het meest energie-intensief, maar ook tijdens de laatste fase kan veel energie worden gebruikt, afhankelijk van het type vraag (genereren van tekst verbruikt veel minder energie dan genereren van beeld) en de grootte van het model. Ook wanneer AI niet wordt gebruikt, verbruikt het systeem energie om het geheugen in stand te houden en de hardware ingeschakeld te houden.

Op basis van deze fasen hebben onderzoekers geprobeerd het totale energie- en waterverbruik van AI-toepassingen in kaart te brengen.¹¹ Dat het moeilijk is om deze schattingen te maken, blijkt ook uit de uiteenlopende uitkomsten van verschillende onderzoeken. In [figuur 2](#) is te zien hoe deze schattingen en berekeningen soms ver uit elkaar liggen.

In veel van deze schattingen ligt het energieverbruik voor tekstgeneratie tussen de 0,17 en 3 wattuur (Wh) per prompt, en rond de 100-900 Wh per prompt voor afbeeldingen. Daarnaast wordt geschat dat een gesprek van tien tot vijftig vragen met generatieve AI ongeveer een halve liter water kost.¹² Ter vergelijking: wetenschappers stellen dat één zoekvraag in ChatGPT evenveel stroom kost als tien zoekopdrachten via een klassieke zoekmachine.¹³ Hoewel dit nog steeds schattingen zijn waarvan niet is getoetst of deze overeenkomen met de werkelijkheid, geven ze wel een beeld van de orde van grootte van het energieverbruik van AI.

Figuur 2: Spreiding van schattingen over toekomstig energieverbruik van AI. Bron: International Energy Association (2025)¹⁴

Energiegebruik van AI-assistent Gemini

Tot veler verrassing publiceerde Google in augustus 2025 een rapport waarin het aangeeft hoeveel energie wordt gebruikt bij het stellen van een vraag aan Gemini, de AI-assistent van Google.¹⁵ Dit is bijzonder aangezien tot dan toe veel AI-leveranciers hun verbruik niet openbaar wilden maken. In dit rapport hadden zij berekend dat een mediane zoekvraag in Gemini 0,24 Wh stroom en 0,29 milliliter water gebruikt. Dit energieverbruik staat gelijk aan negen seconden televisiekijken of een seconde magnetrongebruik. Google stelt dat dit energieverbruik het afgelopen jaar 33 keer kleiner is geworden en dat zij door deze berekening als

maatstaf te gebruiken AI steeds duurzamer willen maken, om zo het gebruik van AI aantrekkelijker te maken.

Het publiceren van deze cijfers door Google is een eerste stap in de transparantie over het energieverbruik. Toch zijn deze cijfers moeilijk te vergelijken met andere onderzoeken, omdat Google naar een 'mediane' zoekvraag kijkt. De mediaan is het middelste getal als je alle AI-prompts op een rij zou zetten op volgorde van het energieverbruik. Dat is iets anders dan het gemiddelde. Andere onderzoeken gebruiken gemiddelde zoekvragen, waardoor zoekvragen met een hoog energieverbruik ook worden meegenomen in de berekening. Om die reden wordt verwacht dat het gemiddelde energieverbruik van Gemini een stuk hoger ligt.

Naast het hoge elektriciteits- en waterverbruik van datacenters draagt de emissie door de productie van de nodige onderdelen voor AI ook bij aan de ecologische voetafdruk. Denk aan de productie en vervanging van hardware zoals GPU's en andere chips, de grondstoffen die hiervoor nodig zijn, en het transport. Ook zorgt AI voor indirecte emissies, bijvoorbeeld door de CO₂-uitstoot die samenhangt met het type energie dat is gebruikt. Tot slot moet de infrastructuur op het elektriciteitsnet worden uitgebreid door het groeiende aantal datacenters, waarvoor ook veel materialen, ruimte en bouwwerkzaamheden nodig zijn.

Tegelijkertijd zijn AI-systemen efficiënter geworden door verbeteringen in hardware en modelarchitectuur. Deze efficiëntiewinst leidt echter niet tot een lager totaalverbruik, omdat het gebruik van AI nog sneller toeneemt. Als gevolg hiervan zal AI naar verwachting een steeds groter aandeel van de totale energieconsumptie opeisen. Dit roept belangrijke vragen op over de verdeling van energie tussen AI en andere maatschappelijke en economische doeleinden.

AI inzetten voor duurzaamheid

AI kan in sommige situaties ook juist helpen om duurzaamheidsdoelen te behalen. Bijvoorbeeld door het reguleren van energiegebruik in kantoorgebouwen, of om voedselverspilling in supermarkten tegen te gaan door voorraden beter op de vraag af te stemmen. Dergelijke toepassingen laten zien dat AI kan bijdragen aan energiebesparing. Toch blijkt tot nu toe dat de potentiële bijdrage van AI aan energiebesparing nog niet opweegt tegen het extra energie- en waterverbruik van datacenters als gevolg van AI.¹⁶ Of deze balans in de toekomst zal verschuiven, is vooralsnog onzeker.

Ook is er steeds meer aandacht voor duurzaam gebruik van AI. Zo verschijnen er handleidingen die helpen bij het verminderen van je energieverbruik als je AI inzet, bijvoorbeeld door het kiezen van de juiste toepassing en het schrijven van sterke prompts (instructies aan AI-toepassing) in plaats van een veelvoud aan prompts. Ook is groene AI in opkomst, modellen die worden gehost in Europa en draaien op hernieuwbare energie.¹⁷

Naast de vraag of AI bijdraagt aan duurzaamheid, is het ook belangrijk om te kijken naar hoe AI wordt ingezet. Digitale systemen zoals AI zijn altijd gebaseerd op selectieve data en modellen, waardoor bepaalde aspecten van duurzaamheidsproblemen zichtbaar worden gemaakt terwijl andere buiten beeld blijven.¹⁸ Dit kan invloed hebben op de manier waarop problemen worden geïnterpreteerd en aangepakt. Zo kan een eenzijdige focus op het optimaliseren van energiegebruik van individuele huishoudens ook zorgen voor problemen in het gehele energiesysteem. Onderzoek laat zien dat grootschalige, ongecoördineerde smart home optimalisatie kan leiden tot extra piekbelasting en onzekerheid in de netbalans, wat de prestaties van het hele energiesysteem kan verslechteren.¹⁹ Onderzoekers pleiten daarom voor een bewuste en transparante inzet van AI, waarbij vooraf wordt afgewogen of de technologie daadwerkelijk toegevoegde waarde heeft voor duurzaamheid (zie ook lemma N. Grip op digitalisering).²⁰

Relevantie voor decentrale overheden

Langzamerhand komt er steeds meer inzicht in de hoeveelheid energie en water die AI verbruikt. Deze inzichten laten vooral zien dat strategieën voor de inzet van AI niet los kunnen worden gezien van duurzaamheid. Decentrale overheden kunnen hiermee rekening houden bij keuzes over het gebruik van AI-toepassingen voor de eigen werkzaamheden. Ook komen deze inzichten van pas bij het maken van beslissingen over het toelaten van nieuwe datacenters of het uitbreiden van bestaande datacenters, en in het beleid over energie en de verdeling van water.

Klik hier en lees meer over:

- A** [Alles komt samen in de ruimte](#)
- B** [Leven met meer en minder water](#)
- G** [Energie onder hoogspanning](#)
- K** [Is productiviteit een probleem?](#)

- ¹ Vereniging Deltametropool (12 januari 2022). [Logistiek en datacenters: een ruimtelijk overzicht](#). Geraadpleegd op 26 maart 2026.
- ² International Energy Association (april 2025). [Energy and AI](#).
- ³ CBS (15 december 2025). [Datacenters verbruiken 4.6 van de elektriciteit](#). Geraadpleegd op 17 april 2026.
- ⁴ International Energy Association (april 2025). [Energy and AI](#).
- ⁵ Rijksoverheid (10 juni 2022). [Kabinet beperkt mogelijkheid tot vestiging hyperscale datacentra | Nieuwsbericht](#). Geraadpleegd op 26 maart 2026.
- ⁶ De Vries Gao, A. (2025). Artificial intelligence: [Supply chain constraints and energy implications](#). Joule; Electric Power Research Institute (28 mei 2024). [Powering Intelligence: Analyzing Artificial Intelligence and Data Center Energy Consumption](#).
- ⁷ Sun, R., Wang, V. en Zhang, J. (2025). [A Graph Analytics Supercharge Case Study of GPU Versus CPU on Performance, Greenness, and Cost](#). Information Systems for Intelligent Systems.
- ⁸ CBS (12 november 2025). [Watergebruik binnen de Nederlandse economie](#). Geraadpleegd op 18 februari 2026.
- ⁹ Oerlemans, H. (26 mei 2021). [Datacenters slurpen water. Feit of Fictie?](#) H2O.
- ¹⁰ Urselmann, E., Van der Vorst, T., De Moor, G., Van Wijk, F., Driesse, M., Brouwers, L. en Vermeulen, P. (2025). [De impact van AI op duurzaamheid en het monitoren daarvan](#). Dialogic i.o.v. Ministerie van Economische zaken.
- ¹¹ Directorate-General for Energy (Europese Commissie), EY, AIT en Borderstep (2025). [Assessment of the energy performance and sustainability of data centres in EU](#).
- ¹² Li, P., Yang, J., Islam, M. en Ren, S. (2025). [Making AI Less 'Thirsty': Uncovering and Addressing the Secret Water Footprint of AI Models](#).
- ¹³ De Vries Gao, A. (2025). [Artificial intelligence: Supply chain constraints and energy implications](#). Joule.
- ¹⁴ International Energy Association (april 2025). [Energy and AI](#).
- ¹⁵ Elsworth, C. Huang, K., Patterson, D., Schneider, I., Sedivy, R., Goodman, S., Townsend, B., Ranganathan, P., Dean, J., Vahdat, A. Gomes, B. en Manyika, J. (2025). [Measuring the environmental impact of delivering AI at Google Scale](#); Vahdat, A. en Dean, J. (21 augustus 2025). [How much energy does Google's AI use? We did the math](#). Google. Geraadpleegd op 20 januari 2026.
- ¹⁶ Urselmann, E., Van der Vorst, T., De Moor, G., Van Wijk, F., Driesse, M., Brouwers, L. en Vermeulen, P. (2025). [De impact van AI op duurzaamheid en het monitoren daarvan](#). Dialogic i.o.v. Ministerie van Economische zaken; Meijer, A., Nagtegaal, R., De Vries, A. en Susha, I. (31 januari 2025). [Eindrapport 'Generatieve AI en duurzaamheid'](#).
- ¹⁷ TU Delft (z.d.). [Duurzame kunstmatige intelligentie: van ChatGPT naar groene AI](#). Geraadpleegd op 17 april 2026.
- ¹⁸ Kloppenburg, S., Gupta, A., Kruk, S.R.L., Makris, S., Bergsvik, R., Korenhof, P., Solman, H., & Toonen, H. M. (2022). [Scrutinizing environmental governance in a digital age: New ways of seeing, participating, and intervening](#). One Earth, 5(3), p.232-241.
- ¹⁹ El-Azab, R. (2021). [Smart homes: potentials and challenges](#). Clean Energy 5(2), p.302-315.
- ²⁰ Korenhof, P.E.I. (4 maart 2025). ['We moeten de controle nemen'. stelt filosoof Paulan Korenhof over AI](#). WUR. Geraadpleegd op 26 maart 2026.

ZOEKEN NAAR BALANS TUSSEN SAMENWERKING EN REGIE

KLIK EN GA NAAR:

DE
LIJST

HET
WEB

Volgens het coalitieakkoord dat eind januari 2026 werd gesloten is de belangrijkste les ‘het (opnieuw) leren van de kunst van het samenwerken en het overleg’.¹ Dat is geen nieuwe les. Steeds meer rapporten beargumenteren dat maatschappelijke vraagstukken alleen kunnen worden aangepakt als Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen samenwerken, vaak met bedrijven en maatschappelijke partners.² Tegelijkertijd getuigt het coalitieakkoord ook van een ander argument: namelijk dat er vanuit centrale overheden meer regie nodig is voor een effectieve aanpak van maatschappelijke vraagstukken.³ Hoe balans te vinden tussen deze twee schijnbaar tegengestelde oproepen?

Het belang van samenwerken wordt al jaren erkend, en kwam ook sterk naar voren in eerdere Trendwebs. Dat er wordt samengewerkt, is duidelijk te zien in de groei van het aantal samenwerkingsverbanden dat in kaart is gebracht door onderzoekers van Berenschot voor het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.⁴ Ook provincies en waterschappen zijn de afgelopen acht jaar steeds meer gaan samenwerken.

Naast de oproep tot samenwerken geeft het recente coalitieakkoord ook aan dat het nieuwe kabinet regie wil nemen op een aantal onderwerpen. Bijvoorbeeld op de toekenning van bedrijfslocaties voor boeren (pagina 22), energiebeleid en groene groei (pagina 24), het realiseren van bedrijventerreinen (pagina 30), onderwijs (pagina 46), zorg (pagina 54), digitalisering (pagina 58) en cybersecurity (pagina 59).⁵ Hiermee illustreert het coalitieakkoord de zoektocht naar balans tussen samenwerking en regie binnen verschillende onderdelen van de overheid, ook wel interbestuurlijke verhoudingen genoemd.

Verschillende opvattingen over effectief bestuur

Samenwerken of regie? Achter deze twee woorden gaan twee verschillende

opvattingen schuil over wat een effectieve vorm van bestuur is; in de bestuurskunde aangeduid als governance versus government.⁶ Governance slaat op een netwerkbestuur dat erkenning geeft aan de verscheidenheid van betrokkenen bij veel maatschappelijke vraagstukken en de onvoorspelbaarheid van de uitkomsten van het samenspel tussen die betrokkenen. Government slaat op de hiërarchie in het bestuur, waarin wordt gesproken in termen van ‘je gaat er over of niet’⁷ en ‘de politiek bepaalt het wat, de uitvoering het hoe’.⁸

Anderen voeren een vergelijkbare discussie vaak in termen van markt versus staat, al dan niet met een rol voor het maatschappelijk middenveld of burgerinitiatieven.⁹ Die discussie lijkt vaak te draaien over de vraag of overheden zich primair moeten richten op het scheppen van de randvoorwaarden waarbinnen markt- en samenlevingspartijen als vanzelf tot een effectief samenspel komen, of dat overheden veel directer moeten voorschrijven welk gedrag markt- en samenlevingspartijen moeten vertonen.

Samenwerken, regievoeren, randvoorwaarden of taakvoorschriften uitwerken en implementeren; in de praktijk van het openbaar bestuur komt alles voor en is het onderscheid vaak lastiger te maken dan theoretisch gesuggereerd.¹⁰ Er zijn bibliotheken volgeschreven over wanneer welke vorm van bestuur de meeste garantie biedt op de gewenste uitkomst. Er zijn voorbeelden waarbij samenwerking resultaten oplevert. Het programma Ruimte voor de Rivier wordt vaak gezien als een succesvol voorbeeld van samenwerking tussen heel verschillende partijen.¹¹ Ook zijn er voorbeelden waarbij overheidsregulering juist effectief bleek, zoals de helmplicht in het terugdringen van ernstig letsels bij verkeersongevallen.¹² In beide voorbeelden werden de successen echter behaald door een samenspel van regie en kaderstelling, en samenwerking tussen partijen die relevant waren voor de besluitvorming en uitvoering van de maatregelen.

Samenwerking en regie?

Uitgaande van de groei in het aantal samenwerkingsverbanden lijkt er een sterke ontwikkeling te zijn richting samenwerking. Maar binnen die samenwerkingsverbanden zijn toch vaak partijen die meer regie kunnen en willen voeren dan anderen. Dat concludeerden onderzoekers van de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB) onder andere toen zij in 2020 keken welke lessen zij konden trekken uit twee jaar samenwerken in het kader van het Interbestuurlijke Programma (IBP). Dat programma was door kabinet-Rutte III gestart met als doel dat Rijk, gemeenten, provincies en waterschappen opgabegericht gaan samenwerken als één overheid. De onderzoekers van de NSOB zagen dat er binnen de samenwerkingsverbanden die in het kader van dat programma zijn gestart veel spanningen waren, zowel horizontaal, tussen partijen van gelijkwaardig bestuursniveau, als verticaal.¹³

Wie betaalt, bepaalt?

Die verticale spanningen hangen deels samen met het feit dat de financiële verhoudingen gebaseerd zijn op de gedachte 'je gaat er over of niet'.¹⁴ Dat geldt zowel tussen overheden onderling als tussen overheden en maatschappelijke partners, zoals onderwijs- en zorginstellingen en bedrijven.

Samen betalen voor gedeelde doelen wordt soms bemoeilijkt als financiële stromen geormerkt zijn voor een specifiek doel. Dit speelt op elk niveau. Gemeenten en provincies ontvangen een deel van hun financiële middelen vanuit het Rijk in de vorm van Specifieke Uitkeringen (SPUKS). Het doel van deze uitkeringen is door het Rijk vastgesteld en de uitkeringen komen vaak met concrete voorwaarden voor de besteding van die middelen. Volgens Wouter Irrgang, lid van de Algemene Rekenkamer, is dit een teken dat het Rijk behoefte heeft aan het houden van controle over de manier waarop decentrale overheden de aan hen toebedeelde taken uitvoeren.¹⁵

In de praktijk heeft iedere partij die deelneemt aan een samenwerking ook eigen, onderling verschillende, regels, procedures en systemen waarmee ze verantwoording moeten afleggen over de besteding van financiële middelen. Verantwoording over een gezamenlijke activiteit kan hierdoor behoorlijk ingewikkeld zijn.¹⁶

Voor overheden betekent het bovendien een extra uitdaging voor de democratische legitimiteit van de samenwerking. Overheden leggen immers verantwoording af aan eigen parlement, staten, algemeen bestuur of gemeenteraad. Van volksvertegenwoordigers, het 'hoogste bestuursorgaan', wordt verwacht dat zij toezicht houden op de doelmatigheid van de bestedingen. Dat is lastig als er geen directe relatie valt te leggen tussen de bijdrage vanuit individuele gemeenten, provincie of waterschappen en de opbrengsten van een gezamenlijke activiteit. Opbrengsten die bovendien vaak diffuus verdeeld zijn over verschillende partijen. De Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB) stelt dan ook dat toegenomen regionale samenwerkingsverbanden de politieke functie van de volksvertegenwoordiging onder druk zet.¹⁷ De raad pleit voor aandacht voor passend financieel arrangement met passende manieren voor verantwoording.

De spanningen op de financiële verhoudingen kunnen nog lastiger worden als de financiën zelf onder druk staan. Als er minder te besteden is, moeten volksvertegenwoordigers nog scherpere politieke keuzes maken over de te besteden budgetten en er wellicht nog scherper op toezien dat de bestedingen ten goede komen van eigen wettelijke taken en inwoners. Maar het is ook mogelijk dat de bereidheid om samen te werken juist groeit als partijen zien dat ze elkaar ook financieel nodig hebben om gedeelde doelen te realiseren.

Trendweb 2025 ging in op de onzekerheid over gemeentefinanciën. Ook rond de financiële bases van provincies en waterschappen heerst onrust. Net als gemeenten zijn provincies beperkt in het genereren van eigen financiële middelen

door belastingen, heffingen en tarieven.¹⁸ De meeste inkomsten ontvangt de provincie uit het provinciefonds. Voor Overijssel komt in 2026 ongeveer 60% van de inkomsten uit het provinciefonds en 30% vanuit motorrijtuigenbelasting en heffingen en dergelijke.¹⁹ Daarnaast heeft de provincie nog inkomsten uit andere bronnen, waaronder dividenden van Enexis. Ontwikkelingen in het provinciefonds zijn dus belangrijk voor de toekomstige begrotingen van de provincie. Er komt een nieuw herverdelingsmodel voor de verdeling van de middelen uit het provinciefonds over de verschillende provincies en provincies zijn ontevreden over de mate waarop het Rijk rekening houdt met de stijgende kosten voor provincies als gevolg van prijsstijgingen en het toegenomen aantal taken.²⁰

De begrotingen van waterschappen worden wel nagenoeg geheel gedekt door de eigen waterschapsbelastingen.²¹ Dit leidt weer tot andere financiële uitdagingen voor de toekomst. Zo constateert Waterschap Vechtstromen in het in november 2025 vastgestelde Programmabegroting 2026-2030, dat de opgaven toenemen en dat daardoor de lasten de komende periode jaarlijks gemiddeld met ongeveer 10% zouden moeten stijgen als het waterschap blijft werken zoals het deed. Reden voor het bestuur van het waterschap om nog eens kritisch te kijken naar de manier waarop de (wettelijke) taken kunnen worden uitgevoerd.²² Ook bij het Waterschap Drents Overijsselse Delta zien ze de dat de kosten voor het waterschapswerk stijgen. Met technische oplossingen én door anders te denken en samen te werken, verwachten ze toekomstige uitdagingen efficiënt aan te kunnen.²³

Wat is het effectieve schaalniveau voor opgavegericht samenwerken?

De oproep tot interbestuurlijke en maatschappelijke samenwerking hangt nauw samen met de groeiende gedachte dat overheden opgavegericht zouden moeten werken. Niet de toevallige organisatie van een ministerie, provincie, waterschap of gemeente moet uitgangspunt zijn voor het beleid, maar de aard van een probleem.²⁴

Het lastige van veel problemen is dat vaak niet eenvoudig is vast te stellen op welk schaalniveau die problemen het effectiefst kunnen worden aangepakt. Oorzaken en gevolgen spelen zelfs vaak af op verschillende schaalniveaus.

De problemen met te veel én te weinig water (elders beschreven in dit Trendweb) hebben raakvlakken met mondiale ontwikkelingen, Europese ontwikkelingen, ontwikkelingen in de stroomgebieden van de IJssel, de Rijn, en de Vecht én zeer lokale situaties, in wijken of zelfs op perceelniveau. Het passende schaalniveau van opgavegericht samenwerken is hier niet eenvoudig vast te stellen.

De Raad van het Openbaar Bestuur signaleert dat het Nederlandse openbaar bestuur een rijke traditie kent in het regionaal organiseren van maatschappelijke vraagstukken.²⁵ In het verleden leidde die zoektocht naar effectieve en efficiënte aanpak van maatschappelijke vraagstukken tot veel fusies en herindelingen bij gemeenten en waterschappen. Recent wordt het gezocht in de vorming van vraagstuk-specifieke regio's, vaak met een geheel eigen regionale indeling. Zo zijn er 24 veiligheidsregio's, 34 arbeidsmarktregio's, 30 regionale energiestrategie regio's en 19 cultuurregio's.²⁶

Voor veel vraagstukken vormen Daily Urban Systems (DUS, regio's waarbinnen het dagelijkse leven van veel mensen zich afspeelt) de basis én afbakening voor samenwerking. In Overijssel zijn er drie van dergelijke regio's gedefinieerd, waarvan alleen Twente volledig binnen de provinciale grenzen valt. Het DUS van de regio Zwolle ligt ook in delen van Drenthe, Flevoland en Gelderland, en de Stedendriehoek waar Deventer deel van uitmaakt, ligt zelfs grotendeels in Gelderland.

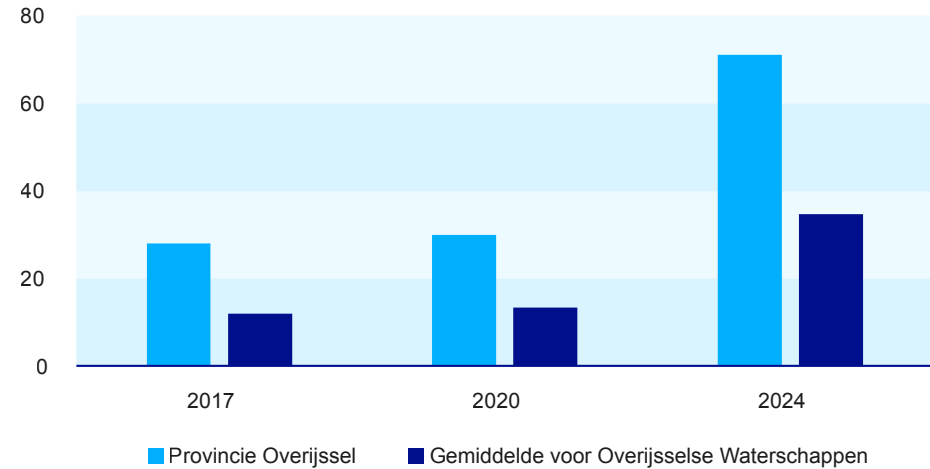
Ook de DUS-benadering biedt geen indeling waarmee alle vraagstukken effectief kunnen worden aangepakt. Als het gaat over de zoektocht naar het best passende niveau voor vraagstukken spreekt de Raad voor het Openbaar Bestuur over de 'mythe van optimale schaal'.²⁷ Het loslaten van die mythe leidt er volgens de

Nederlandse School voor Openbaar Bestuur toe dat grenzeloos samenwerken het nieuwe normaal wordt.²⁸ Ook als het gaat om samenwerken met buurlanden.²⁹

Domeinoverstijgend samenwerken blijft een uitdaging

In opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) analyseerde Berenschot de trends in de regionale samenwerkingspraktijk van de afgelopen tien jaar. De onderzoekers keken naar samenwerkingsverbanden waarbij minstens twee overheidspartijen deelnamen, het samenwerkingsverband een naam had en een gedefinieerd en vastgelegd doel nastreefde. Daarnaast beperkten ze zich tot samenwerkingsverbanden waarbij er interactie was tussen een vaste groep mensen, met een vaste frequentie, op basis van een vooraf vastgestelde agenda voor elke bijeenkomst, gedurende een periode van minstens één jaar. Bovendien mocht geen enkele betrokken partij de samenwerking ontkennen. Voor de analyse hebben ze gebruik gemaakt van verschillende onderzoekstechnieken. Het resultaat is een dashboard waarin iedereen kan zien in welke samenwerkingsverbanden een gemeente participeert. Per samenwerkingsverband geeft het dashboard ook aan welke partijen, overheden en niet-overheden eraan deelnemen.³⁰

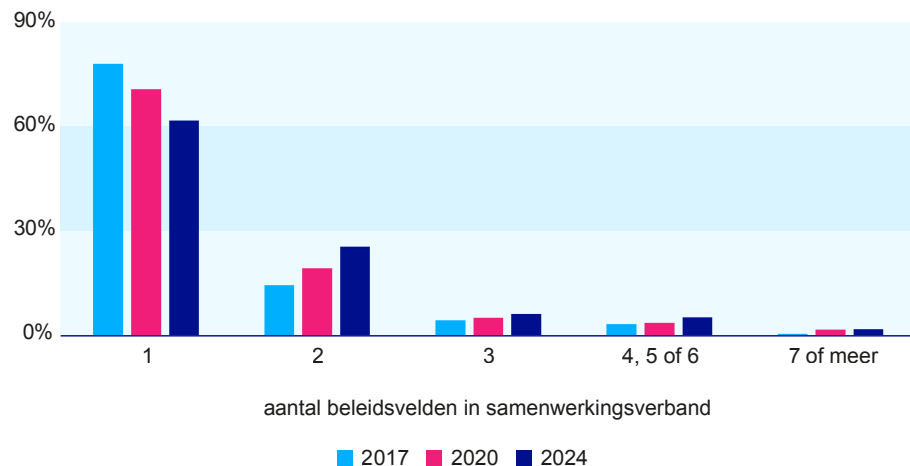
Onderzoek van Berenschot laat zien dat gemeenten, provincies en waterschappen in 2024 gemiddeld vaker deelnamen aan samenwerkingsverbanden dan in 2020. Gemiddeld participeren gemeenten in Nederland in 2024 in 43 samenwerkingsverbanden, in 2020 waren dat er nog 29.³¹ Die groei is ook te zien in het aantal samenwerkingsverbanden waarin de Provincie Overijssel en de Overijsselse Waterschappen in participeren (zie figuur 1).

Figuur 1: Aantal samenwerkingsverbanden waarin de Provincie Overijssel participeert en het gemiddeld aantal samenwerkingsverbanden waarin Overijsselse waterschappen (Vechtstromen, Drents Overijsselse Delta, Rijn en IJssel, Vallei en Veluwe, Zuiderzeeland) participeren. Bron: figuur op basis van ontvangen data van Berenschot³²

De beschrijving van ontwikkelingen in de vorm van een Trendweb komt voort uit de constatering dat maatschappelijke vraagstukken zich net zomin aan beleidsvelden houden als aan administratieve grenzen. Ook dit is geen nieuwe constatering. De oproep tot integraal of domeinoverstijgend beleid is al minstens net zo oud als de oproep tot interbestuurlijke samenwerking. Het is dan ook opvallend om te zien dat die domeinoverstijgende aanpak van vraagstukken veel minder zichtbaar is in het aantal samenwerkingsverbanden dan de samenwerking tussen verschillende bestuurslagen en met maatschappelijke partijen.

De meeste regionale samenwerkingsverbanden zijn sectoraal en op één beleidsterrein (zie figuur 2). Een integrale benadering vanuit verschillende beleidsterreinen komt het vaakst voor in de combinatie van economie en ruimte.

Figuur 2: Ontwikkeling in domeinoverstijgende samenwerking in regionale samenwerkingsverbanden. Bron: figuur op basis van data uit Dashboard regionale samenwerkingsverbanden in Nederland³³

Relevantie voor decentrale overheden

Al jaren worden overheden opgeroepen om meer en beter samen te werken, met elkaar en met maatschappelijke partners. Aan die oproep lijkt ruimschoots gehoor gegeven, gezien de groei van het aantal regionale samenwerkingsverbanden. Wat daarin opvalt, is dat die samenwerkingen zich meestal richten op één specifiek beleidsthema, waarbij samenwerking op het gebied van ruimte, sociaal domein of economie het vaakst voorkomt.

Dit Trendweb dankt zijn vorm aan het feit dat alle beschreven onderwerpen met elkaar samenhangen. Er zijn echter weinig samenwerkingsverbanden die naar meer dan één beleidsthema kijken. Dat komt wellicht omdat de algemene oproep om meer samen te werken als algemeen antwoord op een groeiende verwevenheid van vraagstukken, in de praktijk weinig richting geeft.

Het recept voor succesvolle samenwerking en de juiste balans tussen samenwerking en regie is niet te geven. Het rapport van Trendbureau Overijssel in het kader van de verkenning publiek leiderschap draagt niet voor niets de titel 'Dynamisch Balanceren'.³⁴ Dit betekent ook dat decentrale overheden steeds opnieuw moeten afwegen wanneer interbestuurlijke samenwerking nodig is, wanneer samenwerking met maatschappelijke partijen voor de hand ligt en wanneer domeinoverstijgende samenwerking gewenst is. Of wanneer ze kunnen terugvallen op het uitgangspunt 'je gaat er over of niet'.

Klik hier en lees verder:

- [A Alles komt samen in de ruimte](#)
- [C Waterkwaliteit in de hoofdrol](#)
- [H Meer woningen zonder bouwen](#)
- [J Ruimte voor ontmoeting](#)

- ¹ Coalitieakkoord 2026-2030 D66, VVD en CDA (2026). [Aan de slag - bouwen aan een beter Nederland](#), p.5.
- ² Zoals het recente rapport van de Studiegroep Interbestuurlijke Verhoudingen (november 2025): [Samen bouwen aan resultaten, vijf bouwstenen voor toekomstbestendige interbestuurlijke verhoudingen](#).
- ³ Mol, Y., Van der Kaaij, C.H., Scham, J. en Schulz, M. (2025). [Ruimte in regie: adviseren over dilemma's van netwerkregie in het fysiek domein](#). Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.
- ⁴ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (z.d.). [Dashboard samenwerkingsverbanden](#), p.5. Geraadpleegd op 12 februari 2026. Op deze kaart is per gemeente aangegeven in welke samenwerkingsverbanden die gemeente actief is en welke andere partijen daarbij betrokken zijn. Zie ook Beukema, A. en Dreef, S. (2025). [En waar brengt dat de regio? Ontwikkeling van regionale samenwerking in de periode 2017-2024](#). Berenschot. Zie ook [Lemma R: Regionale samenwerking in Trendweb 2025](#) voor toelichting op verschillende vormen van regionale samenwerking.
- ⁵ Coalitieakkoord 2026-2030 D66, VVD en CDA (2026). [Aan de slag - bouwen aan een beter Nederland](#).
- ⁶ Schrijver, J. (2015). De omwenteling die niet kwam – Verkenning van het bestuursbeleid bij het ministerie van Binnenlandse Zaken 1969-2009. Boom | Lemma, p.434.
- ⁷ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2005). [Je gaat er over of niet: Eindrapport van de werkgroep subsidiariteit en herverdeling van taken](#). Geraadpleegd op 13 februari 2026.
- ⁸ Coalitieakkoord 2026-2030 D66, VVD en CDA (2026). [Aan de slag - bouwen aan een beter Nederland](#), p.7.
- ⁹ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2012). [Publieke zaken in de marktsamenleving](#). Amsterdam University Press.
- ¹⁰ Van der Steen, M. en Scherpenisse, J. (2020). [Grenzeloos samenwerken: van A naar B, via B](#). Nederlandse School voor Openbaar Bestuur; Mol, Y., Van der Kaaij, CH., Scham, J. en Schulz, M. (2025). [Ruimte in regie: adviseren over dilemma's van netwerkregie in het fysiek domein](#). Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.
- ¹¹ Rijkswaterstaat (z.d.). [Ruimte voor de rivieren](#). Geraadpleegd op 13 februari 2026.
- ¹² Geschiedenis Magazine (31 januari 2025). [De helmplicht van 1975: 'haarverwarrend' en 'cultuurverarmend' maar wel een stuk veiliger](#). Geraadpleegd op 12 maart 2026.
- ¹³ Van der Steen, M., Van Delden, M. en Ophoff, P. (2020). [Leren van doen: Ervaringen met samenwerken in het IBP](#). NSOB.
- ¹⁴ Van den Berg, C. en Leurs, B. (2020). Hoe bekostig je multi-level governance? Naar goed financiële verhoudingen voor 'de opgave centraal' in B. Leurs, [Samenwerken, samen betalen? Over de bekostiging van opgaven in maatschappelijke netwerken](#). Raad voor het Openbaar Bestuur.
- ¹⁵ Irrgang, W. (28 november 2025). [Financiële verhoudingen tussen Rijk en decentrale overheden – Toespraak van Ewout Irrgang op het Najaarscongres 2025 van de vereniging van rekenkamers](#). Geraadpleegd op 4 maart 2026.
- ¹⁶ Idenburg, A., Paris, C., Oosterhof, P. en Koldewijn, M. (2020). Laat de knikkers niet het spel dicteren: financiering van netwerksamenwerking in Regio Zwolle, in B. Leurs (eds) [Samenwerken, samen betalen? Over de bekostiging van opgaven in maatschappelijke netwerken](#). Raad voor het Openbaar Bestuur.
- ¹⁷ Raad voor Openbaar Bestuur (2021). [Droomland of niemandsland? Uitgangspunten voor het besturen van regio's](#), p.26.
- ¹⁸ Rijksoverheid (z.d.). [Provinciale belastingen](#). Geraadpleegd op 27 februari 2026.
- ¹⁹ Provincie Overijssel (25 september 2025). [Overhead, financiering en dekkingsmiddelen | Begroting 2026](#). Geraadpleegd op 27 februari 2026.
- ²⁰ Vos, S. (25 juni 2025). [Provincies net als gemeenten financieel uitgehold](#). Binnenlands Bestuur.
- ²¹ Unie van Waterschappen (31 maart 2025). [Waterschapsbelastingen 2025](#). Geraadpleegd op 20 april 2026.
- ²² Waterschap Vechtstromen (2025). [Programmabegroting 2026-2030](#), p.5.
- ²³ Waterschap Drents-Overijsselse Delta (25 november 2025). [Begroting 2026: vasthouden aan koers met beperkte stijging belastingtarieven](#). Geraadpleegd op 2 maart 2026.
- ²⁴ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2006). [Lerende overheid: een pleidooi voor probleemgerichte politiek](#). Amsterdam University Press.
- ²⁵ Raad voor het Openbaar Bestuur (2021). [Droomland of niemandsland? Uitgangspunten voor het besturen van regio's](#), p.21.
- ²⁶ Planbureau voor de Leefomgeving (z.d.). Atlas van de Regio – Kaartinformatie voor ruimtelijk onderzoek: [Regio- en gebiedsindelingen - Atlas van de Regio | PBL Planbureau voor de Leefomgeving](#). Geraadpleegd 20 april 2024.
- ²⁷ Raad voor het Openbaar Bestuur (2021). [Droomland of niemandsland? Uitgangspunten voor het besturen van regio's](#), p.25.
- ²⁸ Van der Steen, M. en Scherpenisse, J. (2020). [Grenzeloos samenwerken: van A naar B, via B](#). Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.
- ²⁹ Kenniscentrum Europa Centraal (5 april 2025). [Grensoverschrijdende samenwerking lidstaten - Europa decentraal](#). Geraadpleegd op 4 maart 2026.

- ³⁰ Ministerie van Binnenlandse Zaken (1 december 2025). [Regionale samenwerkingsverbanden | Staat van het Bestuur](#). Geraadpleegd 4 maart 2026.
- ³¹ Beukema, A. en Dreef, S. (2025). [En waar brengt dat de regio?! Ontwikkeling van regionale samenwerking in de periode 2017-2024](#). Berenschot, p.10.
- ³² Gegevens komen uit bestand waarop Dashboard over samenwerkingsverbanden is gebaseerd: Ministerie van Binnenlandse Zaken (1 december 2025). [Regionale samenwerkingsverbanden | Staat van het Bestuur](#). Geraadpleegd op 20 april 2026.
- ³³ Ministerie van Binnenlandse Zaken (1 december 2025). [Regionale samenwerkingsverbanden | Staat van het Bestuur](#). Geraadpleegd op 20 april 2026.
- ³⁴ Trendbureau Overijssel (2021). [Dynamisch Balanceren – de toekomst van publiek leiderschap in Overijssel](#). Geraadpleegd op 12 maart 2026.

COLOFON

Tekst

Annemarth Idenburg
Sake Kruk
Kaya Lücker (Ochtendmensen)
Saar van der Spek

Eindredactie

Tefke van Dijk (Schrijfzolder)

Vormgeving

Sigrid Spier

Ondersteuning

Miranda Bossenbroek

Met dank aan:

Eddy Diekema (Waterschap Vechtstromen), Rick van Dijke (Provincie Overijssel), Fieke van den Esschert (Provincie Overijssel), Roberd Gerritsen (Provincie Overijssel), Peter Jelsma (Waterschap Vechtstromen), Colin Kreeft (Provincie Overijssel), Heleen Lansink (Provincie Overijssel), Tjerk Lap (Provincie Overijssel), Eelco Last (Provincie Overijssel), Suzan Mathijssen (Rekenkamer Oost-Nederland), Bernoe Meier (Provincie Overijssel), Gintaré Morkuté (Provincie Overijssel), Ingrid Oonk (SER Overijssel), Wilco Pasman (Provincie Overijssel), Patricia Pechini (Provincie Overijssel), Ellis Reimert (Provincie Overijssel), Erik Reuvers (Vechtstromen), Petra Schep (Provincie Overijssel), Mariska Schok (Provincie Overijssel), Marc Schuil (Gemeente Zwolle), Sten Tonkens (Provincie Overijssel), Rolf van Toorn (Waterschap Drents Overijsselse Delta), Klaas Veenma (Provincie Overijssel), Gert Versteeg (Provincie Overijssel), Tom Latenstein van Voorst (Provincie Overijssel), Hergen Vorenkamp (Provincie Overijssel), Marieke van Zanten (Het Oversticht), Christian Zijlstra (Waterschap Vechtstromen).

TRENBUREAU OVERIJSEL

Zwolle, mei 2026